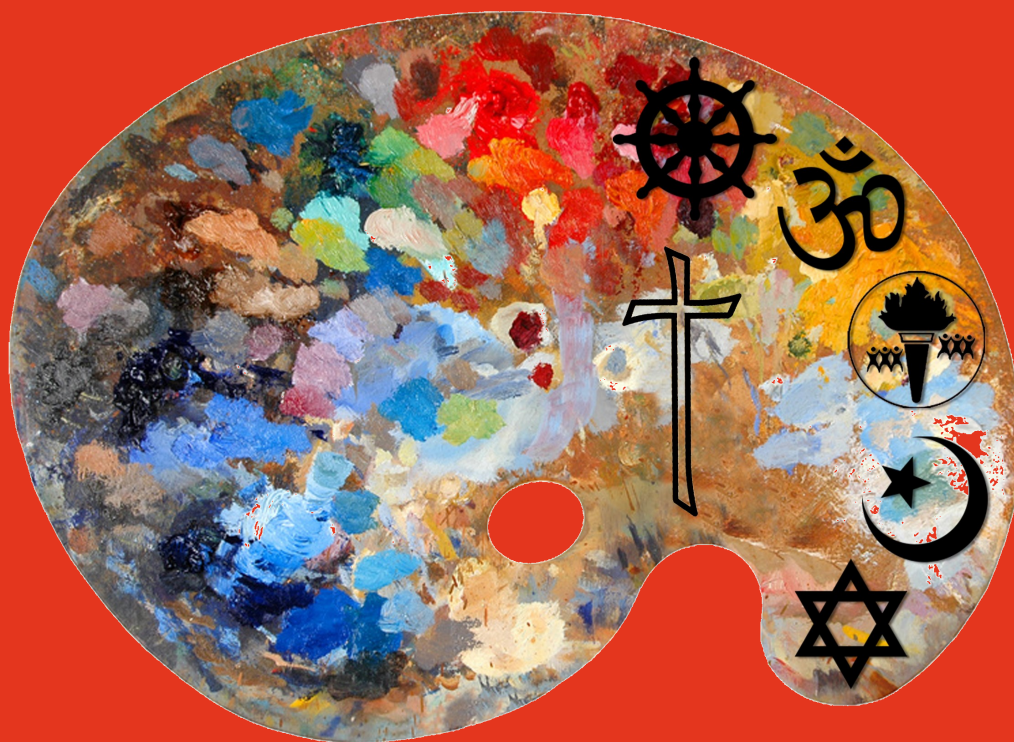


*Pastoraal en
Levensbeschouwelijke
Diversiteit
in katholieke scholen*



Peter Keersmaekers e.a. (red.)

Ik zie met vreugde hoe hecht jullie met elkaar verbonden zijn ... (Kol 2, 5)

PASTORAAL EN LEVENSBESCHOUWELIJKE DIVERSITEIT IN KATHOLIEKE SCHOLEN

WOORD VOORAF

Een situatie kan altijd op twee manieren bekeken worden. Het halfvolle en het halflege glas zijn daarvan het bekende voorbeeld. Zo is het ook met pastoraal in onze katholieke scholen. Als pastoraal op school in het verleden misschien een evidentie was en gedragen werd door velen, dan is dat vandaag niet overal meer het geval. Je kan daar rouwig om zijn, dan is het glas halfleeg. Maar is het daarentegen niet verfrissend om – vanuit de hedendaagse en veranderende context – de pastorale opdracht van onze scholen als een nieuwe uitdaging tegemoet te treden? Ons uitgangspunt is de verbondenheid tussen alle schoolparticipanten (cohesie) en met de buitenwereld (solidariteit). Ik sluit mij in die zin aan bij de Nederlandse theoloog en Dominicaan Erik Borgman die stelt dat de verbondenheid vooraf gaat aan de verschillen, en hij heeft het dan niet alleen over de binnen-christelijke verschillen.

“Misschien wel de meest brandende kwestie van dit moment is die van de sociale samenhang, dat wil zeggen de wijze waarop wij als samenleving met elkaar verbonden zijn en willen zijn. Religies worden hierbij meestal gezien als krachten die mensen verdelen. In de oppervlakkige zin is dat natuurlijk terecht: moslims en christenen, katholieken en protestanten zijn van elkaar gescheiden doordat ze verschillende religies aanhangen. Religies hebben echter ook een inhoudelijke visie op de cultuur die ons bij elkaar kan houden, op de waarden die daarin centraal zouden moeten staan. Zo is de christelijke traditie gericht op een cultuur niet van strijd, maar van openheid voor elkaar en elkaars behoeften. [...] Eerder dan een visie op hoe mensen zich zouden moeten gedragen, houdt de christelijke traditie volgens Catharina [van Siëna] dus het besef levend dat mensen met elkaar verbonden zijn voordat ze van elkaar gescheiden zijn door culturen en religies, door verschillen in opvattingen en smaak. Beslissend is niet allereerst of mensen uit verschillende bevolkingsgroepen met verschillende culturen en verschillende overtuigingen een gemeenschappelijk waarden- en normenstelsel kunnen vinden. Het gaat er allereerst om dat wij, dat ons lot en ons geluk, met elkaar verbonden zijn, of we dat nu leuk vinden of niet. Beslissend is dat wij samen in dezelfde ruimte leven, dat wat de ander overkomt een beroep doet op mijn betrokkenheid en andersom. En dat mensen ook altijd al bezig zijn om deze betrokkenheid vorm te geven en op basis daarvan te handelen. De monotheïstische religies drukken deze primaire verbondenheid uit door te zeggen dat alle mensen geschapen zijn door God, kinderen zijn van God en in deze zin familie zijn van elkaar. We zijn aan het uitvinden wat dat betekent. Wij zijn met vallen en opstaan op zoek naar een manier om deze verbondenheid, die er is vóór wij het ons realiseren, ook bewust vorm te geven. Dit wankel zoeken noemen wij cultuur, samenleving, politiek. Religie houdt ons voor dat alles wat er gezegd en gedaan wordt, bijdraagt aan dit zoeken en dat wij al zoekend vormgeven aan de liefde die ons met God verbindt.”¹

Inzetten op verbinding is belangrijker dan beklemtonen van verschillen. Alle mensen zijn immers zinzoekers en daarin elkaars tochtgenoten. Angst voor de ander is op die tocht een slechte raadgever. Het onbespreekbaar laten van onze stereotype denkbeelden evenzeer. De keuze om

elkaar te verdragen en vérder te dragen in het zoeken naar zin en het opbouwen van ‘het goede leven’, is de geschikte ruimte waarbinnen we – met respect voor de verschillen - verbinding kunnen maken. Daarop inzetten behoort tot de kern van de Blijde Boodschap.

Het is vanuit deze bekommernis dat het VSKO de opdracht gaf aan de werkgroep PaLeD om deze publicatie samen te stellen. Ze wil een hand reiken aan pastorale trekkers, maar ook aan schoolbesturen, directies en schoolteams rond het thema van de pastoraal op katholieke scholen vandaag.

Pastoraal en levensbeschouwelijke dialoog in katholieke scholen biedt een overzicht aan theoretische kaders en theologische achtergronden. De publicatie geeft ook de nodige godsdienstwetenschappelijke en juridische informatie om in de praktijk van pastoraal op school om te gaan met de religieuze en levensbeschouwelijke verschillen.

De bundel is opgebouwd in drie delen.

Het eerste deel *‘Dialoog op school: visie’* daagt de lezer uit tot een denkproces over de hedendaagse context voor pastoraal op school in een ‘superdiverse’ setting. Vanuit een reeks inspirerende teksten worden we tot dialoog aangezet over de mogelijkheden die deze context ons aanreikt, en dit vanuit de bestaande visie van het VSKO over pastoraal op school. Hoe kan deze specifieke visie op een brede manier worden herdacht? Hoe inspireert deze visie ons tot een pastorale aanpak voor een dialoogschool? Op deze vragen wil de visietekst – centraal in deze publicatie - een eerste antwoord bieden. In het tweede deel *‘Dialoog op school: religieuze en juridische context’* wordt de nodige godsdienstwetenschappelijke achtergrond en juridische informatie aangereikt.

In het derde deel *‘Dialoog op school: in de praktijk’*, ten slotte, reiken we concretere voorbeelden aan voor het ontwikkelen van pastoraal in een superdiverse schoolcontext. De voorbeelden zijn gestructureerd over het verloop van een schooljaar.

Het is mijn persoonlijke wens dat deze publicatie zijn weg vindt naar onze scholen. Moge ze jullie inspireren en zin geven om de pastoraal op school te ontwikkelen vanuit een kleurrijk pallet.

Mieke Van Hecke



DEEL 1

DIALOOG OP SCHOOL: VISIE

Een verkenning van de mogelijkheden van pastoraal op school kan niet anders dan beginnen bij de concrete situatie in onze scholen vandaag. Pastoraal heeft immers een zorgend aspect: het is ingaan op concrete noden. Daarom moet de context van vandaag telkens opnieuw ingeschat worden (situering) en moeten we ons bewust zijn van de bril waarmee we er naar willen kijken (uitgangspunten).

1 SITUERING EN UITGANGSPUNTEN

1.1 DE CONTEXT

1.1.1 SUPERDIVERSITEIT: EEN NIEUWE CONTEXT VOOR PASTORAAL OP SCHOOL

Pastoraal op school verandert, omdat de context verandert. Hoe verscheiden de pastorale werkingen in scholen ook kunnen zijn, allemaal werden ze tijdens de voorbije decennia geconfronteerd met veranderingsprocessen – nu eens langzaam, dan weer versneld. Er is geen cijfermateriaal beschikbaar over de levensbeschouwelijke diversiteit in het katholiek onderwijs, maar iedereen kan zien dat de situatie op dit vlak in heel Vlaanderen, en zeker in de grootstedelijke contexten, sterk veranderd is. Dirk Geldof² omschrijft met de term ‘superdiversiteit’ twee onderschatte trends: de “hernieuwde vergroening of verjonging” enerzijds, en de versnellende verkleuring of toename van etnisch-culturele diversiteit anderzijds. Met superdiversiteit wordt niet alleen de sterke numerieke toename van mensen met een migratieachtergrond aangeduid, maar vooral ook de groeiende diversiteit binnen die diversiteit. Hoe komt deze superdiversiteit in de scholen tot uitdrukking?

Er is het blijvende fenomeen van de secularisering bij leerlingen én in het korps dat blijkbaar een belangrijke rol speelt. Deze secularisering stelt niet zozeer de sociale acties in een school in vraag, maar wel de expliciet religieuze activiteiten en de religieuze duiding van de overige activiteiten. Minder gekend bij de publieke opinie is de toegenomen religiositeit bij een aantal groepen leerlingen, ook van christelijke signatuur. We denken hierbij bijvoorbeeld aan sommige leerlingen met een Oost-Europese, Zuid-Amerikaanse of Afrikaanse achtergrond. Vaak gaat het hierbij om leerlingen met een diverse culturele setting die een ander religieus zelfverstaan en andere religieuze gewoonten hebben dan de doorsnee christen bij ons.

In bepaalde regio’s is – daarnaast - de toename van het aantal andersgelovige leerlingen opvallend. In sommige katholieke scholen vormen de andersgelovigen en niet-gelovigen een zeer grote groep. Binnen die groep is een grote verscheidenheid: boeddhisten, hindoes, sikhs, joden, christenen van andere denominaties, vrijzinnigen en een heel spectrum aan à-la-carte-gelovigen die hun geloofspakket in elkaar bricoleerden, maar zeker ook een grote groep moslims. Bovendien zijn er binnen elk van die overtuigingen tal van variaties in opvattingen en gebruiken.

Deze nieuwe context doet vragen rijzen naar de wenselijkheid van pastoraal. ‘Superdiversiteit’ noopt ons tot een reflectie over de pastorale doelen en vormen voor vandaag en morgen.

1.1.1.1 PALED: VAN DENKPROCES TOT VISIETEKST

Deze brochure neemt u mee in het denkproces van een – levensbeschouwelijk diverse - groep mensen. De groep noemt zich **PaLeD**, wat staat voor *'Pastoraal en Levensbeschouwelijke Diversiteit'*. PaLeD wil ingaan op concrete noden en vragen voor pastoraal op school in een superdiverse context. Als groep gingen we op zoek naar uiteenlopende situaties, *good practices* van pastoraal in die contexten, maar ook naar op te volgen evoluties.

Wat waren onze bevindingen? Uit onze terreinverkenning bleek onmiddellijk dat in de verschillende schoolsituaties op verschillende manieren gereageerd wordt. Een kort overzicht:

- Om te beginnen is er ver doorgedreven respect voor de aanwezigheid van verschillende levensovertuigingen in de school, zowel bij de leerlingenpopulatie en hun thuissituatie, als bij het personeel. Pastorale initiatiefnemers zullen vanuit deze houding in een aantal gevallen een sterke terughoudendheid aan de dag leggen: immers, niemand mag iets worden opgelegd! Deze terughoudendheid kadert in het maatschappelijk gangbare discours over neutraliteit in de publieke ruimte. Een dergelijke, voorzichtige houding leidt tot een vermindering van het aantal expliciet pastorale activiteiten.
- Vanuit een grote bekommernis om het behoud van de katholieke eigenheid van de school zullen anderen juist grote nadruk gaan leggen op pastorale activiteiten, zonder voldoende rekening te houden met de verschillende overtuigingen die aanwezig zijn. Vaak wordt dit verantwoord vanuit de stelling dat pastoraal op school een kennismaking moet kunnen zijn met het christelijke leven en de christelijke eigenheid van de school.
- In een aantal situaties zagen we mengvormen van de twee hierboven beschreven houdingen, echter zonder dat daar veel over gepraat of nagedacht werd.
- Waar het onderwerp van levensbeschouwelijke diversiteit niet wordt gethematiseerd, verglijdt de pastoraal op school vaak naar een reeks activiteiten met sterke sociale en ethische inslag (bijvoorbeeld solidariteitsacties). Bij een dergelijke invulling vervalt vaak de verwijzing naar het 'waarom' en het 'van waaruit': de spirituele en religieuze dimensie wordt niet langer vernoemd.
- Ten slotte kwamen we ook een hele reeks voorbeelden tegen van nieuwe vormen van pastoraal op school: christelijk geïnspireerde initiatieven met een grote openheid én met erkenning van de andersdenkenden (gedifferentieerde, gevarieerde én kwaliteitsvolle pastoraal). Deze publicatie wil specifiek ingaan op de factoren die bij de ontwikkeling van deze nieuwe vormen van pastoraal een rol spelen.

Deze tekst is de weerslag van een denkproces over pastoraal op school in een hedendaagse, superdiverse context. Dit is geen kookboek, waarin je handige uitgedrupte recepten vindt voor een goede pastoraal op school. Wel bieden we blikopeners aan die aan het denken zetten, *tools* die aan het werk zetten.

Uiteraard is deze publicatie geen eindpunt. Op de **website van PaLeD** (www.vsko.be/paled) gaat het proces verder. We hopen daarvoor op de inbreng van velen, zodat dit een verzamelplaats wordt van inspiratievolle pastorale initiatieven. Zo hopen we met een goede pastoraal te kunnen werken aan een schoolklimaat waarmee we vanuit een evangelische inspiratie de droom van Gods rijk realiseren.

PaLeD doen



1. [team]

Leg een grote flap (een stuk behangpapier) op een tafel waar je omheen kan wandelen. Leg er een aantal alcoholstiften bij. Schrijf er het woord 'Superdiversiteit' op. Geef aan het team de volgende opdracht:

'Superdiversiteit' verwijst zowel naar toename van de diversiteit als naar diversiteit binnen de diversiteit. Waar herken je dit in jouw school? Wat roept dit in je op?

Gedurende een tiental minuten krijgen de teamleden de kans om op te schrijven wat hierrond in hen opkomt. Daarna wordt verduidelijkt aan elkaar. In een volgende fase maakt elk groepje een SWOT-analyse³ van het voorgaande. Er worden enkele thema's uit geclusterd of gedistilleerd.

2. [veilig klasklimaat of pastorale groep]

Opdracht 1: Ga in gesprek met je buur en zoek naar een levensbeschouwelijk thema, bv. leven na de dood, het bestaan van God, de zelfbeschikking van de mens, ... Zoek nu naar overeenkomsten: welke raakpunten zijn er in jullie overtuigingen?

Opdracht 2: Waarin denken jullie verschillend?

Opdracht 3: Schrijf dan *samen* een stukje tekst bij jullie thema waarin jullie vertrekken bij wat jullie bindt en geef daarna de verschillen vorm. In een plenum kan uitgewisseld worden wat opgevallen is en kunnen eventueel besluiten geformuleerd worden.

3. [groter verband: graad, school, scholengemeenschap]

Een wedstrijd om de beste pastorale jaarleuze over superdiversiteit in onze katholieke school. Per klas/groep mag ingezonden worden, zodat in elke klas/groep ook een gezamenlijk overleg nodig is. Belangrijk is de spelregels goed af te spreken. Deze jaarleuze kan als rode draad tijdens het jaar verschillende gezichten en invalshoeken krijgen.

1.1.2 COHORTENTHEORIE – WIM VANDEWIELE

In een artikel in De Gids stelt Wim Vandewiele vast dat in Vlaanderen de levensbeschouwelijke dialoog stroever verloopt dan elders in de wereld, wellicht omdat in de loop van de voorbije decennia onze samenleving evolueerde “van een monistische rooms-katholieke maatschappij, over een tweestrijd tussen het rooms-katholicisme en de georganiseerde vrijzinnigheid, naar een religieus plurale samenlevingscontext”⁴. Hij onderscheidt drie ‘cohorten’. Met cohorten geeft Vandewiele aan dat het niet enkel relevant is groepen op te delen volgens leeftijd (in ‘generaties’), maar eerder als groepen mensen met gelijkaardige culturele invloeden en overtuigingen.



De **‘massakerk-cohorte’** is een aanduiding om de situatie en het daarbij horende levensgevoel weer te geven van een alles overheersende katholieke kerk die, zoals bijv. tot laat in *‘the sixties’* de Vlaamse verzuilde gemeenschap kleurde in alle aspecten van het individuele en gemeenschappelijke leven. Dankzij de katholieke actie, het rijke roomse leven en het sterke katholieke middenveld kenden de mensen uit deze cohorte sinds het interbellum een vrij stabiel en coherent levensverloop: je behoorde ertoe en dat bleef zo voor de vele aspecten en periodes van het leven. Ook al is dit levensaanvoelen vandaag geen *mainstream* meer, toch is de cohorte niet helemaal verdwenen en kom je vandaag zeker ook mensen tegen wiens visie en ambitie hier sterk bij aanleunen, daar nostalgisch naar terugblikken of die context willen restaureren.

De **‘babyboom-cohorte’** was aan het einde van de jaren zestig van de vorige eeuw de motor achter de emancipatorische tendensen die deze tijd kenmerkten en die de vanzelfsprekendheid van het gezag van de oude instellingen, machtsverhoudingen en waardepatronen in vraag stelden. Het was een tijd van zoeken en experimenteren met de oude vormen van rituelen en symbolen, van taal en teken om er vernieuwing in te brengen. In feite gaat het – in meer algemene termen en in allerhande tijden - om een groep generatie- en tijdgenoten die zoeken naar authenticiteit en wat hen afstand doet nemen van het formele en uitgeholde van de oude geloofsuitspraken en liturgische vormen, en hen op zoek doet gaan naar zinvolle nieuwe alternatieven⁵. Vele volwassenen die geboren zijn in de 50’er en 60’er jaren vergeten wel eens dat dit levensaanvoelen vandaag bij jongeren niet meer overwegend of op dezelfde manier aanwezig is, hoewel het ook niet weggedacht kan worden.





Ten slotte krijgt de nieuwste cohorte de naam **'digital-natives-cohorte'**. Eén van de belangrijkste kenmerken is dat deze cohorte bijna los van gemeenschapservaring, een geïndividualiseerde maatschappij als haar habitat ziet. Voor de sterke nadruk op één-één-relaties zoekt ze compensatie in quasi anonieme massagebeurtenissen van festivals en dergelijke. Ze wijzen de godsdiensten als zingevingssystemen die als totaalpakketten worden aangeboden af. Ze houden ervan te consumeren wat hen zelf uitkomt, wat voor hen op dit eigenste

ogenblik relevant is. De houding van deze cohorte tegenover de 'grote verhalen' lijkt diametraal te staan tegenover die van de massakerk-cohorte. Het verschil is op dit gebied effectief zeer groot. De globale houding van deze groep – jongeren én volwassenen – is vaak die van 'de klant' die zijn eigen smaak en combinaties kan uitkiezen.

De drie cohorten hebben niet enkel een verschillende levensbeschouwelijke visie, ze hebben ook een ander perspectief van waaruit ze naar zichzelf en naar de anderen kijken. Elk van de cohorten daagt ons levensbeschouwelijk uit. Ze hebben elk hun waarde en hun beperkingen. Zo kunnen ze ons helpen in onze zoektocht naar onze eigen levensbeschouwelijke identiteit. Het model helpt ons om ook reacties van bestuurders, collega's, leerlingen en ouders in hun context te plaatsen.

In zijn artikel besluit Vandewiele dat in Vlaanderen niet alleen de levensbeschouwelijke dialoog met andere religies op de agenda moet komen (interreligieus), maar moet ook de levensbeschouwelijke diversiteit tussen de verschillende cohorten in rekening gebracht worden (intrareligieus). We willen u nog graag de volgende uitspraak die Wim Vandewiele doet in de context van sociaal werk meegeven, omdat ze ons inziens ook opgaat voor het onderwijs: *"Sterft dan ook, gij oude vormen en neutraliteitsgedachten: in tijden van superdiversiteit moet het sociaal werk van de grijsheid van veronderstelde neutraliteit evolueren naar de wijsheid van actief en betrokken pluralisme."*⁶

1.2 DE INTERLEVENSBESCHOUWELIJKE RELATIE

1.2.1 VENSTERS – RAIMON PANIKKAR⁷

De Spaans-Indiase jezuïet Raimon Panikkar gebruikte herhaaldelijk de metafoer van het venster om er de verschillende levensperspectieven mee aan te geven. Hoe dierbaar mijn eigen overtuiging mij ook is, toch kan het de moeite zijn om mijn buurman te horen vertellen hoe hij door zijn venster naar de wereld en het leven kijkt.

Vensters

<p>Iedere mens heeft een eigen venster waardoor hij of zij kijkt. Elke mens ziet de wereld vanuit zijn eigen standpunt. Vanuit ons venster zien we allemaal ongeveer hetzelfde landschap.</p> <p>Jij zegt: het zit zo. De ander zegt: het zit anders. Dus ga je vergelijken. Soms vind je elkaar. Maar soms loopt het mis en ga je strijden over wat je allebei hebt gezien.</p> <p>Naarmate het glas van je eigen venster schoner is en klaar, ga je minder de contouren zien en enthousiaster worden over wat je ziet. Maar soms kan je neigen naar je eigen gelijk, naar individualisme, naar egoïsme...</p>	<p>Maar vertrek je vanuit de liefde, dan zeg je tegen je buurvrouw of je partner of tegen eender wie: “Vertel eens wat jij ziet.” En je luistert en zegt: “Sorry, dat zie ik niet. Maar ik hoor dat jij mij iets anders vertelt.”</p> <p>Je hebt ontdekt dat je niet de hele wereld ziet. Je ziet de andere als een persoon en niet als een individu. Je ziet dat er puzzelstukjes door anderen kunnen worden aangevuld.</p> <p>Zo voeren we dialoog. Zo groeien we. Zo hebben we lief. En zo zou het ook tussen mensen, tussen volkeren en staten kunnen zijn.</p> <p>Te weten dat er vensters zijn, schenkt je het nodige raamwerk voor relativering, humor en wederzijds begrip.</p>
---	---

Vrij naar Raimon Panikkar

1.2.2 INTERLEVENSBESCHOUWELIJKE DIALOOG – BENOÏT STANDAERT⁸

In onderstaande tekst van Benoît Standaert vinden we een eerste denkkader dat kan inspireren om pastoraal op school in een superdiverse context te herdenken. Interlevensbeschouwelijke dialoog en ontmoeting staan nog in de kinderschoenen. Cruciaal is de vraag hoe over de verhouding tussen ‘identiteit’ en ‘relatie’ gedacht wordt. Ofwel zie je ‘identiteit’ als iets dat bijna voorgegeven is en waar onze relaties met andere mensen dan een voortvloeijsel van kunnen zijn. Ofwel zie je die relaties als wezenlijk omdat zij mee onze identiteit opbouwen. Standaert ontwikkelt het begrip ‘Jezusruimte’ als een denkbeeldige vrije en gastvrije ruimte waarin echte interlevensbeschouwelijke ontmoeting en dialoog mogelijk wordt, zonder dat we bang hoeven te zijn onze eigenheid te verliezen.

Historische en vergelijkende studies tonen aan hoe nieuw de interlevensbeschouwelijke dialoog wel is. Alle partners in de dialoog zijn zelf nog in een fase van ‘inrijden’, ‘en rodage’. We hebben vanuit ons eigen midden weinig of geen ervaring, noch methode meegekregen om een open en

krachtige dialoog te voeren met ‘de anderen’. We komen uit een apologetische traditie: we weerleggen de ander en bewijzen ons groot gelijk. Soms lijkt het of we zelf niet exact weten wat we doen wanneer we zeggen dat we ‘dialogeren’. Paus Paulus VI is de allereerste die officieel het begrip ‘dialoog’ in zijn eerste encycliek *Ecclesiam Suam*⁹, (nog tijdens het concilie en enkele maanden vóór de goedkeuring van de tekst *Nostra Aetate*¹⁰) op alle registers en in alle richtingen heeft naar voren gebracht. In het Latijn klonk dit toen als ‘*colloquium*’. Onder meer ook met de islam. Zijn goede vriend Maurice Zundel, een Zwitsers priester met een apart profetisch aanvoelen, schreef ooit een zeer ironische bladzijde, een paar jaar later, in 1966, over de afstand tussen ons spreken en wat we in feite beogen, als een verborgen agenda, terwijl we zo luid roepen: dialoog, dialoog! Ik citeer u die bladzijde van Zundel die er zelfs de paus heel direct in betreft.

Wij bieden de dialoog aan, aan de communisten, ja, maar uiteraard verwerpen we het atheïsme. Wij bieden de dialoog aan, aan de niet-christenen, maar uiteraard zullen we niet ophouden de noodzaak van Jezus Christus te poneren. Wij bieden de dialoog aan, aan onze niet-katholieke broeders, maar uiteraard zullen we blijven de noodzaak van Petrus verkondigen. (...) Als het nu eenmaal vaststaat dat u mij, communist, aanneemt, maar reeds op voorhand mijn atheïsme veroordeelt; als u mij, niet-christen, boeddhist of shintoïst, aanneemt, maar dat op voorhand Christus noodzakelijk is in uw diepste overtuiging; als u mij, orthodox of protestant, aanneemt, maar dat u op voorhand zich de Kerk niet kunt voorstellen zonder het primaatschap van Petrus, dan is de dialoog nu al onmogelijk, aangezien er uiteindelijk slechts één positie bestaat, namelijk de uwe.

Wat staat er dan fundamenteel op het spel: een tweevoudige manier om de verhouding tussen ‘identiteit’ en ‘relatie’ te verstaan. Hier hebben we filosofisch een dubbele traditie in onze kleren. Aristoteles - Thomas van Aquino aan de ene kant en Hegel aan de andere.

- Bij de eersten is de **relatie iets bijkomstigs**, een ‘accident’. Het wezenlijke is gegeven in de substantie. Onze identiteit in die traditie heeft met *substantie* te maken. Zij staat op zichzelf (*sub-stare*); zij overstijgt en ontstijgt aan de vele accidenten zoals relatie, tijd of ruimte, enz.
- Bij Hegel wordt paradoxaal de **relatie als wezenlijk** beschouwd. We zijn onze relaties. We zijn niets anders dan knooppunten van relaties. We danken ons wezen aan de rijkdom, breedte en kwaliteit van doorleefde relaties. Onze identiteit groeit in de mate dat we steeds meer doorleefde relaties kunnen uitbouwen. De relaties zijn dus niet weg te denken van onze wezenskern die gevormd wordt door de verhoudingen en door het veld waarin wij ons bewegen.
- We zouden hier nog Levinas aan kunnen toevoegen die de **relatie tot de Ander** ziet als eerder en waarlijk constitutief voor m’n eigen subjectiviteit. Voor Levinas’ beschrijvend oog, is de ander altijd eerst en plaatst mij dan ook ‘in de accusatief’. Zo word ik, tegenover zijn openbarend gelaat, op slag ‘verantwoordelijk’. Nooit ben ik daarbij eerst. Het eerste wat ik kan zeggen is: “*me voici*”, de vertaling van het Hebreeuwse *Hinnenih*, waarbij de ego alleen in de accusatieve vorm (*ni*) optreedt.

Tegenwoordig zien we de neiging weer de kop opsteken om het *identitaire discours* te hanteren. Assertief poneert men wie men is, en als dat voor de andere een probleem is, dan is dat zijn of haar probleem! De relatie is hierbij terug ‘bijkomstig’ en volkomen ondergeschikt aan de krachtig geponeerde identiteit. Daarin imiteren we niet zelden de anderen, gewild of ongewild.

Religieus geweld is de eerste vrucht van zo’n poneren. De paar keren dat ik in Zuid-Afrika verbleef, werd mijn aandacht op dit fenomeen getrokken: een puur ‘identitair discours’ baart geweld. Vaak gaat dit gepaard met de gewoonte om naar binnen, theologisch hard en

schitterend en absoluut, maar ook totalitair te spreken. Dat hebben we eeuwenlang gedaan, vaak achter gesloten deuren, doen alsof de ander niet bestaat en hem van ver bekogelend met onze theologische bommen. Vandaag dringt zich de relatie langs alle kanten op. We kunnen niet meer zonder dialoog in de diepte.

De vraag is of men uit angst die weg van dialoog in de diepte nog wel *wil* bewandelen. Sommigen hebben angst besmet te worden (contaminatie), te versmelten met de andere (syncretisme), elementen van een andere cultuur of religie over te nemen (inculturatie).

Sinds het begin van de jaren negentig heb ik me meer systematisch op de vragen van de interreligieuze dialoog toegelegd, wat geleid heeft tot het scheppen van de categorie 'Jezusruimte'. De Jezusruimte als categorie onderscheidt zich van de historisch-kritische benadering van het Jezusgebeuren en ook van het dogmatische spreken erover. Die categorie van de Jezusruimte moet ons in staat stellen de **anderen te ontmoeten in en vanuit hun eigen geestelijke ruimte**: de boeddha-ruimte, de koranische ruimte, of bijvoorbeeld de chassidische of kabbalistische ruimte bij de joden. Geen verpletterende relatie, geen reductie van de een tot de ander, maar bevruchting, uitdaging, verruiming, gastvrijheid met alle ongekende dimensies die een gast en een gastheer onderling meemaken in de ruimte van de gastvrijheid.¹¹

In dialoog treden is hard werken op zich. De andere proberen te verstaan in zijn eigen zelfverstaan om nooit meer 'over' de andere te spreken op een manier die hij of zij niet zou kunnen beamen.

Raimon Pannikar getuigt dat elke volwaardige dialoog leidt tot een bevraging van zichzelf en dus tot een intradialoog¹². Van inter naar intra. Dit is uiteraard niet onverschillig: bepaalde stellingnamen, zo evident, worden minder evident en moeten herschikt worden vanuit het gesprek met de ander.

Een kostbare, aanvullende categorie voor de ontmoeting is die van 'gastvrijheid'. Sinds het einde van de jaren '70 zijn monniken van oost en west geëngageerd in een uitwisseling die vooral gastvrijheid beoefent, nu eens hier in het Westen, dan weer daar in Japan bijvoorbeeld. De concrete vormen gaan voorbij het woord. Dit is uiteraard moeilijk, veeleisend, maar niet minder openbarend in de diepte. Naderhand is niemand nog helemaal dezelfde.

Vanuit die ervaringen en de studie kan ik vandaag nog slechts een pleidooi houden voor een nederig christendom, want inhoud en vorm zijn ten diepste nederig. Aan de totalitaire droom kunnen we beter eens en voor goed sterven. We zijn een dienende presentie of we zijn niets. "Als de Kerk niet dient, dient ze tot niets".

De vraag is: willen we, uit de grond van ons hart en in de oriëntatie van heel ons ondernemen, het risico verder wagen van de dialoog?

1.3 EEN METHODE: GEDIFFERENTIEERDE CONSENSUS

Het lijkt zo voor de hand te liggen: als je met mensen wil samenwerken met wie je van mening verschilt, moet je eerst zoeken naar datgene waarover je het gezamenlijk eens bent ('consensus'), om daarna ruimte te geven aan de verschillen ('gedifferentieerd'). Op die manier bevestig je tegelijk de verbondenheid én de eigenheid.

Deze methode waarbij eerst gezocht wordt naar de inhoudelijke overeenkomsten tussen verschillende overtuigingen, waarna ook duidelijk de verschillen aangegeven worden, noemt men de 'gedifferentieerde consensus'. Deze dialoogmethode werd in de jaren '90 gebruikt om tussen de *Lutherische Weltbund* en de rooms-katholieke kerk naar toenadering te zoeken over dat centrale theologische thema: de rechtvaardiging van de zondaar.

De methode van de zogenaamde 'gedifferentieerde consensus' was erg vernieuwend. Over elk punt van de discussie werd eerst gezocht naar de gemeenschappelijke consensus: Waarover zijn wij het samen eens? En dan werd telkens geformuleerd hoe de katholieken dit verstaan, welke eventueel andere woorden ze ervoor gebruiken en welke gevoeligheden er bij hen daarrond leven, om vervolgens hetzelfde te doen voor de lutheranen. Het resultaat van dit proces werd in 1999 gepubliceerd als de 'Gemeenschappelijke verklaring over de rechtvaardigingsleer'. De tekst is een schoolvoorbeeld van interreligieuze dialoog: zoeken en erkennen van wat ons bindt, met veel respect ook voor de verschillen.

Wat is het belang van bovenstaand proces voor hedendaagse pastoraal op school? Niet enkel de feitelijke toenadering tussen katholieken en lutheranen is cruciaal. Het succes van deze methode kan ook ons inspireren. Het gaat om een bepaald 'soort' dialoog die we ook in onze huiskamer, in de vriendenkring en op de werkvloer kunnen gebruiken. Eerst zoeken naar een kern van overeenstemming en dan ook de verschillen voldoende tot hun recht laten komen. De verschillen zijn er en ze mogen er zijn, zonder dat ze de basis van consensus overstemmen.

We kunnen veel leren van dit proces. Immers, zo vaak worden vooral de verschillen tussen bevolkingsgroepen, landsgedeelten, tussen culturen en overtuigingen uitvergroot en uitgebuit. Ook binnen gezinnen, op de werkvloer en in het onderwijs zou deze manier van werken kunnen leiden tot een groter gevoel van eenheid en verbondenheid, zonder dat mensen bang hoeven te zijn om hun eigenheid te verliezen.



PaLeD doen



1. [team]

- a. In welke cohorte situeer jij jezelf? Persoonlijke reflectie en uitwisseling. Hoe en waar is er dialoog tussen de verschillende cohorten?
- b. PKG-schaal: de post-kritische geloofsschaal is een meetinstrument dat online ingevuld kan worden. Om een (anonieme) vergelijking binnen de groep mogelijk te maken, moet de begeleider op voorhand een groepscode aanvragen en die meedelen aan de individuele groepsleden. Een vergelijking met het geheel van alle respondenten tot dusver is sowieso mogelijk. Je vindt de bevraging en verdere informatie hier: <http://thomas.theo.kuleuven.be/algemeen/pkg/>

2. [klas]

- a. Lijst van 99 namen voor (of eigenschappen van) God¹³ op. Laat de leerlingen kiezen welke van deze namen hen het meest aanspreken. Maak elk een top 3. Wat is de klassikale top 3? Zijn er opvallende verschillen? Hoe zou je die verklaren?
- b. Interviewtocht naar mensen van verschillende generaties in de school: Wat denk je over ...? Kerk, God, zonde, rechtvaardigheid, diversiteit, onze schoolvieringen, ...

3. [groter verband: graad, school, scholengemeenschap]

Uitwisselen over de verschillende opvoedingsprojecten van de eigen school en de omliggende scholen.

- a. Is hierin voldoende ruimte voor ontmoeting tussen de verschillende overtuigingen? Komt het christelijke op een goede manier tot uiting?
- b. Is hier sprake van een statisch of een dynamisch identiteitsbegrip? Is er aandacht voor relaties als identiteitsvormende factor?
- c. Wat zou je er aan toe willen voegen?

2 AL GAANDE WORDT DE WEG GEAAND: VERHALEN VAN ONDERWEG

De korte situatieschetsen en anekdotes hieronder zijn ‘uit het leven’ gegrepen. Vaak kunnen herkenbare verhalen ons prikkelen om na te denken over pastoraal in een levensbeschouwelijk diverse context.

Tijdens een viering voor de eerste graad TSO/BSO kregen de *twee figuren* Abraham en Ibrahim een prominente plaats. Zowel de leerling met een katholieke achtergrond als de joodse en de islamitische leerling werden hierdoor aangesproken.

De tweede graad TSO/BSO houdt tijdens de meimaand een eucharistieviering in de kathedraal van Antwerpen. De anders- of niet gelovige leerlingen gaan tijdens de communie evengoed naar voren en steken een kaarsje aan ter ere van hun moeder/grootmoeder.

Theedrinken tijdens een actie rond de actualiteit in Syrië. Tientallen leerlingen van verschillende afkomst en cultuur brengen theepotten in allerlei formaten, munt en zwarte thee, wereldwinkelthee mee van thuis en schenken thee voor wie op de speelplaats passeert.

Tijdens de week voor de herfstvakantie maken leraren van de pastorale groep een hoekje vrij in de gang naast het leerlingensecretariaat. Het wordt aangekleed met wat kleine attributen: een wilgentak, een zinvolle tekst, wat bloemen en een kaars. Een steen leggen op het graf van een dierbare is een oud joods gebruik. Alle leerlingen en personeelsleden van de school mogen op een steen de naam van een overledene neerschrijven en op die plaats neerleggen.

Een tiental jaren geleden deed een moslima stage in het buitengewoon lager onderwijs Aalst.

De directeur had vertrouwen in de leerkracht en gaf haar vanaf september een job in de eerste graad. Wanneer de eerste communie eraan kwam, rees de vraag hoe een moslima haar communicanten op een katholiek feest kon voorbereiden. In samenspraak met de juf van de parallelklas werd toen afgesproken dat deze juf de twee klassen inhoudelijk zou voorbereiden op hun grote feest en dat Khadija de liedjes zou aanleren. Tijdens de communieviering stonden beiden vooraan en dirigeerden samen. De leerlingen vonden dat perfect normaal. Beide leerkrachten keken tevreden terug op de samenwerking.

Bij zowel het einde van de ramadan (Suikerfeest) als bij het Offerfeest krijgen de moslims een wenskaart. Als het kerstrapport wordt uitgedeeld, krijgen alle leerlingen, ook de moslims, een kaartje met een kerstwens.

De Franciscusschool aan de Berchemlei in Borgerhout vertoont alle kenmerken van een school in een volkse buurt van de grootstad Antwerpen. Een sterk gewijzigde leerlingenpopulatie, veel nieuwkomers, grote culturele en levensbeschouwelijke diversiteit en een heel geëngageerd lerarenteam. Ooit het Sint-Franciscusinstituut geheten, ondergaat deze eerder typische parochieschool een grondige metamorfose. Directie, leraren en ouders willen tijdens die metamorfose het kind niet met het badwater weggooien. Er wordt niet gekozen voor een vlak en neutraal profiel, niet voor de verdediging van de tradities, wel voor een nieuwe lezing van de schoolmissie vanuit een omgevingsanalyse. Sinds enkele tijd is er een open zoektocht aan de gang om de evangelische inspiratie waarop de school gefundeerd werd, in een nieuw daglicht te plaatsen. Franciscus van Assisi speelt daarin zijn rol. De optie van de directeur en het schoolteam zich te blijven engageren met de hele school twee keer per jaar een schoolviering te houden in de nabije kerk van de Heilige Drievuldigheidsparochie, is één van de ervaringen die die zoektocht kruidt (zie bijlage 10.1).

PaLeD doen



1. [team]

Beschrijf zelf uitgebreid een anekdote of een situatie uit jullie (pastorale) werking.

- Wat is de aanleiding?
- Wat zijn factoren die de context bepalen?
- Welke bedoeling had jullie actie?
- Op welke manier heeft het aspect van de diversiteit een rol gespeeld?
- Welke keuzes moesten jullie maken? Hoe werden die gemaakt?
- Evalueer het eindresultaat.

Stuur deze beschrijving door naar paled@vsko.be. Mogelijk wordt ze dan opgenomen in de website www.vsko.be/paled.

2. [klas]

De leraar/begeleider kiest een activiteit van de pastorale werking uit. Na een analyse van wat er gebeurd is, welke thema's aan bod kwamen en met welke traditie(s) deze verband houden, kan nagegaan worden door de leerlingen op welke manier de andere overtuigingen binnen de klas hierbij betrokken worden. Dit kan als individuele opdracht of als gesprek in kleine groepen. Kernvragen zijn:

- Licht hier iets/voldoende op van de christelijke identiteit van de school?
- Is hier (voldoende) erkenning van de andere aanwezige overtuigingen? Waarom (niet)?
- Wat zou je hieraan veranderen?

3. [groter verband: graad, school, scholengemeenschap]

Tijdens een (schooloverstijgende) pedagogische studiedag kan uitgewisseld worden in kleine groepen. Een mogelijke methodiek in deze fase van het verzamelen van (aspecten van) PaLeD-situaties is 'Probleem onder de loep'¹⁴. Een pastorale situatie wordt aan de kleine groep voorgelegd. Na een korte inleiding door de inbrenger kunnen verhelderingsvragen gesteld worden. Daarna formuleert elk groepslid in één zin hoe hij de probleemsituatie ziet. De inbrenger kiest welke daarvan hij de beste vindt. Pas dan worden tips en suggesties uitgewisseld. De inbrenger vat op het einde samen welk advies hij meeneemt. Naargelang de beschikbare tijd wordt deze procedure hernomen voor andere situaties van andere inbrengers.

3 LEVENSBESCHOUWELIJKE DIVERSITEIT IN ONZE KATHOLIEKE SCHOLEN

In dit hoofdstuk proberen we aan te geven dat de levensbeschouwelijke diversiteit op verscheidene manieren een plaats krijgt in de katholieke school. In de eerste plaats bespreken we het concept van de **dialoogschool**. Niet zomaar een school waar veel gedialogeerd wordt (dat natuurlijk hopelijk ook), maar vooral een school waar door de uitbouw van een sterk schooleigen katholiek opvoedingsproject een grote openheid ontstaat voor de aanwezige levensbeschouwelijke verschillen. Vervolgens bekijken we wat de rol is en de ruimte die geboden wordt door het vak rooms-katholieke godsdienst dat aan alle leerlingen aangeboden wordt. En ten slotte schetsen we de algemene visie op pastoraal in de school, om deze te specificeren naar de hier besproken diverse contexten van de scholen.

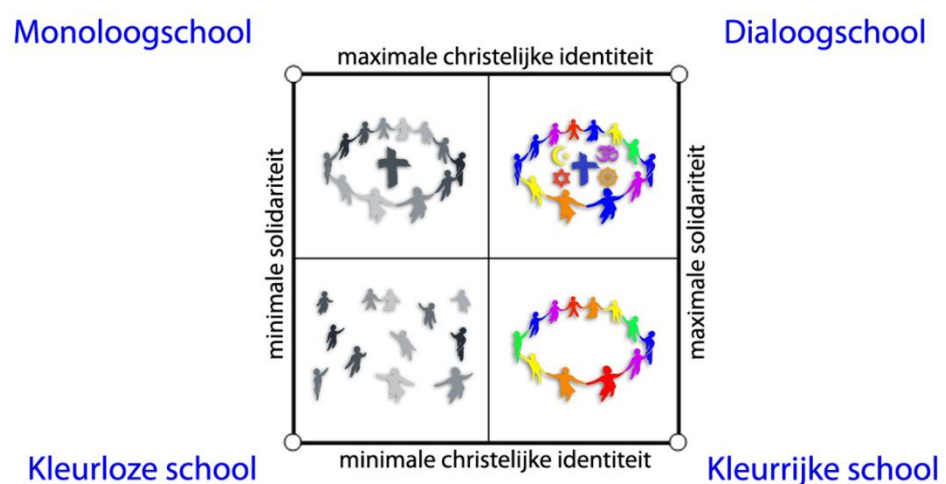
3.1 DIALOOGSCHOOL ALS UITDRUKKING VAN KATHOLIEKE IDENTITEIT

3.1.1 VERSCHILLENDE KATHOLIEKE SCHOOLTYPES: DE DIALOOGSCHOOL GESITUEERD

Vlaanderen kent verschillende netten die elk vanuit hun eigen pedagogische visie onderwijs uitbouwen. Katholieke scholen willen in hun onderwijs getuigen van een katholiek geïnspireerd mens- en wereldbeeld. Door het veranderende publiek in hun leerlingpopulatie en hun schoolteams zien ze zich vandaag uitgedaagd om opnieuw stil te staan bij hun bron, hun eigenheid. “Welke katholieke school zijn we vandaag? Welke willen we zijn?”

Deze vragen worden ook gesteld in recent wetenschappelijk onderzoek¹⁵. Daarin worden vier schooltypes beschreven¹⁶. Dit gebeurt aan de hand van twee criteria of assen:

- De verticale as: de mate waarin een school haar christelijke identiteit beleeft en deze expliciet naar buiten toe uitdraagt.
- De horizontale as: de mate waarin een school betrokken is op en open staat voor de levensbeschouwelijke diversiteit zoals die zich aandient binnen de school zelf en in de haar omringende wereld.



Figuur 1 De vier schooltypes van de Victoriaschaal, gebaseerd op de schema's van Ter Horst en Hermans. (Bron: Pollefeyt & Bouwens)

Aan de hand van deze criteria worden vier 'typen' katholieke scholen onderscheiden.

- De **monologschool** kenmerkt zich door maximale christelijke identiteit en minimale openheid voor de levensbeschouwelijke (en eventueel culturele) diversiteit. Het betreft een traditionele katholieke school van, voor en door katholieken.
- Een combinatie van minimale katholieke identiteit en minimale openheid tekent de **kleurloze school**. In deze gesecculariseerde en plurale schoolomgeving is de omgang tussen individuen vrijblijvend. Levensbeschouwing en godsdienst hebben geen plaats in het publiek domein, maar behoren tot de privésfeer.
- De **kleurrijke school** herken je aan een maximale openheid voor levensbeschouwelijke anderen in combinatie met een minimale katholieke identiteit. Het betreft een gesecculariseerde en plurale schoolomgeving waar men zich heel sociaal, betrokken en solidair opstelt.
- De school die tegelijk haar christelijke identiteit optimaal uitbouwt en maximaal openstaat voor de aanwezige diversiteit, wordt de '**dialogschool**' genoemd. Voor het katholiek onderwijs in Vlaanderen geniet dit type de voorkeur. Het betreft een katholieke school te midden van culturele en religieuze pluraliteit, waarin zowel katholieken als andersdenkenden zich maximaal kunnen ontplooiën. Een dialogschool kiest er expliciet voor om haar christelijke inspiratie en eigenheid te benadrukken, doorheen en dankzij een dialoog met de multiculturele en multilevensbeschouwelijke samenleving. Ontvankelijkheid en openheid voor wat anders is, is een kans om het christelijk geloof hernieuwd te profileren te midden van de hedendaagse pluraliteit. Dit proces wordt ook wel 'recontextualisering' genoemd.

De katholieke identiteit van een school vindt meestal een duidelijke weerklank in de verwoording van haar **pedagogisch schoolproject**, maar ook in de '**geleefde schoolidentiteit**', d.w.z. in het schoolklimaat, in de concrete dagelijkse schoolpraktijk, in de manier waarop de school zichzelf beleeft en zich profileert naar buiten toe.

Een goed voorbeeld hiervan is de wijze waarop een school als de Franciscusschool in Borgerhout¹⁷ in de overweging van een nieuwe naamkeuze een proces doormaakte en besliste de band met de figuur van Franciscus en met de traditie in de schoolnaam te behouden als appèl om het gedachtegoed naar vandaag te recontextualiseren.

Een andere vorm van *good practice* vinden we de zoektochten in scholen naar de mogelijkheden voor renovatie en/of herbestemming van de schoolkapel.

Vaak worden hier heel fundamentele afwegingen gemaakt waarbij dromen en werkelijkheid zich met elkaar meten. Maar het resultaat past best zo goed mogelijk in de visie van het opvoedingsproject.

3.1.2 VAN IDENTITEIT NAAR DIALOOG

Moet niet eerst werk gemaakt worden van een sterkere identiteit, vooraleer kan ingegaan worden op de context van de aanwezige diversiteit?

We menen dat de dialogschool een uitdrukking is van de zich ontwikkelende katholieke identiteit. Er is dan geen sprake van 'vertrekken vanuit', maar van 'inherent zijn aan'¹⁸. Of met andere woorden: je hoeft niet eerst je identiteit op orde te hebben of te stellen, vooraleer je in dialoog gaat. De relatie aangaan met 'de andere' is werkplaats voor de verdere vorming van je identiteit als, bijvoorbeeld, katholiek. De dialoogrelatie is geen observatieoefening (van buitenaf

vertrekken), het is een tafelmoment. Essentieel is wat aan en op die tafel gebeurt, maar natuurlijk – “geen tafel zonder stoelen”¹⁹.

Pastoraal in de school gebeurt volgens ons eveneens in de lijn van de keuzes die in het opvoedingsproject oplichten. Kiezen voor een dialoogschool zal dus zowel in het opvoedingsproject te merken zijn, als in de concrete prioriteiten en de aanpak van de pastoraal. De gerecontextualiseerde christelijke grondhouding van het schoolproject wordt ook in de pastoraal maximaal gecombineerd met een fundamenteel respectvolle houding tegenover de veelheid aan levensovertuigingen zoals die zich in de school en de wereld rondom aandienen.

3.2 DIVERSITEIT IN HET VAK ROOMS-KATHOLIEKE GODSDIENST

Op 8 juli 1996 werd door de Vlaamse bisschoppen een visietekst over het vak rooms-katholieke godsdienst in de scholen in Vlaanderen aanvaard. Deze tekst richt zich tot allen die verantwoordelijk zijn voor of begaan zijn met het vak r.-k. godsdienst in de scholen in Vlaanderen op het niveau van het basisonderwijs en het secundair onderwijs, zowel buitengewoon als gewoon, in alle scholen waar het vak voorkomt.

Deze tekst is gegroeid na ruime consultatie van velen die bij dit vak betrokken zijn. De betrokkenen zijn mensen die vanuit hun ervaring en zorg voor kerk, samenleving, kind en school, nadenken over de bijdrage van het godsdienstonderricht in de menswording, de persoonlijke geloofsgroei van kinderen en jongeren. Ze reflecteerden over de bijdrage van het vak r.-k. godsdienst in de opbouw en de realisatie van het opvoedingsproject van de school en de samenleving.

De tekst brengt een gemeenschappelijke visie op het vak r.-k. godsdienst voor alle scholen. Ze maakt het uitschrijven van de leerweg voor de verschillende studiejaren – zowel in het basis- als in het secundair onderwijs - mogelijk, rekening houdend met de eigenheid van kinderen en jongeren. Aldus wordt vanaf het eerste jaar van de basisschool tot het laatste studiejaar van het secundair onderwijs eenzelfde optiek aangehouden²⁰.

Hoewel deze visietekst en de daarop gestoelde (werk)(raam)(leer)plannen²¹ voor alle onderwijsnetten gelden waar het vak r.-k. godsdienst ingericht wordt, kent het schoolvak bijzondere mogelijkheden voor doorwerking en integratie in het vrij katholiek onderwijs. Het levensbeschouwelijk karakter van het pedagogisch project, de rooms-katholieke traditie, dat hetzelfde is als dat van de traditie waaruit de visietekst ontstond, opent hiervoor immers perspectieven. Het vak r.-k. godsdienst en de pastoraal op school werken in eenzelfde richting, maar vallen geenszins samen²².

Een belangrijk doel van het vak rooms-katholieke godsdienst is een gedegen kennismaking met de rijkdom van het christelijk geloven. Daarnaast beoogt het leerproces ook de identiteitsontwikkeling van elk kind, ongeacht de eigen levensbeschouwing. Beide doelstellingen gaan hand in hand. Het uiteindelijke appel van het aanbod is het groeien naar een eigen en verantwoorde beslissing inzake geloven en leven. Dit gebeurt vanuit een open geloofscommunicatie en vanuit een positieve aanvaarding van de aanwezige levensbeschouwelijke pluraliteit.

Binnen de klas- en schoolcontext weet de godsdienstleraar die pluraliteit als beginsituatie positief in te schatten en te benutten. Op het einde van het leerproces mag diezelfde verscheidenheid doorklinken in de verwerking en persoonlijke integratie van het aangereikte. Dit is de expliciete keuze van de auteurs van de visietekst die duidelijk doorklinkt in de uitwerking van de

(raam)(leer)plannen. Deze keuze is inherent verbonden aan de eigenheid van de rooms-katholieke godsdienst zelf: de openheid naar de andere.

Pastoraal op school kan o.i. belevingskansen creëren waarin de bestudeerde en uitgediepte lesimpulsen gedifferentieerd geïntegreerd, gedifferentieerd gevierd en gedifferentieerd verdiept kunnen worden. Omgekeerd kan een gedifferentieerd pastoraal aanbod ook aanleiding geven tot verdere verkenning van de levensbeschouwelijke pluraliteit binnen de context van een godsdienstles.

Daarnaast kan pastoraal op school een op zichzelf staand aanbod voor leerlingen en/of leraren doen. Het vieren en beleven van de levensbeschouwing is voor ieder zin-gevend en belangrijk, ongeacht zijn/haar levensbeschouwing.

Sinds september 2013 onderschrijven alle erkende levensbeschouwingen de interlevensbeschouwelijke competenties (ILC) voor dialoog en samenwerking²³ en verbinden ze zich er toe deze te implementeren: leerkrachten moeten aantonen dat ze aan de voorziene interlevensbeschouwelijke competenties bij leerlingen werken. De ILC vinden hun bestaansreden in de sterke culturele en levensbeschouwelijke veelheid die de huidige samenleving kenmerkt. De uitdaging van deze pluraliteit vraagt zowel kennis van het eigen levensbeschouwelijke perspectief als openheid en interesse voor andere levensbeschouwingen en culturen. Kinderen en jongeren in een schoolse context daarbij begeleiden is een belangrijke pedagogische doelstelling die zowel voor de jongeren als voor de samenleving een verrijking kan zijn.

De competenties zijn concrete vertalingen van ideeën die terug te vinden zijn in de heersende leerplannen en de begeleidende visieteksten van de onderscheiden levensbeschouwelijke vakken. In alle leerplannen van de levensbeschouwelijke vakken worden op diverse wijzen de begrippen 'eigenheid' en 'dialoog' met elkaar in spanning gebracht. Ze worden gekoppeld aan vaardigheden en attitudes als dialoog, openheid, ontmoeting, tolerantie. Bewustzijn van de levensbeschouwelijke veelheid in de samenleving en respect voor elke mens zijn belangrijke uitgangspunten. Alle levensbeschouwelijke vakken werken op eigen wijze aan de link tussen de eigen levensbeschouwing en de andere erkende levensbeschouwingen in de samenleving. Leerlingen worden vanuit hun levensbeschouwelijke eigenheid uitgedaagd tot dialoogbereidheid en dialoogbekwaamheid.

3.3 RELATIE MET DE VISIE OP PASTORAAL IN HET VSKO

3.3.1 EEN VERNIEUWDE VISIE OP PASTORAAL

Op aandringen van de pastorale verantwoordelijken werd er tussen 2008 en 2010 binnen het VSKO aan een vernieuwde visie op pastoraal geschreven. De pastorale verantwoordelijken haalden voor deze herbronning onder meer volgende redenen aan:

- De veranderende populatie in onze katholieke scholen, een steeds verdergaande secularisatie en een veelheid van culturen en levensbeschouwingen onder de leerlingen en het personeel.
- Nood aan initiatie, getuigen en vorming, aangezien steeds meer aanwezigen geen voeling meer hebben met de traditie en de katholieke identiteit van waaruit we onderwijs verstrekken.
- Het model van de dialoogschool heeft consequenties voor de pastoraal op school.

In de vernieuwde visie op pastoraal op school uit 2010 werden in respons op deze bezorgdheden vier doelstellingen geformuleerd:

- Volwassenen en kinderen laten kennis maken met christelijk geloven.

Dit vraagt een open houding die vertrekt van wat aanwezig is aan authentieke geloofskennis en –ervaringen om in dialoog deze ervaringen en kennis te verdiepen binnen het kader van de opdrachtverklaring van het katholiek onderwijs.

- De christelijke inspiratie voeding geven.

Dit vraagt vorming die kansen biedt om te groeien in geloof: herbronning, reflectie, verdieping, dialoog en gebed. Het gaat om de manier waarop de pastoraal regelmatig bevraagd en ‘gevoed’ wordt door de inspiratie en het geloof van waaruit men pastoraal betrokken is.

- Kansen tot beleving geven.

Dit vraagt tijd en ruimte doorheen het leven en werken van elke dag en op bijzondere momenten, die een bewuste innerlijke ervaring mogelijk maken.

Mensen zijn op elkaar betrokken en gaan op een bepaalde manier met elkaar om. Ze engageren zich op een school, die een netwerk van relaties vormt. In dit alles getuigen ze van hun mens en christen zijn. Al die vormen van verbondenheid zijn immers ook kansen om de relatie met God te beleven.

- De inspiratie voel- en tastbaar maken in het hele schoolleven.

De innerlijke gedrevenheid zoekt een weg naar buiten. In alles kunnen er zich kansen en momenten voordoen om de christelijke inspiratie te uiten. Een school zet pastorale initiatieven op en bespeelt de vier domeinen van de pastoraal: gemeenschap vormen, verkondiging, dienstbaarheid en vieren.

Deze visie geeft ruimte aan het opnieuw in dialoog gaan met de eigen bronnen enerzijds, en het zoeken naar recontextualisering van eigen tradities in contact met de anders- en niet gelovige anderzijds. Pastores worden aangemoedigd in gesprek te gaan over de eigenheid van de katholieke school en te zoeken naar belevingskansen in het dagelijkse schoolgebeuren.



3.3.1.1 VISIE VERBREED

We moeten opnieuw meer investeren in mensen, hun professionele identiteit voeden en zorgen dat er binnen de school mensen durven en kunnen getuigen van onze christelijke geloofstraditie. Uiteraard kunnen we in dit proces niet voorbijgaan aan de menselijke schat van geloofskennis en

geloofservaringen van de zoekende of andersgelovigen in de school en het zoeken naar universeel menselijke waarden van de niet-gelovige.

Vanuit de superdiverse context voor pastoraal op school stellen we een brede lezing van de vier doelstellingen voor, waarbij we de christelijke inspiratie in contact willen brengen met de andere levensovertuigingen. Het laten groeien van verbondenheid in en om de school doet ons elk van de vier doelen verbreden.

- Volwassenen en kinderen laten kennis maken met christelijk geloven.

Deze kennismaking kan gebeuren in groot respect voor de andere levensovertuigingen, zeker als deze ook bij mensen op school aanwezig zijn. Hiervoor plaats en ruimte maken geeft erkenning aan eenieder op school en maakt echte verbondenheid en loyaliteit mogelijk.

- De christelijke inspiratie voeding geven.

In de ontmoeting in de superdiversiteit van onze scholen kan de geloofservaring en de kennis van het christelijk verhaal verrijkt en verdiept worden. Vanuit de kennismaking met het christelijk geloof, zullen in contact met andere overtuigingen verschillen en raakvlakken kunnen oplichten. Dit geeft het christelijk geloof een extra dimensie²⁴.

- Kansen tot beleving geven.

Het is belangrijk in onze school aan alle participanten de kans te geven te laten voelen wat een hartelijke, gastvrije gemeenschap betekent, zoals die door het evangelie gedroomd wordt. De kwaliteit van ons samenzijn en de wederkerigheid van de relaties staan voorop. De katholieke school haalt haar herkenbaarheid uit openheid, betrokkenheid en bekommernis om het geluk van allen.

- De inspiratie voel- en tastbaar maken in het hele schoolleven.

Christenen kunnen putten uit een rijke traditie waarmee ze het (samen)leven kleur en smaak kunnen geven en het geloof op belevingsniveau brengen. In de mate dat we dit doen in openheid en met respect voor de andere overtuigingen en geloofstradities krijgt elke participant groeikansen. Ook in de inzet voor een betere wereld – veraf en dichtbij - kunnen we elk vanuit onze inspiratie een bijdrage leveren.

Alleen daar waar mensen elkaar ontmoeten, zich verbonden voelen, iets over hebben voor elkaar, er zijn voor elkaar en leren van elkaar, kan er *ge-mens-t* worden, worden mensen tot wat ze zijn, denken, doen en geloven. In het verbonden-zijn kunnen we Gods aanwezigheid vermoeden of zelfs ervaren; daar krijgt voor ons, godsgelovigen, zijn oproep van alles overstijgende liefde gestalte.

PaLeD doen



1. [team]

Methodiek van het school-erger-je-niet-spel.

Benodigdheden:

- Een speelbord per gespreksgroep (zie website).
- Pionnen (eentje per deelnemer).
- Per groep een blad waarop de verschillende situaties beschreven staan.

Groepsgesprekken:

- Minimum 3 personen, maximum 6 personen; indien meer deelnemers moeten er meer gespreksgroepen gevormd worden.
- In elke groep is een gespreksleider en iemand die wat noteert om op het eind in de grote groep verslag uit te brengen.

Verloop:

- Er zijn een aantal uitgeschreven situaties (deze situaties kunnen naargelang de context aangepast worden).
- Er wordt door de begeleider of de voorbereider een situatie uitgekozen; deze wordt voorgelezen; daarna volgen de opdrachten:
 - Positioneer je per situatie op het speelbord. Waarom kies je deze positie?
 - Gelijkenissen en verschillen met andere deelnemers?
 - Hoe kan je een school begeleiden in de groei naar 'dialogeschool'? Pas dit eventueel toe op een van de situaties.

Voorbeelden van situaties:

- Jaarlijks organiseert het schoolcomité een brunch ten voordele van de school. Op de vergadering werd het idee geopperd ook een tafel met *halal* voeding te voorzien.
- Vanuit het verleden worden er jaarlijks op onze school vier eucharistievieringen georganiseerd. Het pastoraal team overweegt dit soort verplichte vieringen te schrappen.
- Als we net als het gemeenschapsonderwijs beslissen om hoofddoeken te verbieden, vind ik dat ook de kruistekens hier niet meer hoeven ...
- Lentefeest en vormsel krijgen van meester Jan evenveel aandacht in de klas. Kan dat wel?

2. [klas]

Bouwstenen en vensters

Benodigdheden:

- Een tekening van een baksteen en een van een venster waarin geschreven kan worden (zie website).
- Voorzie kopies zodat elke deelnemer een zwarte en een groene baksteen heeft en elk ook een zwart en een groen venster.
- Als kleurendruk niet mogelijk is, laat men de deelnemers (leerlingen) met twee kleuren schrijven, liefst allemaal dezelfde twee.

Opdracht 1:

- Vul een typische eigenschap/waarde van jouw school in een zwarte 'bouwsteen' in. Wat kenmerkt onze school? Noteer hierbij een verhaal, een anekdote die dit illustreert.

Opdracht 2:

- Welke eigenschap vind je dat je school zou moeten hebben? Voor welke waarde zou je willen dat ze staat? Vul die in een groene steen in.

Opdracht 3:

- Hoe zien buitenstaanders je school? Wat is typisch? (zwart raam)

Opdracht 4:

- Welke eigenschap vind je dat zou moeten gezien worden? (groen raam)

Daarna worden de zwarte bakstenen bij elkaar aan een wand gehangen of op een tafel gelegd. Hetzelfde met de groene bakstenen, de zwarte vensters en de groene.

De deelnemers wandelen wat rond en bekijken elkaars bakstenen en vensters. Eventueel kan het bekijken wat gezamenlijk gebeuren zodat uitleg kan gevraagd worden aan de schrijver.

Daarna volgt een kringgesprek.

- Wat valt op als gezamenlijk kenmerk van onze school?
- Waar zouden we volgens de wensen best nog aan werken?
- Welk imago heeft onze school? Komt dit overeen met wat we er zelf van vinden?
- Welke kenmerken zouden beter wat meer op de voorgrond komen?

3. [groter verband: graad, school, scholengemeenschap]

Dezelfde methodiek is interessant om na te denken over overeenkomsten en verschillen tussen scholen.

Het evangelie en de traditie, maar vooral de figuur van **Jezus** zelf, zijn belangrijke inspiratiebronnen voor de katholieke school. Jezus, de Christus, blijkt uit het evangelie een levensbeschouwelijke bruggenbouwer te zijn. Op die manier willen wij verder werken in onze scholen. **Openheid** voor de inbreng van andere godsdiensten en van het humanisme kunnen dus niet ontbreken. Deze openheid is een wezenlijk kenmerk van het christendom. Elementen uit andere levensbeschouwingen kunnen enerzijds een **verrijking en verdieping** betekenen van het christelijke geloven; anderzijds kunnen ze de betrokkenheid en aanspreekbaarheid verhogen van individuen of groepen met een andere levensovertuiging.

Verbondenheid is opstap en opzet om te werken aan pastoraal. In een brede waaier van pastorale activiteiten krijgt de inspiratie van een katholieke school gestalte, ook in een levensbeschouwelijk diverse context. Bij de keuze van de activiteiten zal dan nagegaan worden op welke manier de **kwaliteit van het samenzijn** de sociale cohesie ten goede komt.

Pastoraal in een context van levensbeschouwelijke diversiteit is zoals elk pastoraal aanbod in de school gediend met een evenwicht van verkondiging, viering, dienstbaarheid en gemeenschapsvorming²⁵. Afhankelijk van de context kunnen er accenten gelegd worden in de pastorale werking binnen een school.

Bij interlevensbeschouwelijke relatieopbouw is het belangrijk rekening te houden met de vertrekpositie van elke deelnemer. Elke school gaat daarin een eigen groeiproces. Een pastoraal aanbod moet dan ook pluriform, gedifferentieerd en kwaliteitsvol zijn.

- **Pluriform** ... omdat de cultuur van vieren, verkondiging, dienstbaarheid en gemeenschapsvorming, zowel binnen de katholieke gemeenschap als ook in de andere levensbeschouwelijke gemeenschappen verscheiden is.
- **Gedifferentieerd** ... omdat leerlingen, personeelsleden en anderen een verscheiden aanvoelen hebben van en betrokkenheid op geloof of levensbeschouwing.
- **Kwaliteitsvol** ... omdat het impact zou hebben op de ontwikkeling van de persoon, de schoolgemeenschap en de samenleving.

Om dit te realiseren is de ontwikkeling van de pastoraal in een interlevensbeschouwelijke context vrucht van beleidskeuzes met betrekking tot de hele schoolorganisatie, -cultuur en -visie.

5 BREEDTE VAN DE PASTORAAL

Enkele aspecten van de visietekst van PaLeD verdienen wat verduidelijking. In navolging van Jezus worden mensen tot op vandaag opgeroepen ‘bruggenbouwers’ te zijn. Zeker in de context van pastoraal op school is die oproep erg actueel. In een eerste deel wordt het concept van de bruggenbouwer aan het evangelie getoetst.

Een tweede onderdeel linkt de pastorale praktijk op school aan de vier kerntaken of werkdomeinen die vanouds aan de kerk worden toegeschreven. Wat kunnen zij vandaag betekenen in de context van de scholen waar grote levensbeschouwelijke diversiteit aanwezig is? Heel wat elementen beïnvloeden de keuzes die pastorale groepen maken.

In een derde deel gaan we in op de factoren die kwaliteitsvolle, gevarieerde en gedifferentieerde pastoraal kenmerken. Een belangrijk aspect waar ook bij stilgestaan wordt, is het al dan niet verplichtend karakter van de pastorale activiteiten.

5.1 JEZUS ALS BRUGGENBOUWER

In de visietekst wordt Jezus ‘bruggenbouwer bij uitstek’ genoemd. In de evangelies lezen we hoe Jezus, de Christus, een levensbeschouwelijke bruggenbouwer blijkt te zijn. Een bruggenbouwer is: hij/zij die twee uiteengelegen, uiteengevallen, uiteengeduwde ‘oeveren’ bij elkaar brengt. De brug verbindt om een nieuw en vrij verkeer van de ene naar de andere oever mogelijk te maken. Jezus gaat in dialoog met mensen uit diverse culturen en levensbeschouwingen. Hij zoekt een eigen (nieuwe, vernieuwende) weg in de omgang met diversiteit.



Her en der in het Nieuwe Testament lezen we hoe Jezus in de ontmoeting met mensen uitgedaagd wordt tot het bouwen van bruggen tussen de mensen en Hemzelf/God. Zo laat Jezus zich ‘bekeren’ door de Syro-Fenicische vrouw²⁶: haar wederwoord spoort Hem aan tot een ommekeer in zijn handelen. Zij komt op voor haar dochter, ook al behoort ze niet tot de groep van ‘echte joden’.

In de ontmoeting met de Romeinse honderdman²⁷ is Jezus’ denken zo ruim dat Hij beseft dat het koninkrijk der hemelen ook toegankelijk is voor niet-joden, terwijl de centurio nog beweert dat hij niet waard is dat Jezus tot hem komt.

In het verhaal van de barmhartige Samaritaan²⁸ blijkt de minst voor de hand liggende voorbijganger – de ‘vreemdeling’ - de echte naaste te zijn.

In Lucas 15 geeft Jezus commentaar op hen die morren om zijn omgang met het volk dat volgens farizeeën en schriftgeleerden niet deugt. Hij doet dit in de vorm van drie gelijkenissen: het verloren schaap waar de herder als vanzelfsprekend naar op zoek gaat, de verloren drachme waarvoor de vrouw haar huis ondersteboven zet om die terug te vinden en ten slotte de verloren gewaande zoon voor wie bij terugkeer het vetgemeste kalf geslacht wordt tot ergernis van de andere zoon²⁹.

Wellicht heeft er zich in Jezus' tijd een evolutie voltrokken van een visie op exclusief heil voor het joodse volk, naar een visie op heil voor alle mensen. Paulus zet de christenen in de eerste kerk op het spoor van die universele heilsleer, nl. dat iedereen gered kan worden. Het nieuwe verbond waarover bij Jezus sprake is, mogen we in de context van deze publicatie niet alleen begrijpen als 'mogen allen één zijn', maar ook als 'mogen allen met elkaar in verscheidenheid omgaan' om bevrijd te worden. In dat spoor van Jezus als bruggenbouwer willen wij verder werken in onze scholen. **Openheid in verbondenheid** is een wezenlijk kenmerk van het christelijk geloof.

5.2 VIER DOMEINEN VAN DE PASTORAAL³⁰

5.2.1 VELE DOMEINEN

De pastorale werking op school is veel meer dan samen viermomenten voorbereiden. Zoals elke vorm van pastoraal vraagt de pastoraal op school aandacht voor de vier wezenlijke uitzichten zoals ze vanouds in de kerk naar voor komen:

- Ontmoeting of gemeenschapsbeleving (*koinonia*)

Gemeenschapsvorming is een manier van samenleven, steunend op relaties van vertrouwen met aandacht voor verzoening.

Voor de christenen verwijst dit naar het 'het lichaam van Christus' zoals Paulus dit in zijn eerste brief aan de Korintiërs beschrijft³¹. Ook in de meeste andere levensbeschouwingen is het gemeenschapsaspect en de zorg voor de samenleving van wezenlijk belang.

- Verkondiging (*kerygma*)

Verkondiging is het woord dat gesproken wordt als verkondiging van hoop en als leer om Gods geschiedenis met de mensen te verstaan.

In de interlevensbeschouwelijke dialoog wordt reliëf gegeven aan de eigen inspiratie. Het getuigen vanuit de eigen levensovertuiging kan anderen aanzetten om hun inzichten en engagement te verdiepen en te verbreden.

- Dienstbaarheid en zorg voor de ander (*diakonia*)

Dienstbaarheid en zorgzaam in het leven staan zijn op kleine en grote schaal, een manier van omgaan met elkaar, waarin solidariteit het haalt op het eigenbelang. Deze houding vind je in alle grote godsdiensten en levensovertuigingen terug.

Voor christenen inspireert het voorbeeld van Jezus om daadwerkelijk te kiezen voor de zwaksten. Hij roept op om hem hierin na te volgen.

- Het vieren, zowel van het leven als van onze relatie met God in Jezus Christus (*leitourgia*)

In het (liturgisch) vieren krijgt de verbondenheid met de anderen gestalte. Voor gelovigen krijgt dit samenzijn een religieuze dimensie. Men zegt wel eens dat in het vieren de andere kerntaken van de kerk (gemeenschapsvorming, verkondiging en dienstbaarheid) samen komen en op een dieper niveau beleefd kunnen worden. Rituelen van verbondenheid

kunnen bijna per definitie moeilijk anderen uitsluiten. Met niet-katholieke godsgelovigen kan die verbondenheid zelfs religieus beleefd worden: we zijn samen in en met dezelfde God verbonden.

In elk van deze vier domeinen kan en moet gezocht worden naar differentiatie en variatie in het aanbod afhankelijk van het doelpubliek en van wat men voor ogen heeft. Als we levensbeschouwelijke groei beogen, zal er voor elk domein ruimte moeten gemaakt worden binnen de pastorale werking. Er is binnen de school vooral ook een beleid nodig dat pastoraal, zoals hier beschreven, kansen geeft.

5.2.2 DIALOOG BINNEN DE VERSCHILLENDE DOMEINEN

Dit vraagt een open dialoog waarbij we als school aangeven waarom we vanuit onze joods-christelijke traditie bepaalde activiteiten plannen, keuzes maken. In deze dialoog kunnen mensen met een andere levensbeschouwing zich aangesproken voelen om vanuit de eigen traditie in gesprek te gaan en te zoeken naar een eigen bijdrage aan het geheel van pastorale activiteiten op school. Binnen de vier domeinen zijn zeker kansen tot uitwisseling en interreligieuze dialoog en samenwerking mogelijk.

5.2.3 GEMEENSCHAPSBELEVING

Gemeenschap is een antwoord op ons verlangen naar geborgenheid en bevestiging.

Wanneer personeelsleden en leerlingen/studenten met elk hun (levens-)overtuiging mogen thuis komen bij elkaar en in deze ontmoeting oog krijgen voor elkaar, kunnen relaties van vertrouwen ontstaan. Is het dit niet wat het evangelie beoogt?

- Welke ervaringen zijn er omtrent 'ontmoeten en gemeenschap vormen'?
- Voelt iedereen zich welkom? Gerespecteerd?
- Grijpen we de kansen om elkaar nabij te zijn? (geboorte, verjaardag, ziekte, dood, opvolgen asiel aanvraag ...)
- Is er in het schoolteam ruimte voor gesprek over levensvragen?
- Hoe gaan we om met levensbeschouwelijke diversiteit in de klas/op school?
- Is er informatie te vinden over de verschillende geloofsovertuigingen op school?
- Zijn er werkvormen aanwezig om de interreligieuze en interlevensbeschouwelijke dialoog op gang te brengen?
- Hoe gaan we om met anders – of niet gelovige leerlingen/studenten? Hebben we aandacht voor culturele verschillen, bijvoorbeeld wanneer sinterklaas de school bezoekt. Is de kalender 'Feesten met de burens' (KMS) aanwezig op school? Zijn er afspraken of en hoe we hier aandacht aan besteden? Een wenskaart? Even aandacht in een kringgesprek?

5.2.4 VERKONDIGING

Het woord van het evangelie wordt op een katholieke school niet alleen in de godsdienstles gesproken. De christelijke visie op mens en maatschappij en de openheid op de totale werkelijkheid, waarbinnen ook de godsrelatie aanwezig is, zijn noodzakelijke kenmerken van alle momenten waarop we doorheen het onderwijs en vooral in het voorleven ervan de geloofsgroei voeding geven.

Bij mislukken of ontmoediging van leerlingen past geen wanhoopstaal, maar een taal van bemoediging, van verrijzenis. In het perspectief van die hoop krijgen mensen steeds opnieuw kansen en kunnen ze zich verder ontplooiën.

- Maken we onze eigen joods-christelijke traditie kenbaar doorheen het schoolleven? (tijd en ruimte)
- Zijn er nog getuigen aanwezig? Is er geloofskennis aanwezig? Hebben we voldoende voeling met de bron van onze traditie?
- Staan we voldoende open voor de andere aanwezige (geloofs-)tradities?
- Staan we stil bij wat ons verbindt? Hebben we respect voor de verschillen?
- Kan er ruimte worden gemaakt voor interreligieuze dialoog om met elkaar in gesprek te gaan en hierin kansen te zien om zelf te groeien in geloof of levensbeschouwing?

5.2.5 DIENSTBAARHEID EN DE ZORG VOOR DE ANDER

Het evangelie voel- en tastbaar maken gebeurt in de omgang met elkaar. Het is een omgang vanuit een broeder- of zusterlijke dienstbaarheid.

Op school is dit zichtbaar in het horen en zien van de zorgen van mensen dichtbij en veraf en in het nabij zijn, in hoe de verschillende relaties (leerling-leerkracht, leerkrachtenteam, directie – leerling/leerkracht, leerlingen onderling ...) beleefd worden.

- Doen we wat we verkondigen?
- Is in onze daden iets zichtbaar van waarvoor we staan, onze visie, ons eigen christelijk opvoedingsproject?
- Weten we hoe andere geloofsgemeenschappen de dienstbaarheid beleven?
- Zijn er solidariteitsacties op school? Wie kiest die?
- Welke criteria zijn er op school om al dan niet in te gaan op een uitnodiging van solidariteit?
- Kunnen we in gesprek gaan over het waarom van zo'n actie? Beluisteren we ook de motivatie van anderen om mee te werken?

5.2.6 VIEREN

Liturgie is een sterke vorm van evangelisatie omdat het een ontmoetingsgebeuren is van levende personen. Jezus Christus is de bezieler van een liefdevolle gemeenschap. In katholieke scholen is er steeds een traditie geweest van vierend samen zijn.

Zeker in deze tijd is het nodig de cultuur van de innerlijkheid te versterken ruimte te maken voor de stilte, door symboolgevoeligheid aan te wakkeren en door bezinning en gebed in het schoolleven in te bouwen. Ook hier zijn kansen tot interlevensbeschouwelijke dialoog, van en met elkaar de gewoonten en gebruiken van de eigen traditie delen en de eigen gebedscultuur te verrijken door de ontmoeting met de anderen.

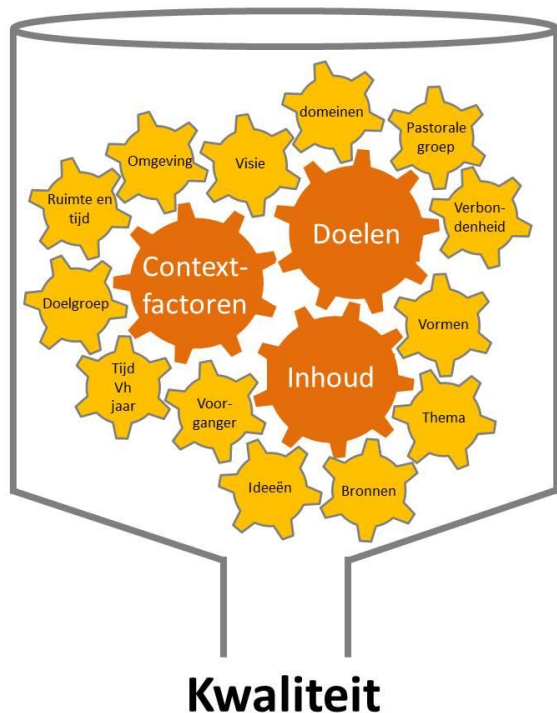
- Welke traditie kent de school omtrent bidden en vieren?
- Is er voldoende openheid naar de anders of niet gelovigen op school?
- Mogen zij zo'n momenten een eigen invulling geven?
- Hun eigen gebedshouding aannemen, met eigen woorden aanvullen?

5.3 PLURIFORM, GEDIFFERENTIEERD EN KWALITEITSVOL

5.3.1 KWALITEITSVOL

De grootste zorg van de pastorale groep moet het garanderen van **kwaliteit** zijn, zowel in het aanbod van pastorale activiteiten (kwaliteitsvolle *variatie*) als de uitwerking van elke pastorale activiteit (kwaliteitsvolle *differentiatie*).

Plannen of activiteit



Om kwaliteit te realiseren, is het nodig drie factoren bij het pastorale aanbod in rekening te brengen: de contextfactoren, de doelen en de daaruit voortvloeiende keuzes naar vorm en inhoud. In het schema hierbij geven we weer welke elementen op deze factoren inspelen en het uiteindelijke resultaat beïnvloeden en bepalen. Met al deze elementen moet op een gestructureerde en systematische manier worden omgegaan, wat een leerproces is voor elke pastoraal betrokkene. Dit schema wil een hulpmiddel zijn om uiteindelijk tot een kwaliteitsvol, gevarieerd aanbod en gedifferentieerde activiteiten te komen.

We duiden achtereenvolgens hoe de kwaliteit doorwerkt in het aanbod (variatie/pluriform) en de uitwerking

(differentiatie). Doorheen de voorbeelden wordt duidelijk hoe dit proces ook in de context van levensbeschouwelijke diversiteit doorlopen wordt.

5.3.1.1 CONTEXTFACTOREN

Er zijn vooreerst verschillende **contextfactoren** die de kwaliteit van het pastorale aanbod beïnvloeden: de situering in het kerkelijk jaar, wanneer en waar pastorale activiteiten kunnen plaatsvinden, de samenstelling van de doelgroep en de persoon van de voorganger of gebedsleider. Ook de visie en de beleidskeuzes van het schoolteam zullen een bepalende rol spelen.

■ Situering in het kerkelijk jaar

De *situering in het kerkelijk jaar* is een eerste contextfactor. De liturgische kalender is daarbij het richtsnoer om het aanbod uit te bouwen. In hoofdstuk 8 geven we een aanzet om – rekening houdend met de tijd van het jaar – aan pastoraal te doen op school. We reiken enkele kansen aan om de feesten van andersgelovige of niet-gelovige leerlingen de nodige aandacht te geven.

■ Tijd en ruimte

De kwaliteit wordt ook beïnvloed door *de tijd en ruimte* die voorzien wordt voor een bepaalde pastorale activiteit.

Het is belangrijk een sfeervolle *ruimte* te voorzien om bijvoorbeeld samen te vieren. Dit kan de turnzaal of polyvalente zaal zijn – mits de nodige sfeerschepping -, de schoolkapel, de stille ruimte of de (dichtstbijzijnde) kerk. De keuze van de locatie kan beïnvloed worden door verschillende factoren (doelgroep, tijd van het jaar, beschikbare tijd om de afstand te overbruggen of doelen van de viering ...). Zo kan een gebedsviering rond verbondenheid bij het begin van het schooljaar perfect in de polyvalente zaal, maar kan er voor de adventsviering gekozen worden om rond de kerststal in de kerk te vieren. Ook voor andere pastorale activiteiten is een goede keuze van de locatie zeer belangrijk. Zo kan een solidariteitsmaaltijd best gebeuren in een aangename en passend aangeklede ruimte. Zo maak je een breuk met de dagdagelijkse refter en leg je de focus op de thematiek.

Tijd is ook een belangrijke factor. De beschikbare tijd die de school vrijmaakt voor de pastorale activiteit heeft invloed op andere factoren. Wanneer een solidariteitsactie tijdens de middag plaatsvindt, heeft dit een andere impact dan wanneer hiervoor enkele lestijden worden vrijgemaakt. Of al dan niet voorbereidingstijd voorzien werd, heeft invloed op de betrokkenheid van leerlingen en collega's.

■ Doelgroep

Een derde contextelement is de *doelgroep* waarvoor je een activiteit voorbereidt. De mate van heterogeniteit zal bepalen welke accenten er kunnen gelegd worden. Deze heterogeniteit daagt mee uit tot differentiatie zoals hieronder staat beschreven. De doelgroep kan bijvoorbeeld uitdagen om andere vormen van pastoraal beleven te gaan ontdekken, zoals een stil meditatiemoment, een 'snoezelviering' of een zangstonde met een veelheid aan inspirerende of engagerende liedjes die kort geduid worden.

■ Voorganger of pastorale trekker

De *voorganger of pastorale trekker* is ook een bepalende factor voor het welslagen van de activiteit of voor de keuzes die worden gemaakt. Het is belangrijk dat een pastorale trekker zich bewust is van de feitelijke levensbeschouwelijke diversiteit binnen de school en dat hij een open en respectvolle houding aanneemt. De betrokkenheid van alle leerlingen is immers wezenlijk. Bij een viering die door een priester, diaken of andere externe voorganger wordt voorgegaan, zal in dialoog moeten gegaan worden om verwachtingen rond tekstkeuze en verloop af te stemmen of te verduidelijken. Wanneer een leerkracht gebedsleider is, dan zal misschien in opleiding of nascholing hiertoe voorzien moeten worden. Bij solidariteitsacties zal het enthousiasme van de trekkende leerkracht veel invloed hebben. Leerlingen voelen wanneer iemand vanuit zijn hart getuigt over een project en zullen zich er vlugger mee verbonden voelen.

■ Wisselwerking

Het ligt voor de hand dat de vooropgestelde doelen van een activiteit op hun beurt door verschillende factoren beïnvloed worden:

- De variatie binnen de vier domeinen (zie p. 27: gemeenschapsvorming, dienstbaarheid, getuigen en vieren).
- De pastorale groep die keuzes maakt en deze aftoetst aan de algemene doelen van de pastoraal.
- De mate van (onderlinge) verbondenheid die aangevoeld wordt binnen de school.
- De visie van het schoolbeleid op pastorale activiteiten.

Het zijn allemaal factoren die in rekening moeten genomen worden bij het uitwerken van een pastoraal aanbod op school.

■ Visie en betrokkenheid van de pastorale groep

Op een katholieke school is het de *pastorale groep* die de doelen van een activiteit aftoetst binnen het kader van de vier doelen van pastoraal³². Niet alleen dat algemene kader, maar vooral ook de visie op en betrokkenheid van de pastorale groep zijn doorslaggevend voor het aanbod.

Wie zit in het pastorale team? Met welke motivatie? Op welke manier en hoe dikwijls wordt overlegd? Welk draagvlak is er binnen de hele school voor deze groep? Welke steun komt er van de directie/collega's ...?

Het is belangrijk dat pastoraal niet beperkt wordt tot een klein en exclusief groepje (godsdienst)leerkrachten. Ook binnen de pastorale groep is diversiteit wenselijk, naar levensbeschouwing, naar taakinvulling binnen het schoolteam, enzovoort.

■ Onderlinge verbondenheid op school

Pastoraal heeft de grootste slaagkans daar waar de visie op pastoraal voortdurend afgetoetst en bijgestuurd wordt, en vervolgens uitgedragen wordt door het hele team. Daartoe is het belangrijk om als school te investeren in samenwerking en inspraak, maar ook om dit stukje identiteit mee te nemen in het aanwervings- en nascholingsbeleid.

■ Visie van het schoolbeleid op pastorale activiteiten

Het spreekt voor zich dat de trekkers van de pastorale werking op de school idealiter gesteund worden vanuit het beleid en dat bij het pastorale team bij voorkeur ook een directielid aanwezig is. Als een school positief tegenover haar katholieke identiteit staat, zal meer tijd en ruimte gemaakt worden voor pastoraal, wat de kwaliteit van het aanbod rechtstreeks ten goede komt. Zo beïnvloedt de schoolvisie op haar beurt ook verschillende contextfactoren en bestaat er een onderlinge wisselwerking tussen de afzonderlijke factoren.

5.3.1.2 VORM EN INHOUD

Wanneer doelen en contextfactoren in rekening worden gebracht, kunnen vervolgens kwaliteitsvolle keuzes naar **vorm en inhoud** verder gemaakt worden.

Het mag duidelijk zijn dat de kwaliteit van het pastorale aanbod geen vanzelfsprekendheid is. Het is het resultaat van een moeilijke evenwichtsoefening waarbij dialoog de sleutel tot succes biedt. Dialoog gebeurt binnen de school, in overleg met het ganse team en de directie, maar ook met leerlingen en/of hun ouders en eventuele andere actoren.

Kennis hebben van een ander geloof en weten wat strikt gezien kan en niet kan voor andersgelovigen, is daarbij een belangrijke maar geen voldoende voorwaarde.

Bovendien moet steeds voldoende afgetoetst worden of de gemaakte keuzes voor iedereen aanvaardbaar zijn. Zo is het bijvoorbeeld theoretisch perfect mogelijk om met een religieus diverse klasgroep een bezinningsmoment in een kerk te hebben in de Mariamaand. Door dit voorstel voor te leggen aan bijvoorbeeld een oudergroep, kan hierover in gesprek gegaan worden en wellicht een aanvaardbare conclusie bereikt worden (een gebedsdienst in een kerk is te verdedigen, maar het bidden voor een Mariabeeld kan voor sommige moslimstrekkingen niet). De mate van verbondenheid begint dus bij het eigen team, maar gaat nog verder naar een verbondenheid met alle partners.

5.3.2 PLURIFORM

We stellen een jaarplanning voor pastoraal op school voor die wordt opgebouwd vanuit de vier domeinen: gemeenschapsvorming, dienstbaarheid, getuigen en vieren. We willen een rijk pallet aan vormen, thema's en uitwerkingen in de pastoraal op school nastreven. We leggen hieronder de verschillende niveaus van een dergelijke pastoraal stapsgewijs uit.

5.3.2.1 VARIATIE BINNEN ELK DOMEIN MAAR OOK OVER DE DOMEINEN HEEN

Variatie binnen elk domein maar ook over de domeinen heen is nodig omwille van een wisselende betrokkenheid van de leerlingen. In deze variatie/pluriformiteit moet ook de aanwezige diversiteit doorklinken (intra- en interreligieus). De aanleiding voor pastorale activiteiten is een ander element dat variatie voortbrengt. Variatie binnen elk domein en over de domeinen heen.

Met **variatie over de domeinen heen** bedoelen we dat alle vier vormen van pastoraal deel uitmaken van het pastorale aanbod. We willen ons bewust niet beperken tot één van de vier domeinen. De rijkdom van het pastorale aanbod zit namelijk in de combinatie van en samenhang tussen de vier domeinen.

In de ontmoeting met anderen maken leerlingen kennis met het christelijk geloof (getuigenis), krijgen ze kansen tot verdieping (vieren) en beleving (gemeenschapsvorming), en kan de inspiratie voel- en tastbaar gemaakt worden in het hele schoolleven (dienstbaarheid). In elk pastoraal initiatief worden één of meerdere domeinen vooropgesteld.

Belangrijk is om een evenwichtig aanbod na te streven, waarin de samenhang tussen de domeinen zo groot mogelijk is. Naast een openingsviering, advents- en vastenbezinning, omvat het pastorale aanbod dus best ook kansen tot ontmoeting, getuigenis en dienstbaarheid.

Binnen elke soort activiteit kan vervolgens ook gevarieerd worden. Binnen het domein 'vieren' bijvoorbeeld, kan een op Taizé geïnspireerd gebedsmoment afgewisseld worden met een klasbezinning met de titularis of een eucharistieviering. Een solidariteitsactie voor de vierde wereld kan een geldinzameling met sensibilisering zijn of een actief engagement zoals het schilderen van het nieuwe opvangtehuis in de buurt of een sponsorloop.

5.3.2.2 INTRA- EN INTERRELIGIEUZE VARIATIE

Bovenop deze variatie binnen de domeinen en over de domeinen heen is het essentieel om ook de verscheidenheid in inspiratie te erkennen. De betrokkenheid op het katholiek geloof is sterk variërend (intra-religieuze diversiteit) en ook anders- en niet-gelovige leerlingen gaan naar katholieke scholen (interreligieuze diversiteit).

Vanuit het model van de dialogeschool (zie p. 17) is het belangrijk om de eigen christelijke inspiratie te combineren met een maximale openheid en respect voor de andersgelovigen.

- Zo kan je tijdens de vastentijd bijvoorbeeld een vastenvoettocht organiseren ten voordele van een project waar een andersgelovige of pluralistische gemeenschap bij betrokken is (bijvoorbeeld partnerorganisaties van Broederlijk Delen in Palestina). Als voorbereiding op deze voettocht kun je medewerkers van Broederlijk Delen en hun partnerorganisaties uitnodigen om te getuigen van hun levensbeschouwelijke inspiratie die leidt tot dit engagement.

- Of een teamlid dat geïnspireerd is door boeddhistische meditatie, kan leerlingen op vrijwillige basis hiermee laten kennismaken. Dit kan aanleiding zijn om in dialoog te gaan over de betekenis van mediteren voor christenen.

Hoe je je aanbod dan precies uitwerkt om aan de verschillende noden tegemoet te komen (differentiatie), werken we zo dadelijk verder uit.

Er is een grote variatie aan **bronnenmateriaal** beschikbaar. Afhankelijk van vele factoren kan voor christelijk geïnspireerde teksten gekozen worden zoals Bijbelteksten of getuigenissen van christenen. Ook meer profane literatuur zoals de fabels van Toon Tellegen komen in aanmerking. Daarnaast is er ook de mogelijkheid om gebruik te maken van Koransoera's, boeddhistisch geïnspireerde teksten of teksten uit de joodse traditie die het thema van de bezinning of de viering opentrekken voor alle leerlingen en de herkenbaarheid en dus de betrokkenheid vergroten.

5.3.2.3 VARIATIE IN AANLEIDINGEN

Tot slot zal in het zoeken naar pluriformiteit niet enkel gekeken moeten worden naar variatie in de bronnen en werkvormen bij telkens dezelfde aanleiding, maar kan ook gevarieerd worden in de aanleidingen zelf. Het ene jaar kan een uitgesproken adventsviering in het kader van Welzijnszorg gebeuren en het jaar nadien een viering die eerder verwijst naar het kerstgebeuren.

Feestdagen van andere religies kunnen ook een insteek voor pastoraal bieden. Wanneer moslims het Aid-El-Fitr (gekend als Suikerfeest) vieren, kan er op verscheidene manieren aandacht gegeven worden aan de betekenis ervan. In het kader van gemeenschapsvorming, zou je bijvoorbeeld snoep kunnen laten uitdelen. Wanneer je bij de betekenis van het feest voor moslims stilstaat, kan een levensbeschouwelijke dialoog ontstaan die voor iedereen verrijkend is. Ook ouders en andersgelovige teamleden kunnen hierin een rol spelen.

Het stramien van een geslaagde activiteit mag best herhaald worden (*"Never shoot a winning horse"*), zeker wanneer ze voor telkens andere leerlingen georganiseerd wordt. Maar tegelijk kan men niet elk jaar opnieuw exact dezelfde viering gebruiken of voor elke viering hetzelfde stramien hanteren. Elk aanbod dient zo goed mogelijk op de uiteenlopende beginsituatie van het doelpubliek afgestemd te worden: het is dus maatwerk. (zie 5.3.3 Gedifferentieerd)

5.3.3 GEDIFFERENTIEERD

Omdat er veel verschil bestaat tussen het geloofsaanvoelen van de leerlingen onderling, van de leraren en de andere betrokkenen van de school, is het belangrijk om ook binnen het aanbod hierop in te spelen. Binnen de mogelijkheden van een thema kan het aanbod gedifferentieerd worden op vier manieren:

- **Brede toegankelijkheid**
De voorbereidingsgroep maakt keuzes om tot een kwaliteitsvol aanbod te komen voor de doelgroep. Ze zorgen er van bij de start van de activiteit voor dat deze breed toegankelijk is voor iedereen.
Aan een vredesloop bijvoorbeeld neemt iedereen deel vanuit eigen motivatie. Deze verschillende motieven worden eventueel vooraf in kleine groepen uitgewisseld.
- **Alternatieven binnen de activiteit**
Binnen de activiteit worden in functie van de doelgroep differentiatiemogelijkheden ingebouwd.

Bij het samenstellen van het menu voor een solidariteitsmaal wordt rekening gehouden met verschillende voedselvoorschriften of -wensen: naast het gewone aanbod wordt vegetarisch voedsel aangeboden.

Wanneer tijdens een eucharistieviering ook niet-katholieken aanwezig zijn, wordt best gezocht naar een alternatief voor de gewone communiegang. De anderen zouden bijvoorbeeld ook naar voor kunnen komen en vanuit de gedachte van verbondenheid een schouderklopje, een theelichtje of wenskaart aangeboden krijgen. De keuze van het alternatief is echter niet zo eenvoudig en onderhevig aan verschillende gevoeligheden: er wordt best afgetoetst hoe het alternatief geïnterpreteerd wordt. Wellicht moet in een context van grote levensbeschouwelijke diversiteit nagedacht worden over alternatieven voor een eucharistieviering.

■ **Parallele activiteiten**

In functie van de doelgroep worden verschillende activiteiten parallel georganiseerd, waarbij de deelnemers kiezen waar ze aan deelnemen.

De Goede Week wordt afgesloten met parallelle viermomenten. Gelovige leerlingen en geïnteresseerde andere leerlingen nemen deel aan de kruistocht. Andere leerlingen houden elders een stille meditatie. In beide settings kan de wederzijdse verbondenheid en betrokkenheid op elkaars overtuiging klinken.

5.3.4 ACTIVITEITEN VERPLICHTEN OF NIET?

Een aspect dat bijzondere aandacht krijgt, is het al dan niet verplichte karakter van pastorale activiteiten. Door activiteiten te verplichten wordt in zekere zin de differentiatie uitgesloten. Toch kan ervoor geopteerd worden pastorale activiteiten verplicht voor iedereen open te stellen.

Dit hangt in grote mate af van de doelen van de activiteit. Een activiteit kan de open dialoog vooropstellen. Er kan ook kennismaking met het christelijk geloven beoogd worden of eerder de verdieping ervan. Ook het bieden van kansen tot beleving van aspecten van geloven kan de inzet zijn. Het al dan niet verplichte karakter van de pastorale activiteiten hangt hiervan af.

Het voordeel van de vrijwilligheid is dat een gericht aanbod gemakkelijker de juiste mensen bereikt.

Het nadeel is echter dat dit de verbondenheid en de interlevensbeschouwelijke dialoog in de weg kan staan en kan leiden tot een soort 'verkokering'. Het is aan de school zelf om keuzes te (durven) maken om kwaliteitsvolle variatie in het aanbod voor het doelpubliek te garanderen. Op die manier wordt naar een evenwicht tussen verplichting en vrijwilligheid gezocht.

De bedoeling van het aanbod kan kennismaking zijn, zodat niet op voorhand een emotionele betrokkenheid of een persoonlijk engagement hoeft verwacht te worden. Dit soort aanbod kan tot op zekere hoogte een verplichtend karakter hebben. Leerlingen en leraren zijn dan aanwezig, en kunnen dan kiezen of ze al dan niet actief aan gebed of sacramenten deelnemen. Dit kan een aanbod zijn om – vanuit de eigen levensbeschouwing - thuis te komen bij een andere religieuze expressie. De voorganger is daarbij dan de 'tolk'.

In de mate dat dit aanbod niet als kennismaking bedoeld is, valt het verplichte karakter beter weg. Dit houdt een aantal organisatorische consequenties in: er zullen alternatieven voorzien moeten worden voor degenen die kiezen om niet te participeren. Eventueel kan ook geopteerd worden voor een tijdstip voor of na de lessen. Naast dit vrije aanbod, zal er ook creatief moeten gezocht worden naar een aanbod om de verbondenheid tussen die verschillende groepen te blijven bewaren of nieuw te realiseren. Belangrijk hierbij is dat men rekening houdt met de

draagkracht van degenen die het organiseren en tegelijk met de noodzaak aan kwaliteit van het aanbod.

In elk geval zitten hier kansen in om een dialogocultuur en gespreksstrategie te ontwikkelen die een schoolvisie uit kan werken binnen het bestaande juridische kader³³ en gebaseerd op de concrete context.



PaLeD doen



1. [klas]

Net als Jezus willen wij bruggenbouwers zijn. Dit betekent dat wij moeten loskomen van wij/zij-denken. Dat is niet gemakkelijk en het overkomt ons allemaal.

Afhankelijk van de leeftijd van de leerlingen kan men zoeken naar voorbeelden van wij/zij-denken, en van figuren die dit denken doorbreken. Wat is de (menselijke) kostprijs daarvan?

Men kan ook groeps- of cohesieversterkende activiteiten doen.

Zie bijvoorbeeld: <http://wij-leren.nl/cooperatieve-werkvormen-artikel.php>

Zie ook www.leefsleutels.be

Belangrijk is een duidend gesprek te voeren over het waarom en van waaruit samenwerken en niet-uitsluiten belangrijk zijn. Ieder kan daarbij een eigen visie vertolken. Ook het christelijke perspectief kan hierbij klinken.

2. [team]

Reflectie van het eigen pastoraal aanbod door te reflecteren vanuit het kader van de 4 domeinen.

- Stap 1: Oplijsten van alle pastorale activiteiten die het voorbije schooljaar gepland stonden.
- Stap 2: Deze activiteiten plaatsen onder de 4 domeinen.
- Stap 3: Gesprek rond sterktes, onevenwicht of leemten.
- Stap 4: Kansen tot beleving zoeken om leemtes en onevenwicht weg te werken binnen eigen schoolcontext.
Wat willen we borgen? Wat willen we uitproberen? Welke voorstellen parkeren we naar een volgend jaar?
- Stap 5: Nieuw pastoraal aanbod uittekenen.

3. [groter verband: graad, school, scholengemeenschap]

Reflectie: eigen aanbod leggen op wat hier geschreven staat.

Activiteit 1: Reflectie over kwaliteitsvolle activiteiten

- Stap 1: Iedereen brengt een pastorale activiteit mee die hij zelf succesvol vond.
- Stap 2: Iedere aanwezige stelt zijn activiteit voor en benoemt welke factoren deze succesvol maakten.
- Stap 3: Bekijken welke activiteiten in andere contexten kunnen geplaatst worden en welke bijstellingen dan nodig zouden zijn.
- Stap 4: Reflectie over succesfactoren, contextfactoren, doelen, vorm en inhoud.
Zoeken naar kansen om eigen activiteiten te verdiepen.

Activiteit 2: Stellingenspel rond verplichtend of vrijwillig karakter van het pastoraal aanbod

Mogelijke stellingen:

- In een katholieke school mag men de aanwezigheid van alle leerlingen verwachten in een bezinning.
 - In een context van levensbeschouwelijke diversiteit is een eucharistieviering niet wenselijk.
 - De verwachtingen naar de houding van leerlingen ten aanzien van pastorale activiteiten worden geformuleerd in het schoolreglement op basis van open dialoog met de leerlingen, hun ouders en de teamleden.
 - Vrijwilligheid zorgt voor grotere betrokkenheid van de aanwezigen.
 - Gemeenschap vormen is een taak van de pastoraal die alleen maar bereikt kan worden door voltallige en dus verplichte aanwezigheid.
 - Wanneer pastorale activiteiten verplicht zijn, dan moet dit ook in de uitwerking ervan zichtbaar zijn door grote openheid naar alle aanwezige (geloof-)overtuigingen.
-

¹ E. BORGMAN, *Overlopen naar de barbaren. Het publieke belang van religie en christendom*, Kampen, Klement - Pelckmans, 2009, p. 36-37.

² D. GELDOF, *Superdiversiteit als onverwerkte realiteit. Een uitdaging voor het sociaal werk*. In: POW Alert, jaargang 39 nr. 3, juli 2013, p. 12-24. Zie ook: <http://www.alertonline.be>. Nog recenter verscheen zijn boek: D. GELDOF, *Superdiversiteit*, Leuven, Acco, 2013.

³ Een SWOT-analyse is een methode om de beleidskracht van een organisatie te evalueren. Het letterwoord verwijst naar vier aspecten waarop de organisatie kan beoordeeld worden: Strengths: de sterke punten van een organisatie zelf (intern). Weaknesses: de zwakke punten van een organisatie (intern). Opportunities: de kansen van een organisatie (extern). Threats: de bedreigingen van een organisatie (extern). Zie o.a. volgende link: <http://www.intemarketing.nl/marketing/analyses/swot-analyse> (toegang 12.03.2014).

⁴ W. VANDEWIELE, *Gedoemd tot inter- en intralevensbeschouwelijk divers samenleven*. In: De Gids (= GMG, De Gids op Maatschappelijk Gebied), oktober 2012, p. 25-29.

⁵ Zie onder andere de voorbeelden in deel 3.

⁶ D. GELDOF, *Op. cit.*, p. 23.

⁷ Meer informatie over Raimon Panikkar, deze metafoer van het venster en zijn visie op interlevensbeschouwelijke dialoog vind je hier: M. VAN TENDE, *Vele vensters open naar het onnoemlijke. Raimon Panikkar over de interreligieuze dialoog*, in: http://www.kerknet.be/admin/files/assets/subsites/1406/documenten/Panikkar_conferenties_Kortenbergh_2013.pdf (toegang 15.03.2014).

⁸ Voordracht van Benoît Standaert in het Forum van het Interdiocesaan Pastoraal Beraad (IPB) op 6 oktober 2007. De volledige tekst kan u hier lezen: <http://www.ipbsite.be/archief/levensbeschouwelijkeontmoeting/79-beoitstandaert.html> (toegang: 21.01.2014).

⁹ 6 augustus 1964. Zie: <http://www.rkdocumenten.nl/rkdocs/index.php?mi=600&doc=91> (toegang 03.02.2014).

¹⁰ 28 oktober 1965. Zie: <http://www.rkdocumenten.nl/rkdocs/index.php?mi=600&doc=610> (toegang 03.02.2014).

¹¹ De verhouding tussen de Jezusruimte en elk van de andere ruimtes wordt in het boek besproken in *Deel 3. Van de ruimte 'Jezus' naar andere ruimtes*, in: B. STANDAERT, *De Jezusruimte. Verkenning, beleving en ontmoeting*, Tiel, Lannoo, 2003, p. 221-291.

¹² R. PANIKKAR, *The Intrareligious Dialogue. Revised and enlarged edition*, New York, Paulist Press, 1999.

¹³ In de islamitische traditie is er sprake van de 99 schone namen van God. Je zou deze kunnen gebruiken voor deze methodiek. http://nl.wikipedia.org/wiki/99_Schone_Namen_van_God (toegang 07.02.2014).

¹⁴ S. DIRKSE-HULSCHER & A. TALEN, *Het Groot Werkvormenboek. Dé inspiratiebron voor resultaatgerichte vergaderingen, presentaties en andere bijeenkomsten*. Den Haag, Academic Service, 2007, p. 44-45.

¹⁵ D. POLLEFEYT & J. BOUWENS, Dialoog als toekomst. Een katholiek antwoord op de verkleuring van het onderwijslandschap, (KU Leuven), februari 2013. Te raadplegen op de Thomas-website: <http://thomas.theo.kuleuven.be/algemeen/identiteit/lilo/files/Pollefeyt%20&%20Bouwens%20-%20Dialoog%20als%20toekomst%20v1.6.pdf> (toegang 04.09.2013).

¹⁶ W. TER HORST, *Wijs me de weg. Mogelijkheden voor een christelijke opvoeding in een post-christelijke samenleving*, Kampen, Kok, 1995, p. 63-75.

¹⁷ Zie bijlage 10.1

¹⁸ Zie Benoît Standaert op p. 10. Er is dus geen volgtijdelijkheid, maar gelijktijdigheid van werken aan identiteit en openheid voor dialoog. Dat is ook het uitgangspunt van de recontextualiserende dialoogschool.

¹⁹ In een opmerkelijk artikel beschrijft Jeroen Witkam hoe interreligieuze dialoog niet over het naast elkaar praten gaat, maar over relaties. “De kern van interreligieuze dialoog is immers niet wat kletsen met elkaar, maar wel bij elkaar in de leer gaan, iets leren van elkaar.” (p. 17) Hij gebruikt het beeld van de tafel die niet zonder stoelen kan. “Exclusieve waarheid is bijvoorbeeld: een tafel is een tafel, een tafel is geen stoel. Iets kan niet tegelijk waar en niet waar zijn. In dialoog wordt dit: ‘ik heb de waarheid, jij hebt ze niet’. Er is ook een inclusieve waarheid, of: deze tafel is een tafel, omdat die tafel een stoel veronderstelt, de stoel is een stoel, omdat die een tafel veronderstelt. De inclusieve waarheid wordt ingepast in een groter geheel. Het is een waarheid die andere waarheden nodig heeft. Dat is de waarheid van waaruit wij bij elkaar in de leer gaan. Fundamentalisme is gebaseerd op exclusieve waarheid, de waarheid van de logica, op het eigenlijk diepere, menselijke niveau geldt de inclusieve waarheid.” (p. 19) Uit: J. WITKAM, *Wat is een tafel zonder stoelen? Relatie als model voor eenheid*, in *TGL*, jaargang 59 – 2003/1: januari – februari, 11-19.

²⁰ Uit: *Het vak r.-k. godsdienst in de scholen in Vlaanderen 080796. Visietekst van de commissie in opdracht van de bisschoppen*.

²¹ *Werkplan rooms-katholieke godsdienst voor het katholiek kleuteronderwijs in Vlaanderen*, LICAP D/2001, ISBN 90 6858 250 5.

Leerplan rooms-katholieke godsdienst voor het lager onderwijs in Vlaanderen, LICAP D/2000, ISBN 90 6858 240 2.

Raamplan rooms-katholieke godsdienst voor het buitengewoon lager onderwijs in Vlaanderen, LICAP D/2003, ISBN 978 90 6858 547 6.

Leerplan rooms-katholieke godsdienst voor het secundair onderwijs in Vlaanderen, LICAP D/2007 ISBN 978 90 6858 780 7.

Werkplan rooms-katholieke godsdienst voor het buitengewoon lager onderwijs in Vlaanderen, LICAP D/2001 ISBN 978 90 6858 646 6.

²² “‘Godsdienst’ is een schoolvak. Dat heeft zo zijn beperkingen. Ook al wordt een ervaringsgerichte didactiek ontwikkeld, de bijdrage van het vak in de totale ‘geloofsopvoeding’ is beperkt. De pastoraal op school biedt eigen mogelijkheden om ervaringen op te doen met het geloof. Het werken aan de identiteit van de school daagt alle leerkrachten en medewerkers van de school uit om een ‘opvoedende gemeenschap’ te worden vanuit een christelijk fundament en om in de ‘profane’ vakken en in vakoverschrijdende initiatieven verbindingen te leggen met het levensbeschouwelijke en het christelijke.” (Peter Malfliet op een denkdag rond ‘Vak godsdienst en pastoraal’ voor secundair onderwijs - 18 april 2008).

²³ Zie de brochure: http://www.idkg.be/20130502_dossier_ILSenILD.pdf (toegang 16.03.2014).
Het Thomasdossier over ILC: <http://www.kuleuven.be/thomas/page/interlevensbeschouwelijke-competenties/> (toegang 29.01.2014).

²⁴ In die geest benadrukt de verklaring van Vaticanum II over de houding van de kerk ten opzichte van de niet-christelijke godsdiensten (Nostra Aetate) niet alleen de eenheid tussen de mensen (artikel 1), maar zal ze zelfs aansporen om zich, bv. wat de islam betreft, toe te leggen op wederzijds begrip en samen rechtvaardigheid en vrede na te streven (artikel 3).

²⁵ Zie ook: VSKO – DIENST OPVOEDINGSPROJECT EN PASTORAAL, *Pastoraal op school. Denk & doe in dialoog*. Brussel, Licap, 2011.

²⁶ Mc 7, 24-30 en Mt 15, 21-28.

²⁷ Mt 8, 5-13 en Lc 7, 1-10.

²⁸ Lc 10, 25-37.

²⁹ Lc 15.

³⁰ R. DEPRÉ & C. BOHEZ, *Pastoraal op school op vier niveaus*, Brugge, DPB, s.d.

³¹ 1 Kor 12,27.

³² Zie 3.3 Relatie met de visie op pastoraal in het VSKO.

³³ Zie 7.3 Deelname van andersgelovige leerlingen aan christelijke gebeden en vieringen.

DEEL 2

DIALOOG OP SCHOOL: RELIGIEUZE EN JURIDISCHE CONTEXT

6 LEVENSBESCHOUWELIJKE DIVERSITEIT OP SCHOOL

6.1 CONTEXT

De vrijheid van eredienst houdt in dat elke burger de vrijheid heeft een geloof naar keuze te belijden of geen enkele cultus aan te hangen, zonder dat dit gevolgen heeft voor zijn burgerlijke en politieke rechten of er beperkingen op zet. Het houdt tevens de vrijheid in om de levensbeschouwelijke plechtigheden bij te wonen en te vieren en om een levensbeschouwelijke gemeenschap op te richten zonder inmenging van de overheid.

Sinds het schoolpact van 1958 bestaan er twee onderwijsnetten:

- Het officiële net (gemeenschapsonderwijs, gemeentelijk en provinciaal onderwijs): de overheid is de inrichtende macht. In deze scholen wordt een keuze van levensbeschouwelijke vakken aangeboden. Buiten de lessen die voorzien zijn voor deze levensbeschouwelijke keuze, blijft een school van het officiële net levensbeschouwelijk neutraal, wat niet wil zeggen dat ze waardenvrij is, noch dat ze geen pedagogisch project nastreeft.
- Het vrije net (vooral het katholiek onderwijs, maar ook protestantse scholen, methodescholen, enz.): de inrichtende macht van de scholen zijn particulier. Het schoolbestuur geeft zelf invulling aan het levensbeschouwelijke vak. Bij het katholiek onderwijs is dat de Erkende Instantie rooms-katholieke godsdienst. Buiten de lessen rooms-katholieke godsdienst zal een school van het katholieke net ook in haar pedagogisch project een invulling geven die duidelijk gekleurd is door de katholieke inspiratie.

Hoe kan men nu binnen deze specifieke schoolcontext omgaan met levensbeschouwelijke diversiteit? Om die vraag te beantwoorden, overlopen we eerst de erkende levensbeschouwingen in België en zetten we de belangrijkste (erkende) feestdagen ervan op een rij.

6.2 KORTE BESCHRIJVING VAN DE BELANGRIJKSTE GODSDIENSTEN

In dit deel geven we een kort overzicht van de erkende levensbeschouwingen in België.

6.2.1 ISLAM

De islam is een monotheïstische godsdienst net zoals het christendom of jodendom. De islam is sinds 1974 één van de erkende levensbeschouwingen in België. De aanhangers van de islam noemt men moslims.

De islam beschouwt zichzelf als laatste van de monotheïstische godsdiensten, of meer specifiek: als de definitieve, door God geopenbaarde weg om de ene God te dienen. Die goddelijke openbaringen werden in de 7^{de} eeuw neergeschreven in het heilige boek van de moslims, de Koran. De Koran is geopenbaard in het Arabisch, de voertaal van de toenmalige stammen in Arabië.



De verzen en hoofdstukken (soera's) van de Koran vormen de geschreven versie van de woorden die God via de aartsengel Gabriël openbaarde aan de laatste profeet van het monotheïsme, de profeet Mohammed.

Mohammed werd geboren in Mekka – het huidige Saoedi-Arabië – in het jaar 570 na Chr. en stierf in het jaar 633 na Chr. Hij kreeg zijn eerste openbaring op 40-jarige leeftijd toen hij in de grot Hira (net buiten de stad Mekka) zat te mediteren. Net als de Bijbelse (joodse en christelijke) profeten werd hij benaderd door de aartsengel Gabriël. Mohammed wordt niet als Messias beschouwd, maar als de belangrijkste profeet. Hij geldt als 'de perfecte mens' in zijn woorden en daden. Moslims proberen in hun dagelijks leven dan ook zoveel mogelijk het voorbeeld van Mohammed te volgen³⁴.

De islam is gebaseerd op **vijf zuilen**, namelijk de geloofsbelijdenis, het gebed, de armenbelasting, de vasten en de bedevaart. Daarnaast zijn er zes geloofspijlers waarin de moslims geloven, namelijk Geloof in Allah, Zijn Engelen, Zijn Boeken, Zijn Boodschappers, in het Hiernamaals en de lotsbestemming.

6.2.2 OOSTERS-ORTHODOX CHRISTENDOM

Letterlijk betekent 'orthodox': rechtgelovig, de juiste leer aanhangend. Onder de naam 'oosters-orthodox christendom' verzamelden zich de autonome kerken van het Oost-Romeinse Rijk die zich in 1054 afsplitsten van het 'westers christendom'. Na eeuwenlange discussies binnen het Romeinse Rijk over (westerse en oosterse) culturele, theologische en structurele verschillen tussen verschillende kerkgemeenschappen scheidde de 'oosters-orthodoxe kerk'³⁵ zich af van de 'rooms-katholieke kerk'. Directe aanleiding voor de splitsing in 1054 was een theologisch geschilpunt over het verstaan van het godsbegrip: hoe verhouden Vader, Zoon en Geest zich tot elkaar?³⁶

In tegenstelling tot de westerse kerk weigeren de oosters-orthodoxen het primaatschap van de paus als plaatsvervanger van Christus op aarde te erkennen. De kerkleiders of patriarchen van de oosters-orthodoxe kerk staan een gemeenschappelijker model van leiderschap voor, waarbij de patriarch van Constantinopel, de traditionele ere-patriarch of 'voorzitter' van de oosters-orthodoxe kerken, enkel als morele leider wordt erkend. Beslissingen over dogma, liturgie en

structuur worden gemeenschappelijk door de hoofden van de onafhankelijke kerken onder de oosters-orthodoxe kerk genomen. Het hoogste leiderschap van de kerk komt enkel dit concilie van bisschoppen en patriarchen toe.

Deze kerken tellen een aantal andere feestdagen dan de rooms-katholieke kerk, en een aantal van de oosterse deelkerken houden daarbij een andere kalender³⁷ aan en andere rituele praktijken³⁸.

6.2.3 PROTESTANTISME

Het protestantisme is een van de drie grote stromingen binnen het christendom. Deze stroming is begonnen als een reactie tegen leerstellingen en praktijken in de middeleeuwse westerse kerk in West-Europa in de vroege 16^{de} eeuw die bekendstaat als de reformatie.

Het woord protestantisme is afgeleid van het Latijnse woord *protestari*, wat ‘publiekelijk verklaren’ of ‘getuigen’ betekent. Dit wijst terug naar een historische gebeurtenis tijdens de Rijksdag van Spiers (1529). De lutherse vorsten en steden verklaarden toen ten overstaan van de keizer van het Heilige Roomse Rijk dat ze het niet eens waren met de besluiten om de godsdienstvrijheid terug te draaien en dat ze deze besluiten niet zouden uitvoeren. Die redevoering werd later bekend als het *Protest van Spiers*. Dat leidde tot de benaming *protestant*.

In tegenstelling tot de rooms-katholieke kerk, hebben de protestantse kerken geen centraal gezag dat hun leer bepaalt. Als gevolg hiervan bestaat het protestantisme uit een groot aantal verschillende stromingen.

In België vormen de protestanten een minderheid. Een van de protestantse kerkgenootschappen is de Verenigde Protestantse Kerk in België. Ze is in 1978 ontstaan uit een fusie tussen de Protestantse Kerk van België, de Hervormde Kerk van België en de Gereformeerde Kerken in België. Zij heeft ruim honderd plaatselijke gemeenten over heel België. Zij hebben zich voor het grootste deel verenigd in de Evangelische Alliantie Vlaanderen (EAV), en hebben met ARPEE een politieke vertegenwoordiging binnen de Federale Synode van Protestantse en Evangelische Kerken in België.

6.2.4 ANGLICAANSE KERK

De anglicaanse kerk wordt ook de ‘Church of England’ genoemd. Anglicaanse christenen (van het Middellatijnse *anglicanus*, ‘Engels’) erkennen immers het hoofd van de Engelse staat als het hoofd van de kerk. Deze kerkstructuur kreeg vorm door specifieke historische gebeurtenissen.

De *Church of England* traceert haar geschiedenis tot de eerste eeuwen na Christus, toen door vroege missionering de eerste kerken op de Britse eilanden ontstonden. Die onafhankelijke kerken sloten zich onder invloed van de monnik Augustinus van Canterbury (597) aan bij de kerk van ‘Rome’, die later de ‘rooms-katholieke kerk’ zou gaan heten.

Echter, in de 16^{de} eeuw brak de ‘Engelse kerk’ met Rome en werd een onafhankelijke nationale kerk. De onmiddellijke aanleiding voor deze breuk was de nietigverklaring van het huwelijk tussen koning Hendrik VIII en Catharina van Aragon. Hendrik VIII, die tevergeefs bij het Vaticaan had gepleit zijn huwelijk te ontbinden, riep zichzelf in 1533-34 uit tot het hoofd van de kerk in Engeland (en maakte meteen ook een einde aan het huwelijk met Catharina).

Dit schisma met de rooms-katholieke kerk betekende een effectieve aanvechting van de bestaande roomse gezagsstructuren, en dit precies in een tijd waarin ook de protestantse

reformatie voet aan grond kreeg in West-Europa. Maar waar de protestanten de waarheid van de katholieke leer aanvochten, richtte de anglicaanse kerk zich in de eerste plaats op de gezagsdragers binnen de kerk. Immers, Hendrik VIII wilde niet de katholieke roomse leer betwisten, maar enkel het hoogste gezag van de kerk. Hij zag de anglicaanse kerk als een katholieke kerk, met een katholieke liturgie en een katholieke structuur onder het gezag van de soevereine Engelse vorst, de *defender of the Faith*.

De groeiende invloed van het Europese protestantisme liet zich geleidelijk ook op de Britse eilanden voelen, en de protestantse geloofspunten en rechtvaardigingsleer begonnen de anglicaanse leer diepgaand te beïnvloeden. De jonge anglicaanse kerk zocht haar weg tussen katholieke en protestantse leerstellingen in. Deze 'identiteitscrisis' leidde uiteindelijk tot anglicaanse geloofsverklaringen die de eenheid van de anglicaanse kerk willen weergeven, zoals in het *Book of Common Prayer* (de anglicaanse liturgische richtlijn) opgesteld door de eerste anglicaanse bisschop, Thomas Cranmer.

Roomse en Engels-gereformeerde invloeden worden samengehouden in een anglicaanse 'via media' of middenweg. De anglicaanse kerk beschouwt zichzelf als katholiek én hervormd.

Vandaag is de anglicaanse kerk de vierde grootste kerk ter wereld, na de rooms-katholieke kerk, de oosters-orthodoxe kerk, en het gereformeerd protestantisme. Tot de Church of England horen alle gemeenschappen die het Engels staatshoofd als hoofd van de kerk erkennen. Deze omvatten zowel eerder katholieke als eerder protestantse (evangelische) groepen, de zogenaamde 'High Church' en 'Low Church'. Hoewel de rooms-katholieke en de anglicaanse kerk als duidelijke 'verwanten' kunnen beschouwd worden, tonen zich vandaag toch een aantal duidelijke verschillen. Zo is het celibaat voor anglicaanse priesters afgeschaft, en kunnen in de anglicaanse kerk ook vrouwen priesters worden.

6.2.5 JODENDOM

Het jodendom is één van de drie monotheïstische godsdiensten, naast het christendom en de islam. Wat alle leden van deze gemeenschap bindt, is dat zij zich situeren binnen de geschiedenis van een volk die tot 4000 jaar geleden terug gaat. De 'oorsprong' van de joodse religie is te vinden bij Abraham, de man die als eerste het veelgodendom van de hem omringende volkeren zou afgewezen hebben. Abraham werd de aartsvader van een volk dat zich van andere stammen onderscheidde door hun geloof in de Ene G*d³⁹: niet enkel de almachtige Schepper van mens en wereld, maar ook de Ene Heer die blijvend betrokken was bij de menselijke geschiedenis.



Joden geloven dat 613 goddelijke wetten geopenbaard werden en opgeschreven in de Thora, de 'vijf boeken van Mozes'. Mozes, de man die het joodse volk uit de Egyptische ballingschap terug naar het Beloofde Land leidde, naar de Eretz Yisrael, wordt door de joden als belangrijkste

profeet erkend. Hij herinnerde het joodse volk aan hun verbond met G*d, en aan de wettelijke uitwerking van dit verbond. Die wetten (de *halacha*) bepalen het dagelijkse joodse leven.

In die zin was de joodse godsdienst anders dan de omringende, polytheïstische tradities waarvan aartsvader Abraham zich had afgekeerd: het dienen van G*d bleef niet enkel beperkt tot een dienst in de tempel, maar beïnvloedde het dagdagelijkse leven.

Hoe de rol die door G*d gegeven is aan de joden dient vervuld te worden, is volgens de joden niet enkel te vinden in de Thora, maar ook in de mondelinge tradities en de commentaren van de gezagvolle schriftgeleerden of rabbijnen die werden vastgelegd in verschillende versies van de Talmoed, die samen met de Thora de belangrijkste religieuze bronnen zijn.

Als gelovigen in de Ene G*d zijn de joden sterk verwant aan christenen en moslims, de twee andere monotheïstische godsdiensten die zich binnen dezelfde profetische traditie situeren. Het christendom ontstond als een joodse gemeenschap van volgelingen van de jood Jezus, die voor hen de Messias bleek te zijn. In de loop van de geschiedenis ontstonden conservatieve, liberale en orthodoxe afsplitsingen binnen de grotere joodse gemeenschap.

In de 18^{de} eeuw groeide een charismatische vorm van het orthodoxe jodendom uit tot de chassidische beweging. Grote groepen uit deze gemeenschappen vestigden zich in de 18^{de} en 19^{de} eeuw in Antwerpen. Zij zijn opvallend en herkenbaar in het straatbeeld aan hun haartooi en kledij.

6.2.6 ATHEÏSME – VRIJZINNIGHEID⁴⁰

Naast de zes andere religies wordt ook de vrijzinnige levensbeschouwing erkend. Onder vrijzinnigheid begrijpen wij: onkerkelijken, ongelovigen, humanisten, vrijdenkers en anderen. Het begrip atheïsme is in België minder gangbaar.

Binnen de vrijzinnig humanistische levensbeschouwing worden levensvragen gesteld zoals: ‘Hoe wil ik leven?’, ‘Hoe moet ik met anderen omgaan?’, ‘Wat is geluk?’, ‘Wat is een rechtvaardige samenleving?’, zonder deze vragen te verbinden met één of andere god of bovennatuurlijk schepsel en/of een leven in het hiernamaals. Deze vorm van vraagstelling vormt één van de belangrijkste verschillen met de monotheïstische religies.

Humanisten vertrekken vanuit de menselijke waardigheid. Zij stellen het verstand van de mens voorop. Voor humanisten is ‘vrijheid van het denken’ een centraal concept in hun handelen tot zichzelf en tegenover de anderen. Het verstand en de ervaring zijn de basis om tot een goede levenshouding te komen en om te werken aan een betere samenleving. Een antwoord op (levens)vragen dient gevonden te worden door de ratio en de wetenschap. Vrijheid van het denken houdt ook in dat alles in vraag kan en mag gesteld worden.

Vrijzinnigen verwerpen niet elke vorm van traditie, doch toetsen deze aan wetenschap en ratio, om zo te komen tot een/de objectieve waarheid. Wetenschap is voor vrijzinnigen een belangrijk instrument en hulpmiddel. Wetenschap laat toe om meningen en feitelijke observaties te toetsen op waarheid. De kennis uit wetenschap is rationeel.

Naast de feitelijke, op wetenschap gebaseerde kennis, zijn er de humane waarden en normen. Vrijzinnigen vertrekken van de premisse dat waarden en normen humaan en universeel zijn. Ze handelen volgens die waarden en normen die voor hen gebaseerd zijn op ‘eigen’ keuze, die vanuit de ratio wordt gevormd. Het kritisch en bewust omgaan met informatie en meningen is een belangrijke waarde en houding van een vrijzinnige.

Gelijkwaardigheid, verdraagzaamheid, solidariteit, openheid en dialoog zijn de basiswaarden in het humanisme. Vrijzinnigen stellen ook dat het individu niet kan leven zonder de andere. Ze zijn niet uitsluitend op zichzelf gericht, maar ze staan open voor anderen.

De Universele Rechten van de Mens staan centraal in een democratische samenleving los van de religie.

6.3 FEESTEN VAN DE VERSCHILLENDE ERKENDE LEVENSBESCHOUWINGEN

Hieronder bieden we een overzicht van de feesten die bij de verschillende erkende levensbeschouwingen in Vlaanderen centraal staan.

6.3.1 CHRISTELIJKE FEESTDAGEN

Het christelijk jaar wordt gevierd in twee grote kringen rond de belangrijkste kerkelijke feesten: Kerstmis en Pasen. Er bestaan twee versies van het kerkelijk jaar: algemeen volgen de katholieke, protestantse en anglicaanse gemeenschappen de *gregoriaanse* kalender. Een aantal orthodoxe gemeenschappen daarentegen volgen de oude *juliaanse* kalender, waardoor de data van de kerkelijke feesten onderling verschillen (het juliaanse jaar loopt elk millennium gemiddeld 7, 8 dagen achter op de zon). In de cyclus van het kerkelijk jaar horen daarnaast enkele feesten bij de specifieke traditie van de verschillende kerkelijke denominaties.

De wettelijk vastgelegde schoolvakanties en vrije dagen komen overeen met de katholieke feestdagen. In confessionele scholen geldt daarnaast het recht om afwezig te zijn ook voor leerlingen die tot een andere religieuze stekking behoren en willen deelnemen aan de feestdagen⁴¹ van hun eigen geloof⁴².

Hieronder volgt een overzicht van de belangrijkste christelijke feesten bij de kerkgemeenschappen die in Vlaanderen erkend zijn.

De kerstkring is de eerste grote periode van het kerkelijk jaar. Zoals de naam het zegt is het een periode rond het feest van Kerstmis.

De kerstkring begint met de **advent**, de periode met vier zondagen in de aanloop naar Kerstmis. Het is een periode van verwachting.

Kerstavond en **kerstdag** (of **Kerstmis**) zijn belangrijke feestdagen in het kerkelijk jaar: het is het moment waarop de geboorte van Jezus wordt gevierd. Jezus' geboorte vond volgens de evangeliën van Matteüs en Lucas plaats in Bethlehem ten zuiden van Jeruzalem. Zijn geboorte werd later aanvaard als het begin van de westerse jaartelling. In westerse landen wordt Kerstmis vaak in familiekring gevierd. Hierbij versieren christenen dennenbomen waarbij ze een klein stalletje met beelden van o.a. Jozef, Maria, Jezus, herders en de drie wijzen opstellen.

Katholieken, protestanten, anglicanen en orthodoxen die de gregoriaanse kalender volgen, vieren Kerstmis op de avond van 24 december en de dag van 25 december. Rond deze datum wordt de kerstvakantie ingepland.

Voor de Russisch-orthodoxe gemeenschappen valt Kerstmis twee weken later, aan het einde van de eerste week van januari. Dit valt ook binnen de kerstvakantie.

De **paaskring** omvat de feesten rond Pasen. Dit is de belangrijkste periode van het kerkelijk jaar.

De veertig dagen vóór het paasfeest worden aangeduid als de **veertigdagentijd** of de christelijke **vasten**, een periode van inkeer, bezinning en soberheid. Voor katholieken begint de vasten met het feest van **Aswoensdag**. Op Aswoensdag ontvangen zij een askruisje op het voorhoofd, waarmee het begin van de veertigdagentijd ritueel wordt aangeduid. De krokusvakantie wordt ingepland rond dit feest. De laatste week van de vasten heet de **Goede Week**. Tijdens deze week worden de intocht van Christus in Jeruzalem, het Laatste Avondmaal, de passie (het lijden van Jezus) en de kruisiging herdacht (resp. **Palmzondag**, **Witte Donderdag** en **Goede Vrijdag**). Deze week is het hoogtepunt van het kerkelijk jaar.

Op **paaszondag** vieren de christenen Jezus' overwinning op het lijden en zijn verrijzenis uit de dood. Pasen geldt als de heiligste dag van het kerkelijk jaar. De paasvakantie wordt ingepland rond de katholieke datum voor dit feest⁴³.

Tijdens **Hemelvaartsdag** herdenken de christenen het feit dat Jezus 40 dagen na zijn verrijzenis opgestegen is naar de hemel. **Pinksteren** wordt 50 dagen na Pasen gevierd. Het is een groot christelijk feest waarbij de komst van de Heilige Geest wordt herdacht. De Heilige Geest inspireerde de apostelen tot de eerste prediking na de periode van rouw na de kruisiging van Jezus. Pinksteren markeert het begin van de kerkelijke gemeenschap.

De periodes **tussen Kerstmis en Pasen** en **tussen Pasen en Kerstmis** worden in de kerkelijke kalender meestal aangeduid als **tijd doorheen het jaar**. In deze tweede periode vinden nog enkele vermeldenswaardige feestdagen plaats.

In de rooms-katholieke en de orthodoxe gemeenschappen wordt met het feest van **Maria Tenhemelopneming** herdacht dat Maria ten hemel opgestegen is na haar dood. De katholieke datum voor deze dag is 15 augustus, in sommige streken daarom ook Moederdag. De orthodoxe gemeenschappen vieren dit feest op het einde van augustus. In de meeste scholen wordt Moederdag op de tweede zondag van mei gevierd, niet alleen omdat de datum in augustus voor scholen niet geschikt is, maar ook omdat traditioneel de meimaand ook **Mariamaand** is.

De eerste zondag na het orthodoxe Pinksteren valt, voor de orthodoxen, het feest van alle heiligen, **Allerheiligen**. Zij gedenken in hun liturgie die dag de bekende en ongekende heiligen. Allerheiligen wordt door de katholieken gevierd op 1 november. Op die dag herdenken ze de heiligen. Op de dag erna, **Allerzielen**, worden alle mensen die gestorven zijn herdacht. De herfstvakantie wordt rond deze feesten ingepland.

Vermelden we hier nog **Hervormingsdag** op 31 oktober. Het is de dag waarop in verschillende protestantse gemeenschappen gevierd wordt dat Maarten Luther in 1517 zijn stellingen tegen de rooms-katholieke kerk publiceerde.

6.3.2 ISLAMITISCHE FEESTDAGEN

De islam kent slechts twee grote religieuze feesten, namelijk *Eid El Adha* en *Eid el Fitr*, respectievelijk Offerfeest en Suikerfeest.

Het **Eid al-Adha** of **Offerfeest** valt op de tiende dag van de bedevaartsmaand (Dhoel Hiddja) van de maankalender. Het is het belangrijkste islamitische feest. Tijdens deze dag herdenken de moslims Ibrahim (Abraham) en zijn gehoorzaamheid aan God (SWT)⁴⁴, wanneer Hij (SWT) hem vroeg om zijn enige en dierbare zoon Ismaël te offeren. Als beloning voor zijn gehoorzaamheid en geduld heeft God (SWT) hem een schaap geschonken om te offeren in de plaats van zijn geliefde

zoon. Op het Offerfeest zullen families een schaap slachten op een bijzondere rituele wijze. Het vlees wordt verdeeld onder familie en vrienden, maar een deel wordt ook weggeschonken aan de armen.

Eid al-Fitr of **Suikerfeest**, letterlijk vertaald 'Ontbijtfeest' is het tweede grootste feest. Het is een feestdag ter ere van het verbreken van de vasten en heeft geen vaste datum volgens de gregoriaanse kalender. De datum van het feest wordt immers berekend via de maankalender⁴⁵, die elf dagen minder telt dan de gregoriaanse kalender. Dit is de reden waarom het Suikerfeest niet steeds op dezelfde dag valt.

Het Suikerfeest valt vlak na de maand **ramadan**. Deze maand is de jaarlijkse vastenperiode van de moslims. Overdag vasten de moslims tijdens de ramadanmaand, van zonsopgang tot zonsondergang. 's Avonds eten ze samen bij het verbreken van de vasten. Voor moslims is dit een intense tijd van verbondenheid en solidariteit. De eerste dag van de maand volgend op ramadan vieren de moslims het einde van de vasten met het Suikerfeest. Om te weten of de nieuwe maand is aangebroken, dient een gezaghebbende persoon, meestal imam, de maansikkel waar te nemen. Wanneer de imam de sikkel heeft waargenomen, is het de volgende ochtend Suikerfeest. De moslimleerlingen mogen die dag thuisblijven om feest te vieren in familieverband⁴⁶.

6.3.3 JOODSE FEESTDAGEN

Het joodse jaar begint met **Rosj Hasjana** (letterlijk 'hoofd van het jaar' of Joods Nieuwjaar). Dit feest duurt twee dagen en verwijst naar de goddelijke schepping van de mens, volgens de joodse jaartelling 5774 jaar geleden. In de synagoge kondigt het geluid van de ramshoorn (sjofar) het nieuwe jaar aan. De periode na het nieuwjaarsfeest is een periode van berouw en bezinning in de aanloop naar het belangrijkste feest van het joodse jaar: Jom Kippoer.

Jom Kippoer of **Grote Verzoendag** (1 dag) is de meest heilige dag van het joodse jaar. Het is een dag waar de verhouding tussen de zondige mens en zijn/haar G*d centraal staat. Tijdens deze Grote Verzoendag vasten en bidden de joden, en vragen ze om vergeving van hun zonden.

Tijdens het **Loofhuttenfeest** of **Soekkot** (7 dagen) wordt de 40-jarige tocht van het joodse volk in de woestijn herdacht. Vaak maakt men dan in de tuin een hut waarin men verblijft en eet, als verwijzing naar de hutten en de tenten van het joodse volk in de woestijn. Soekkot is een vreugdevol feest, met wortels in de verhalen en teksten van de Thora. Op de eerste twee dagen van Soekkot wordt er niet gewerkt.

Soekkot wordt afgesloten met een 'dubbelfeest': het **Slotfeest** of **Sjemini Atseret** (letterlijk: 'de achtste dag van het samenkomen'), en het feest **Simchat Tora** (Vreugde van de wet) (2 dagen). Deze sluiten de voorgaande feestperiode af: omdat het voor God moeilijk is om afscheid te nemen, blijven de joden nog een dagje langer feesten. Ook bidt men om regen in de hoop op een vruchtbaar jaar; een duidelijke verwijzing naar het seizoenskarakter van vele joodse feesten. Soms wordt daarbij ook de '**Kleine verzoendag**' ingericht, een vastendag voor nieuwe maan, die iets minder streng is ingericht dan Jom Kippoer.

Op **Estherfeest** (1 dag) vasten de joden ter herdenking van Esther, een joodse vrouw die leefde in de vijfde eeuw voor Christus in het Perzische rijk. Ze trouwde met de keizer en kon vanuit haar positie haar volk helpen. Zij vastte voor zij naar de keizer ging met de vraag haar volk te redden. Er is een boek 'Esther' in het Oude Testament.

Het **Paasfeest** of **Pesach** duurt 4 dagen. Tijdens dit feest herdenken de joden de miraculeuze bevrijding van het joodse volk uit de Egyptische slavernij. Bij de viering in familiekring komen vele rituelen aan bod.

Het **Wekenfeest** of **Sjavoet** (2 dagen) wordt 49 dagen (7 weken) na het Paasfeest gevierd. De joden herdenken hoe Mozes de Thora van God ontving. Er worden veel melkgerechten klaargemaakt en 's nachts worden verschillende delen van de Thora voorgelezen in de synagoge.

6.3.4 HUMANISTISCHE FEESTDAGEN⁴⁷

De **Dag van het Humanisme** is voor vrijzinnigen het ideale moment om stil te staan bij de mens en de centrale plaats die de mens krijgt in het vrijzinnig humanistisch gedachtegoed.

Dit feest valt elk jaar op 21 juni. Deze datum (de langste dag van het jaar) is tot internationale dag van het humanisme gekozen als uiting van levensoptimisme.

Elke levensbeschouwing heeft haar eigen 'feesten' of 'rituelen' die gelinkt zijn met de verschillende overgangsfasen in ieders leven. Bij de vrijzinnigen kent men het 'Lentefeest'. Het Lentefeest wordt gevierd rond de leeftijd van 6-7 jaar en dan nog eens op 12-jarige leeftijd, respectievelijk bij de overgang van de kleuterklas naar het eerste leerjaar en bij de overgang naar de adolescentie. Het eerste wordt meestal gewoon **Lentefeest** genoemd, het tweede soms **Feest van de humanistische jeugd** en soms ook Lentefeest.

Het Lentefeest is niet zomaar een feest. Tijdens het officieel lentefeest worden er morele waarden en principes overgedragen. Enkele van de waarden zijn: dogmavrij zijn, zich niks laten opleggen door goden of een Bijbel, zelfbeschikking is heel belangrijk en respect voor mensenrechten. Die waarden worden doorgegeven aan de kinderen. Daarnaast zit er, aldus de vrijzinnigen, een boodschap van verbondenheid in.

De verbondenheid wordt vorm gegeven door bijvoorbeeld in de aanloop van het Lentefeest activiteiten te organiseren. De kinderen maken een liedje, een gedichtje of een dansje dat verbonden wordt aan een vrijzinnige waarde.

Als vrijzinnige kan je voor allerlei vragen terecht bij de Huizen van de Mens⁴⁸.

Het Lentefeest is een collectief én een individueel feest. Collectief om de verbondenheid te versterken. Individueel omdat elk kind uniek is. Ieder kind krijgt op die manier een feest waar men rekening houdt met zijn hobby's, persoonlijkheid, achtergrond, ... zonder het grotere geheel waartoe men behoort te vergeten.

De uitgevoerde rituelen zijn symbolisch. Ze geven een waarde mee aan het kind, zoals bijvoorbeeld (meer) verantwoordelijkheid.

7 JURIDISCHE ASPECTEN

7.1 ERKENDE EN NIET-ERKENDE GODSDIENSTEN EN LEVENSBESCHOUWINGEN

Hierna geven we een kort overzicht van enkele belangrijke aspecten van de erkende godsdiensten en levensbeschouwingen. Het is cruciaal dat leerkrachten (en niet enkel de godsdienstleerkrachten), pastorale verantwoordelijken en de directies gesprekspartner zijn om met ouders en de verschillende gemeenschappen in gesprek te gaan bij vragen van levensbeschouwelijke aard. We beginnen met een beknopt historisch van de erkenning van een godsdienst of levensbeschouwing, waarna we de gevolgen van de erkenning weergeven voor de leerlingen en leerkrachten (school/onderwijs).

7.1.1 ERKENNING VAN EEN GODSDIENST OF LEVENSBESCHOUWING

De vrijheid van godsdienst is vastgelegd in de grondwet⁴⁹. Een godsdienst⁵⁰ dient in België te voldoen aan een aantal erkenningsvoorwaarden⁵¹. Deze voorwaarden zijn niet geregeld in de wet, maar zijn gegroeid doorheen de praktijk van het Ministerie van Justitie. De vertegenwoordigers van de godsdienst of levensbeschouwing dienen hun verzoek dan ook aan de FOD Justitie te richten. Deze heeft de bevoegdheid 'een verzoek tot erkenning van een levensbeschouwing' te toetsen aan de erkenningsvoorwaarden. De erkenning heeft grote financiële gevolgen. Het FOD Justitie brengt een advies uit aan het parlement.

Een positief advies van de Minister van Justitie en erkenning door het parlement heeft gevolgen voor de aanhangers van de desbetreffende godsdienst of levensbeschouwing. De voordelen zijn hoofdzakelijk van financiële aard, onder andere omdat de overheid zich niet mag inmengen in de inhoud en de organisatie van de erkende godsdienst of levensbeschouwing.

Eén van de belangrijkste voordelen van de erkenning is de uitbetaling van de lonen van het onderwijzend personeel van een erkende levensbeschouwing. Daarnaast betaalt de overheid lonen, pensioenen en ambtswoningen van de bedienaars van de erkende godsdiensten en levensbeschouwingen.

De erkenning garandeert het voortbestaan van de belangrijkste religies en op die manier erkent ze het maatschappelijk belang van levensbeschouwing en voorkomt ze eventuele onrust tussen de aanhangers van de verschillende overtuigingen.

7.1.2 GEVOLGEN HIERVAN BINNEN DE (KATHOLIEKE) SCHOOL

Specifiek naar onderwijs toe is er ook een erkenning van bepaalde religieuze feestdagen. Dit heeft als gevolg dat de leerlingen op bepaalde religieuze feestdagen mogen thuis blijven om feest te vieren in familieverband⁵². Ze zijn dan gewettigd afwezig. Het gaat om feestdagen van de levensbeschouwingen die erkend zijn door de Belgische grondwet⁵³. Een voorafgaand akkoord van de directeur is niet nodig. De datums van deze feestdagen worden in een omzendbrief van de minister van onderwijs aan de scholen meegedeeld.

Deze regeling geldt in alle scholen, dus ook in het confessioneel onderwijs. Ook een katholieke school is verplicht de leerlingen in staat te stellen hun religieuze feesten te vieren. Het verdient aanbeveling op voorhand te bekijken welke leerlingen op welke feestdagen afwezig zullen zijn, om de nodige organisatorische regelingen te kunnen treffen.

7.2 PRIVACY-WETGEVING

Tijdens het intakegesprek wordt er met de leerling en meestal ook met zijn ouders stilgestaan bij enkele personalia. Scholen weten niet altijd goed of ze de levensovertuiging van het gezin ter sprake mogen of kunnen brengen en of dit relevante informatie is.

Op basis van een toelichting bij de privacywet zullen we proberen aan te geven welke de grenzen zijn waarbinnen recht gedaan kan worden aan levensbeschouwelijke diversiteit in het onderwijs.

Godsdienstige of levensbeschouwelijke overtuiging valt onder 'gevoelige informatie' die extra beschermd wordt door de privacywet⁵⁴. Dit betekent concreet dat het verzamelen⁵⁵ van deze informatie slechts mag voor zover de betrokkene er zijn/haar **toestemming** voor geeft.

Nog afgezien van de mogelijke toestemming van de betrokkene (de ouders of de leerling) mag de school deze informatie bovendien slechts verzamelen voor zover aan de algemene principes van de privacywet wordt voldaan⁵⁶. Dit betekent onder meer dat een school maar naar de godsdienstige of levensbeschouwelijke overtuiging mag vragen, voor zover deze informatie een welbepaald, uitdrukkelijk omschreven en **gerechtvaardigd doel** dient (*finaliteitsprincipe*) en de gevraagde informatie **niet disproportioneel** is ten aanzien van dat doel (*proportionaliteitsprincipe*). Bovendien moet nauwkeurig worden uitgemaakt wie toegang heeft tot de verzamelde informatie in het licht van het gerechtvaardigde doel, en mag de informatie nooit langer worden bewaard dan nodig. Ouders die deze gegevens deelden, hebben bovendien het recht om deze informatie ten allen tijde uit het dossier te doen verwijderen.

■ Finaliteitsprincipe en disproportionaliteit

Op basis van de privacywet kan duidelijk worden hoe een katholieke school haar zorg voor religieuze groei en interreligieuze dialoog kan verzoenen met het recht op privacy.

De school zal moeten uitmaken vanuit welke doelen ze deze informatie nodig heeft en wie van de personeelsleden dan inzage moet hebben in deze informatie.

Wanneer de vraag naar de levensbeschouwing van de leerling wordt gesteld bij een intakegesprek zal deze goed gemotiveerd moeten worden het schooleigen opvoedingsproject (dialogeschool – ondersteuning bij rouw en verlies ...) enerzijds en vanuit het curriculum (levensbeschouwelijke competenties, burgerzin, communicatie ...) anderzijds. Ouders en leerlingen hebben het recht om te weten waarvoor en waarom deze vraag gesteld wordt. Op basis van deze argumentatie staat het hen vrij al dan niet te antwoorden op de vraag.

Wanneer de school het voldoende vindt om te weten of een leerling actief kan participeren aan gebedsmomenten, communiebedeling en andere geloofsuitingen, dan kan deze vraag onderdeel vormen van de intake, zonder dat dit uitgebreid moet gemotiveerd worden⁵⁷.

Individuele leerkrachten kunnen het ook zelf vragen aan hun leerlingen voorafgaand aan een les waarvoor ze deze informatie nodig hebben. Zo zou een godsdienstleerkracht in het kader van een les over interreligieuze dialoog kunnen vragen of er leerlingen zijn van een niet-katholieke levensbeschouwing en of ze hierover iets willen vertellen. Ook hier staat het de leerlingen vrij al dan niet op de vraag te antwoorden.

In kleuterklassen en bepaalde types van het buitengewoon onderwijs ligt dit moeilijker en is het nodig hierrond een schooleigen aanpak te bespreken.

7.3 DEELNAME VAN ANDERSGELOVIGE LEERLINGEN AAN CHRISTELIJKE GEBEDEN EN VIERINGEN

Het basisprincipe van het katholiek geloof is dat iemand hieraan – dus ook aan religieuze vieringen in de school of in schoolverband in een kerk - alleen uit vrije wil kan deelnemen.

Ook is er een artikel in de Belgische Grondwet dat bepaalt:

Art. 20. Niemand kan worden gedwongen op enigerlei wijze deel te nemen aan handelingen en aan plechtigheden van een eredienst of de rustdagen ervan te onderhouden⁵⁸.

Het spreekt voor zich, dat dit grondwetartikel ook geldt in katholieke scholen, ongeacht het gegeven dat de ouders van de leerlingen expliciet gekozen hebben voor een katholieke school. Deze keuze voor een katholieke school impliceert automatisch het volgen van de lessen rooms-katholieke godsdienst, maar NIET automatisch deelname aan katholieke vieringen door anders- of niet-gelovige leerlingen.

Met betrekking tot moslimleerlingen in de katholieke basisschool bestaat sinds het jaar 2000 een uitvoeringsnota vanwege de Erkende Instantie rooms-katholieke godsdienst⁵⁹. Het stuk over deelname aan vieringen en gebeden werd in bijlage 10.5 van deze uitgave opgenomen.

In hetzelfde document is een bijlage opgenomen met een opsomming van de kerkelijke standpunten terzake⁶⁰.

Katholieke stellingnamen over de deelname van islamitische leerlingen aan katholieke gebeden en liturgie

- 20.1.1978 - de vicarissen-generaal en bisschoppen belast met het onderwijs: ‘Cours de religion islamique à l’école libre catholique’:

“Het is evident dat men aan deze kinderen [= gelovigen van een andere godsdienst] alle vrijheid moet laten betreffende de godsdienstpraktijk en hen in geen enkel geval moet verplichten deel te nemen aan een of andere gebedsdaad (acte cultuel). Indien zij zelf of hun ouders het verlangen, is er geen bezwaar tegen dat zij aansluiten bij een groep dit bidt, of zelfs dat zij deelnemen aan een eucharistieviering of andere celebratie.”

- 1981 - Interdiocesane Commissie voor de Betrekkingen met de Islam: ‘L’enfant musulman dans les écoles libres’:

Lager onderwijs: “In geen enkel geval zal het moslimkind verplicht worden deel te nemen aan een liturgische dienst.” Over het secundair onderwijs is terzake niets vermeld.

- 10.7.1986 - Centraal Bureau van het Katholiek Onderwijs, ‘Richtlijnen van de Hoofden van de Katholieke Eredienst over de organisatie van het godsdienstonderricht in scholen met Moslimkinderen’ (gepubliceerd in de mededelingen van o.a. het Nationaal Verbond van het Katholiek Middelbaar Onderwijs, 18.7.1988):

“Moslimleerlingen kunnen nooit verplicht worden deel te nemen aan liturgische oefeningen van het katholiek geloof. Dat belet niet dat er gemeenschappelijke gebedsmomenten kunnen zijn.”

- juli 1990 - Algemene Raad van het Katholiek Onderwijs: ‘Beleidsvisie en beleidsopties van het Katholiek Onderwijs betreffende de migranten in het onderwijs, inzonderheid de moslims’, Bijlage: ‘Richtlijnen van de Hoofden van de Katholieke Eredienst over de organisatie van het godsdienstonderricht in scholen met moslimleerlingen’:

“Moslimleerlingen kunnen niet verplicht worden deel te nemen aan sacramentele vieringen. Dat belet niet dat er gemeenschappelijke gebedsmomenten kunnen zijn waarop de moslimleerlingen worden uitgenodigd. Dan moet er aan hen speciale zorg (b.v. in voorbereiding) worden besteed.”

Telkens weerklinkt hier het adagium dat ook in 2000 in de uitvoeringsnota 6 van de Erkende Instantie klinkt, namelijk dat deelname van andersgelovige leerlingen, en islamitische leerlingen in het bijzonder, aan katholieke gebeden, bezinningen en vieringen niet verplicht kan worden.

³⁴ Men noemt dit ook de soenna van de profeet Mohamed.

³⁵ Die oosters-orthodoxe kerken zijn een reeks 'autonome kerken' die gestructureerd zijn onder verschillende centrale patriarchaten. Bijvoorbeeld: Constantinopel, Alexandrië, Antiochië, Jeruzalem, Moskou, Servië, Roemenië, Bulgarije en Georgië), vaak nationaal of etnisch gegroepeerd (bijvoorbeeld de oosters-orthodoxe kerken van Griekenland, Cyprus, Polen, Albanië, Tsjechië en Slowakije).

³⁶ Algemeen kunnen we stellen dat de orthodoxe kerk de Zoon een minder groot belang toekent in het trinitarisch godsbeeld. Ook over andere theologische discussies vinden we kleine verschillen.

³⁷ Zodat de grote kerkelijke feesten, Pasen en Kerstmis, op andere data worden gevierd dan bij de roomse burenen.

³⁸ Bijvoorbeeld het belang van muziek, het gebruik van iconen, het rechtstaan bij het bidden en de grotere nadruk op gebed binnen de orthodoxe kerk.

³⁹ De joden zullen nooit de naam van de Allerhoogste uitspreken. Daar waar het vierletterwoord JHWH in hun teksten staat, lezen ze Adonai, wat Heer betekent.

⁴⁰ Bron: http://www.ond.vlaanderen.be/inspectie/lbv/files/LBV_ouders.pdf (toegang 27.02.2014).

⁴¹ Dit recht op gewettigde afwezigheid geldt **enkel voor leerlingen**. Leerkrachten en ander onderwijspersoneel moeten wel aanwezig zijn op school.

⁴² Welke feestdagen op deze manier erkend worden door de overheid staat beschreven in de omzendbrieven die men vindt op de website van het Departement Onderwijs: <http://www.ond.vlaanderen.be/wetwijs/thema.aspx?id=209&fid=1> (toegang 22.03.2014).

⁴³ Deze datum verschilt van jaar tot jaar, omdat Pasen valt op de eerste zondag na de eerste volle maan in de lente. Valt deze zondag vroeg op het jaar, dan wordt de paasvakantie na Pasen vastgelegd. Omgekeerd valt de paasvakantie ervoor als het een late Pasen is.

⁴⁴ SWT: Alle Glorie behoort aan Hem en Hij is de Meest Verhevene

⁴⁵ De moslims hebben een kalender die gebaseerd is op de maancyclus.

⁴⁶ Hier is een moeilijkheid: enerzijds staat op een website van de overheid dat de Moslimexecutieve de dag van het Suikerfeest vastlegt: <http://www.vlaanderen.be/nl/onderwijs-en-wetenschap/schooljaar-en-schoolvakanties/religieuze-feestdagen-het-onderwijs> (toegang 22.03.2014). Anderzijds staat er in de omzendbrief: "aandacht: het is niet uitgesloten dat binnen de moslimgemeenschap een bepaalde groep het desbetreffend feest op een andere dag viert dan op de dag die is bepaald door de moslimexecutieve in België (i.c. Turkse moslims); voor die leerlingen is het toegelaten op "hun" feestdag (1 dag, geen combinatie van de 2 mogelijke dagen!) gewettigd afwezig te blijven;" Zie bijvoorbeeld voor secundair onderwijs: <http://www.ond.vlaanderen.be/edulex/database/document/document.asp?docid=13644> (toegang 22.03.2014). De omzendbrief is te volgen, maar dit maakt het voor scholen niet altijd eenvoudig om te weten welke afwezigheid gerechtvaardigd is en welke niet. Op dit probleem kan moeilijk geanticipeerd worden, omdat pas op het laatste nippertje wordt vastgelegd op welke dag de maand ramadan eindigt.

⁴⁷ Bron: <http://www.deredactie.be/cm/vrtnieuws/binnenland/1.1303922> (toegang 23.03.2014).

⁴⁸ Zie <http://unievrijzinnigeverenigingen.be/nl/HuisVanDeMens/contactgegevens/> (toegang 23.03.2014).

⁴⁹ Zie ook artikel 9 van het EVRM: 1. Eenieder heeft recht op vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst; dit recht omvat tevens de vrijheid om van godsdienst of overtuiging te veranderen, alsmede de vrijheid hetzij alleen, hetzij met anderen, zowel in het openbaar als privé zijn godsdienst te belijden of overtuiging tot uitdrukking te brengen in erediensten, in onderricht, in praktische toepassing ervan en in het onderhouden van geboden en voorschriften. 2. De vrijheid zijn godsdienst te belijden of overtuiging tot uiting te brengen kan aan geen andere beperkingen worden onderworpen dan die die bij de wet zijn voorzien en in een democratische samenleving noodzakelijk zijn in het belang van de openbare veiligheid, voor de bescherming van de openbare orde, gezondheid of goede zeden of voor de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen.

⁵⁰ ‘Godsdienst’ is een monotheïstische religie; bij uitbreiding kan de term eventueel nog gebruikt worden voor polytheïstische religies, maar ook niet-confessionele levensbeschouwingen kunnen worden erkend.

⁵¹ Vandaag zijn in ons land zes godsdiensten erkend, m.n. de katholieke, de joodse, de anglicaanse, de islamitische, de protestantse en de (Grieks-)orthodoxe godsdienst. Er is sprake van dat daar de boeddhistische en Aramese (die onder de orthodoxe religie is ondergebracht) religie zouden kunnen bijkomen. De humanistische of vrijzinnige levensbeschouwelijke ideologie kan als zevende worden geteld; deze is uiteraard geen religie, maar wordt wel op die manier behandeld.

⁵² We vermelden hier nogmaals dat de regeling van israëlitische en islamitische feestdagen alleen voor de **leerlingen** geldt, maar niet voor de leraren. Of zij vrij kunnen krijgen – en onder welke regeling - hangt af van de *goodwill* van de directie van de school.

⁵³ Dat zijn de katholieke, de orthodoxe, de protestantse, de anglicaanse, de joodse en de islamitische godsdienst.

⁵⁴ Cf. art. 6 privacywet

⁵⁵ ‘verwerking’, waarvan sprake in de privacywet omvat onder meer ‘verzamelen’ (zie art. 1§2 privacywet).

⁵⁶ Deze staan beschreven in art. 4 privacywet.

⁵⁷ Zie verder: 7.3 Deelname van andersgelovige leerlingen aan christelijke gebeden en vieringen.

⁵⁸ Zie:

[http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/loi_a1.pl?language=nl&table_name=wet&la=N&cn=1994021730&&caller=list&N&fromtab=wet&tri=dd+AS+RANK&rech=1&numero=1&sql=\(text+contai ns+\(%27%27\)\)#Art.20](http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/loi_a1.pl?language=nl&table_name=wet&la=N&cn=1994021730&&caller=list&N&fromtab=wet&tri=dd+AS+RANK&rech=1&numero=1&sql=(text+contai ns+(%27%27))#Art.20) (toegang 17.03.2014).

⁵⁹ ERKENDE INSTANTIE ROOMS-KATHOLIEKE GODSDIENST, *Het vak rooms-katholieke godsdienst in katholieke basisscholen met een hoog percentage moslims*, (Uitvoeringsnota 6, met ingang van 1 september 2000, beslissing van de Erkende Instantie op 13 april 2000), Brussel, 2000.

⁶⁰ In het genoemde document is dit bijlage 2.

DEEL 3

DIALOOG OP SCHOOL: AAN DE SLAG

8 IDEEËN

Onder de titel 'algemene inleiding' verzamelden we enkele kansen, mogelijkheden en aandachtspunten die voor alle activiteiten van de pastoraal op school gelden, in het bijzonder voor de context van grote (levensbeschouwelijke) diversiteit.

Daarna wordt het schooljaar in clusters ingedeeld: begin van het schooljaar, thema's en aanleidingen die met onze mondiale verbondenheid te maken hebben, een cluster rond levensbeschouwelijke feesten, kerst- en paastijd, een cluster die focust op de figuur van Maria, om ten slotte wat aandacht te besteden aan mogelijkheden om het schooljaar pastoraal te besluiten. Per cluster wordt ingegaan op mogelijke kansen voor pastoraal in een levensbeschouwelijke context, wordt duiding bij het thema gegeven, worden werkvragen geformuleerd en werkvormen gesuggereerd. Deze uitgave heeft niet de bedoeling volledig te zijn of kant-en-klare recepten aan te reiken, wel wil ze inspireren en een mogelijke weg aangeven.

8.1 ALGEMENE INLEIDING

8.1.1 KANSEN

Een goede pastorale werking werkt wanneer geprobeerd wordt zoveel mogelijk mensen te betrekken bij activiteiten. Daardoor wordt het draagvlak van je activiteiten vergroot. Het voorkomt dat telkens dezelfde mensen te veel hooi op hun vork moeten nemen. In sommige scholen worden niet-katholieken (bv. een protestantse of een islamitische leerkracht) bewust betrokken in de werking van de pastoraal op school. Er zijn enkele scholen waar een pastorale werking van leerlingen actief is⁶¹.

Het is zeker zinvol om ouders uit te nodigen voor pastorale activiteiten. Zeker bij een cultureel diverse leerlingenpopulatie is de band met ouders heel belangrijk. Op die manier zien ouders zelf wat er gebeurt en wat er niet gebeurt. Na de activiteit kan men met die ouders in gesprek gaan, op weg gaan, feedback vragen, eventueel kan de SES of GOK leraar/lerares hier ruimte voor maken. Ouders worden op die manier een stuk meegenomen in het verhaal, wat erg belangrijk is omdat vele ouders niet goed kunnen inschatten wat er op school aan godsdienstige of levensbeschouwelijke activiteiten gebeurt en wat de school ermee voorheeft. Soms voelen ze zich zelfs wat bedreigd of uitgesloten. Dan is openheid tijdens deze activiteiten een manier om dit preventief aan te pakken.

Mensen aanspreken is belangrijk. Of het nu ouders of grootouders zijn, leerlingen, iemand van het onderhoudspersoneel of iemand uit de buurt: aanspreken is erkennen. En erkennen wekt verbondenheid en loyaliteit. Op die manier is pastoraal op school ook gewoon een werkwoord, namelijk 'net-werken'.

Geen twee werkingen zijn helemaal hetzelfde. Dat hoeft ook niet. Sommige scholen besteden nogal wat tijd aan een mooie, aantrekkelijke benaming voor hun werking. Die naam zal best de openheid uitstralen, maar tegelijk de eigenheid als pastoraal initiatief verwoorden, bijvoorbeeld door een (eventueel ludieke) verwijzing naar de traditie⁶².

Bij elke pastoraal initiatief hoort een zoektocht naar zingeving. Telkens kan de vraag klinken naar het waarom en het van waaruit. Of het nu gebeurt tijdens een bezinning, tijdens een groepsbevorderend initiatief of bij het deelnemen aan een solidariteitsactie: waarom doen we dit en van waaruit? Daarbij zal zeker ruimte gelaten worden voor de eigen individuele invulling van de leerling (en de andere betrokkenen). Tegelijk zal ook een gerecontextualiseerde christelijke inspiratie plaats krijgen als de zoekende drijfveer van het schoolproject.

In een aantal scholen wordt werk gemaakt van een 'Stille ruimte'. De vroegere kapel is wat in onbruik geraakt of heeft een andere bestemming gekregen. Het gebeurt dat dan op een bepaald moment een denkgroepje wordt opgericht om te zoeken naar de mate waarin er behoefte bestaat aan verstillig. In overleg met het schoolbeleid wordt dan soms heel creatief naar concrete mogelijkheden gezocht. Een mooi voorbeeld hiervan is de 'Kapel van de ontluiking' in Groot-Bijgaarden⁶³.



8.1.2 KNIPPERLICHTEN (AANDACHTSPUNTEN)

In wat volgt worden enkele aspecten aangegeven die in sommige situaties gevoelig kunnen liggen. Hier wordt een opsomming gegeven die niet volledig wil zijn. Het zijn slechts enkele voorbeelden. Pastoraal in de context van levensbeschouwelijke diversiteit wil oog en oor hebben voor deze gevoeligheden en er op een respectvolle manier mee omgaan.

8.1.2.1 COMMUNICATIE EN TAAL

Belangrijk is de stijl van communiceren. Uitnodigende taal, bijvoorbeeld, zonder te dwingen. De toon waarop men leerlingen of anderen aanspreekt (letterlijk en figuurlijk) kan best warm en hartelijk zijn. Er moet geopteerd worden voor een voorgangers-/gebedsleidersstijl waarbij aandacht is voor intonatie, maar ook mimiek, openheid, uitstraling, ... Soms hoor je voorgangers en lectoren aan de lezer plots overschakelen op een andere toonaard, met andere intonatie, andere gelaatsuitdrukking en soms een apart jargon. Dit is soms heel vreemd en bevreemdend.

Het kiezen van inspirerende teksten moet met de nodige omzichtigheid gebeuren. Bij een aantal aspecten ga je best telkens de dialoog aan: kan de tekst in het Nederlands klinken (bijvoorbeeld een Korantekst, een anderstalig lied, enz.) of volstaat het dat de Nederlandse vertaling beschikbaar is en uitgedeeld of getoond wordt. Ook voor Bijbelteksten moet men een keuze maken: wordt de originele tekst genomen of een versie uit een kinderbijbel. Ook de keuze van wie leest moet overdacht worden. Hierbij moet rekening gehouden worden met het (on)geloof van de lezer.

Vaak zijn wij vrij talig bezig in het onderwijs. Ook in de liturgie van de kerk is dat zo. Pastoraal geïnteresseerden zijn vertrouwd met de taal van de Bijbel en de liturgie. Leerlingen moeten hierin vaak nog geïnitieerd worden. Het vraagt tijd en creativiteit om hen hierin thuis te laten komen.

Misschien helpt het om minder taal te gebruiken en tijdens viermomenten ook de andere zintuigen aan te spreken ... Beelden, muziek, beweging, persoonlijk contact en bewuste stiltes kunnen het woord versterken, aanvullen of soms zelfs vervangen. Wanneer teksten worden gekozen, is het goed om stil te staan bij de toegankelijkheid ervan voor alle leerlingen.

Soms hebben de toehoorders ook nood aan extra informatie om handelingen of rituelen te begrijpen. Het is belangrijk om daar als voorganger of gebedsleider aandacht voor te hebben.

8.1.2.2 VISIE OP HEILIGHEID

Bijzondere mensen die voorbeelden en verbindingsfiguren zijn, kunnen nog voor andersgelovigen en niet-gelovigen, maar die worden door hen niet heilig genoemd. We spreken dan beter over 'inspirerende figuren'. Bijvoorbeeld: de Heilige Damiaan een inspirerende figuur, niet alleen voor katholieken. Hoe zo'n heiligverklaring tot stand komt, is iets dat best kan uitgelegd worden aan alle leerlingen, zodat ze zien dat de heiligheid niet door God verklaard wordt, maar door een (kerkelijk) protocol vanuit mensen. Het begrip 'heilig' wordt bij moslims strikter geïnterpreteerd als een eigenschap die alleen bij God hoort. Ook al hebben ze een groot respect voor Maria, toch zullen ze bijvoorbeeld geen kaarsje voor haar beeld zetten. (Het maken van heiligenbeelden wordt afgekeurd, maar zeker de verering ervan.) Ook bij sommige protestantse strekkingen is er een grote argwaan ten aanzien van de heiligenverering in de vroegere volkse devotie (denk aan Maria). Orthodoxen kijken dan weer nog anders aan tegen heiligheid: zij gebruiken iconen die voor hen 'heilig' zijn, omdat ze het goddelijke aanwezig brengen. Kennis van de levensovertuigingen die in je klas of groep aanwezig zijn, is belangrijk.

8.1.2.3 VERJAARDAGEN

Getuigen van Jehova vinden het vieren van verjaardagen niet gepast. Het centraal stellen van de persoon wordt hier afgekeurd. Ook bepaalde strekkingen binnen de islam hebben deze mening. Zeker in het kleuter- en lager onderwijs is het belangrijk te weten hoe de ouders erover denken. Soms kan gemakkelijk een alternatief gevonden worden in overleg met die ouders die het er moeilijk mee hebben.

8.1.2.4 MUZIEK EN GEZANG

Bij moslims is religieuze muziek niet gebruikelijk (eventueel zang wel). Bij boeddhisten is muziek (mantra's, klankschalen) juist een middel om dichterbij het spirituele te komen. Een goede tip is bij leerlingen (of eventueel hun ouders) navragen welke soort muziek bij hen gebruikelijk is. Bijvoorbeeld gospel-liederen bij Afrikaanse kinderen, ...

8.1.2.5 WEBSITES OVER ANDERE RELIGIES

Er is heel veel informatie over godsdiensten te vinden op het internet. Jammer genoeg is sommige informatie onnauwkeurig of zelfs fout. Soms vertolkt ze een bepaalde strekking binnen de godsdienst of levensovertuiging en wordt dat te weinig duidelijk gemaakt. Nuanceringen ontbreken dan vaak. Het is noodzakelijk een kritische houding aan te nemen en deze ook de leerlingen bij te brengen. Er zal geprobeerd worden op de website van PaLeD (www.vsko.be/paled) een lijst bij te houden van interessante websites die volgens de werkgroep betrouwbaar zijn.

8.1.2.6 FAQ DIENST ONLINE

Via de website van PaLeD zal mettertijd een FAQ-dienst georganiseerd worden waar het antwoord kan gevonden worden op veel gestelde vragen. Er komt een contactformulier op deze website waar uw vragen over mogelijke 'knipperlichten' zal kunnen stellen. Afhankelijk van het soort vraag zal ze overgemaakt worden aan raadgevers uit de verschillende overtuigingen. Deze vragen en antwoorden zullen de basis vormen van de *Frequently Asked Questions*-pagina.

8.2 BEGIN SCHOOLJAAR

Duiding van het moment in het schooljaar en kansen voor de interlevensbeschouwelijke ontmoeting:

Het begin van het schooljaar biedt kansen om aan groepsbinding te doen, eerst in de eigen klas, nadien ook klasoverschrijdend binnen de graad of school. Verbondenheid zorgt er ook voor dat mensen zich mee verantwoordelijk gaan voelen voor wat er gebeurt op school. Wanneer we leerlingen zich thuis laten voelen op school, zoeken we naar kansen waarbij elkeen zich erkend weet, waarin elk zich herkent en eventueel ook een eigen inbreng mag doen. We gaan op zoek naar wat ons verbindt en waarin we verschillen, vanuit een respectvol omgaan met elkaar.

Een klassikaal oudercontact, open klasdag, een gezamenlijke startviering of een ontmoetingsmoment op 1 september kan voor ouders en andere schoolbetrokkenen kansen bieden om zich meer betrokken te voelen op het schoolgebeuren. Wanneer ze kennis hebben over wat er op school gebeurt, groeit ook het vertrouwen tussen thuis en school. Openheid en dialoog zijn op deze momenten essentieel. Door de wederkerigheid tijdens deze ontmoetingskansen, leren we veel van en over elkaar. Goed begonnen is half gewonnen.

Een nieuw schooljaar betekent voor leerlingen vaak een nieuw begin, zeker wanneer het een nieuwe school of studierichting betreft. Het is al helemaal ingrijpend als ze in een nieuw land zijn terechtgekomen of een andere thuistaal spreken en het Nederlands nog onvoldoende machtig zijn. Het is van belang samen stil te staan bij al dat nieuwe. Focus op de nieuwe start, we vieren samen de kansen die elke leerling krijgt. Ook zo bouwt men aan een gevoel van verbondenheid. Iets nieuws beginnen, betekent ook het oude loslaten en dat kan soms pijn doen. Een goed idee is nieuwe leerlingen en eventueel leerkrachten een peter of meter toe te kennen. Deze contacten kunnen de vertrouwdheid met schoolse gebruiken bevorderen.

8.2.1 WERKVRAGEN

Hoe komt het schoolteam tot bepaalde keuzes? Hoe neemt de school de interlevensbeschouwelijke diversiteit *au sérieux*?

Maak je voldoende ruimte om als schoolteam na te denken over het pastoraal aanbod. Komen pastorale activiteiten op een planningsvergadering voor het volgende schooljaar aan bod?

Is er een visie op pastoraal en levensbeschouwelijke diversiteit waaraan het aanbod kan worden getoetst? Klinkt hierin het eigen identiteitsverhaal door?

Hoe worden die keuzes en standpunten naar ouders en leerlingen gecommuniceerd? Via de infobrochure? Via website of andere kanalen?

Op welke manier wordt tijdens het klassikaal oudercontact stilgestaan bij het schooleigen katholiek opvoedingsproject?

In welke mate weten leerlingen welke houding van hen verwacht wordt tijdens pastorale activiteiten? Waar en wanneer zijn er kansen om binnen de pastorale werking anders- of niet-gelovige leerlingen, leerkrachten en ouders een stem in geven? Waar of bij wie kan de pastorale animatiegroep zijn initiatieven toetsen?

8.2.2 WERKVORMEN

8.2.2.1 GETUIGEN EN ONTMOETEN

Bij de agenda van de startvergadering zit de uitnodiging om een tekst, spreuk, lied, verhaal of gebed mee te brengen die/dat voor het personeelslid betekenisvol is, een tekst om stil bij te worden, stil doet staan bij het dagdagelijkse of wat dat overstijgt.

Bij de start van de vergadering liggen de teksten verspreid in het lokaal (meerdere exemplaren), iedereen krijgt de kans om rond te gaan in de ruimte en om stil te staan bij de inspiratie van collega's. Daar waar ze willen, mogen ze een blaadje meenemen. Daarna kan een kort vraagsprek volgen, welke tekst ze hebben gekozen en waarom. Er kunnen ook enkele fragmenten worden voorgelezen.

Na de vergadering worden alle teksten, verhalen, liederen ... gebundeld. De verantwoordelijke pastorale trekker, directielid of klastitularis kan deze voorbeelden aanvullen met enkele Bijbels geïnspireerde teksten of gebeden. De bundel kan gebruikt worden bij het begin van een personeelsvergadering en kan in het personeelslokaal gelegd worden als stille uitnodiging om er in vrije momenten even in te bladeren.

8.2.2.2 VIEREN

De viering bij het begin van het schooljaar kan en mag de hoop op verbondenheid en samen op weg gaan uitdrukken in de titel en de keuze van de vorm. Een meer open viering geeft meer mogelijkheden om inspiratie uit andere tradities binnen te brengen naast de katholieke gebeden en teksten. Al kan een vuurdienst, geïnspireerd op het katholiek feest van Pinksteren ook krachtig zijn. Vuur kan aanzetten om begeistert, vol passie aan het schooljaar te beginnen. Alles hangt af van de duiding, de keuze van liederen en teksten en de openheid van de symboliek naar andere tradities. Vol vuur spreken, geestdriftig zijn, kracht ontvangen van elkaar en van God zijn maar enkele mooie elementen van zo'n viermoment. In bijlage 10.2 worden enkele bouwstenen aangereikt.

8.2.2.3 DIENSTBAAR EN ONTMOETEN

Het begin van het schooljaar biedt kansen om ouders uit te nodigen. Scholen merken soms dat net de ouders die ze graag willen zien, niet of nauwelijks naar oudercontacten komen. Binnen de zorg- en GOK-werking worden nu al veel ontmoetingskansen georganiseerd. (Bijvoorbeeld tweedehandswinkel turnkledij, i.s.m. CLB schooltoelages helpen invullen, infoavond voor nieuwe ouders in aanwezigheid van tolken ...) PaLeD in deze context is: extra aandacht voor de wederkerigheid in de dialoog, openstaan voor levensbeschouwelijke vragen of bedenkingen. Hier bewust leerkrachten voor vrij roosteren, kan een meerwaarde zijn die de verbondenheid stimuleert.

8.3 MET OPEN BLIK OP DE WERELD

8.3.1 DUIDING EN KANSEN

Pastoraal op school hoeft zich niet te beperken tot de ankermomenten van het christelijk geloofsleven. De leerling ernstig nemen houdt in dat ook die activiteiten of thema's waarin belangrijke ervaringen centraal staan, levensbeschouwelijk geduid worden. De eigen verjaardag vieren, het grootouderfeest, het jaarfeest van de patroonheilige van de school of de honderd dagen zijn bijvoorbeeld uitgelezen kansen tot verdieping vanuit het katholiek opvoedingsproject.

Naast deze kansen worden ook thema's die meer ethisch van aard zijn verbonden met kansen naar pastoraal en levensbeschouwelijke diversiteit. Gedurende het jaar zijn er veel aanknopingspunten om te vieren, te getuigen en in actie te komen rond thema's als diversiteit, sociale vaardigheden, vredesopvoeding, de zorg om de schepping. Deze thema's komen zowel in de godsdienstles als in wereldoriëntatie aan bod. Daarnaast zijn er ook nog de vakoverschrijdende thema's binnen burgerzin, duurzame ontwikkeling, gezondheidseducatie en erfgoededucatie ... waar kansen tot verbinding met pastoraal mogelijk zijn. Een katholieke school wordt uitgedaagd om hier vanuit haar eigen project op schoolniveau aandacht aan te besteden. De pastorale groep moet hier – in samenspraak met andere werkgroepen - keuzes maken om zo werkgroepoverschrijdend een jaarplanning uit te bouwen waarbij samenwerking mogelijk is.

■ Verlangen naar vrede

Vrede kan een streven zijn van elke mens: onderlinge vrede en innerlijke vrede. Vele godsdiensten en levensovertuigingen delen deze roep om vrede. In de lessen herinneringseducatie komt de achtergrond en de gevolgen van een oorlog aan bod, dit zorgt soms voor spanningen binnen de aanwezige diversiteit in de klas. Wanneer hier aandacht voor is, kan eventueel besproken worden hoe samen een vredeswake houden of hoe gebed om vrede uit te spreken.

■ Omgaan met de medemens in al zijn diversiteit

Voor christenen is Jezus een voorbeeld; hij toont ons de weg naar het Rijk Gods op aarde. Hij leert ons de ander lief te hebben als onszelf. Ook bij Mohammed gaat het om de verhoudingen tussen de mensen hier en nu; zoals de Bijbel is de Koran één voortdurende reflectie op de concrete omstandigheden waarin mensen leven. De ethiek van de Koran is gericht op rechtvaardige verhoudingen tussen individuen en groepen en op de wereldgemeenschap onder alle mensen, op de zogenaamde 'oemma'. In het boeddhisme is de weg naar de ander ook de weg naar ten volle leven en geluk.

■ De zorg om de schepping

Vanuit de methode van de gedifferentieerde consensus wordt gezocht naar wat bindt. Op de schepping toegepast, ziet men dat in veel positieve scheppingsverhalen de zorg om de planeet en zijn bewoners centraal staat. In de joodse, christelijke en islamitische traditie komt daar de gedachte bij dat de aarde aan de mens gegeven is en dat hij haar behoeder is. Dankbaarheid om de schepping vloeit hieruit voort: dankbaar zijn voor de wereld die de mens heeft ontvangen en waarop de mensen mogen leven en tegelijk de oproep beantwoorden om mede-eigenaar te zijn.

Elke leerling en elk teamlid heeft deze opdracht. Zoeken naar mogelijkheden om ecologisch denken in te bedden in de schoolcultuur is een wezenlijke opdracht van elke school. De pastorale groep kan voor duiding zorgen, terwijl de werkgroep milieu concrete acties uitwerkt.

8.3.2 KNIPPERLICHTEN

Bij het verwijzen naar scheppingsverhalen om in te spelen op het ecologisch bewustzijn, moet men alert zijn voor het verschillend begrijpen van die verhalen (letterlijk en symbolisch verstaan)⁶⁴.

Traditioneel valt de Vlaamse vredesweek eind september. Pax Christi voorziet materialen om de week zinvol te duiden. Er wordt stilgestaan bij het belang van vrede in zichzelf, in de familie- en vriendenkring, maar ook wereldwijd. Soms is de levensbeschouwelijke verscheidenheid aanleiding tot geweld. Hierop kan met de leerlingen ingegaan worden en getracht worden deze problematiek te kaderen. Enkele voorbeelden: Egypte, Israël, ...

Conflicten ter sprake brengen in een interculturele en interlevensbeschouwelijke context, lokt regelmatig grote commotie uit. Voor er in dialoog wordt gegaan is het essentieel om de groep te kunnen inschatten door enerzijds kennis te hebben van de gevoeligheden die er rond (kunnen) leven, en door anderzijds zicht te hebben op de sociale interactie en sociale vaardigheden, verbondenheid en interne relaties. Het zal ten slotte ook belangrijk zijn om gepaste werkvormen in te zetten die gericht zijn op geweldloze communicatie. Voor bepaalde leerlingengroepen zal de open dialoog pas mogelijk zijn wanneer er een groeiproces doorlopen wordt. Hierbij zal zowel moeten gewerkt worden aan de bereidheid tot de dialoog, als aan de vaardigheden om dit te bereiken.

Leerlingen die hun thuisland ontvlucht zijn omdat er oorlog, armoede, honger, ziekte, ... heerst, kunnen erg geraakt worden door beeld- en geluidsmaterialen die worden binnengebracht. Het is belangrijk om het materiaal vooraf te screenen en goed in te leiden. In sommige gevallen zal moeten gedifferentieerd worden zodat de leerlingen niet verplicht worden om te kijken of te luisteren. Door deze differentiatie kunnen leerlingen na een goede inhoudelijke inleiding en een voorstelling van de werkvormen wellicht zelf inschatten welke activiteiten ze voor zichzelf zinvol vinden.

8.3.3 WERKVRAGEN

Welke kansen zie je om de veelheid aan activiteiten op school pastoraal te verdiepen?

Bekijk de activiteiten van het voorbije schooljaar, zoek naar waar er verbinding met de pastoraal mogelijk is. Als katholieke school is het goed om regelmatig te herbronnen: waarom of van waaruit doen we de dingen die we doen? De katholieke inspiratie in dialoog brengen kan ook

binnen thema's die dicht bij de leerling liggen (Moederdag, Vaderdag, grootouderfeest ...) en bij ethische thema's die vaak heel wat associaties losmaken en een engagement uitlokken.

8.3.4 WERKVORMEN

8.3.4.1 ONTMOETEN EN GETUIGEN

■ De week van de diversiteit

Vanuit de maatschappij is er tijdens *de week van de diversiteit* aandacht voor alle soorten van diversiteit in de samenleving. We worden uitgenodigd om elkaar te ontmoeten, wie we ook zijn, wat we ook geloven en waar we ook vandaan komen. De initiatieven die er in de buurt, het dorp of de stad genomen worden, kunnen onder de aandacht gebracht worden. Zo voelen de leerlingen dat openheid en respect waarden zijn die door de brede maatschappij gedragen worden.

Indien nodig, kan de diversiteit in de school binnengebracht worden door te werken met beeld- en klankmateriaal, boeken, getuigenissen, ... Er bestaan goede voorbeelden in het omgaan met diversiteit vlakbij en ver weg.

■ Dag van de jeugdbeweging

Op 18 oktober mogen leden en leiding van de jeugdbewegingen in uniform naar school komen. Deze dag kunnen er ontmoetingsgroepen georganiseerd worden waarin leden en niet-leden in gesprek gaan over het waarom van hun engagement.

■ Wapenstilstand

In heel wat gemeenten zijn er op wapenstilstandsday (11 november) herdenkingsvieringen waarop ook de scholen uitgenodigd zijn. Er zijn op zo'n plechtigheden soms kansen om (familieleden van) oud-strijders te ontmoeten en hiermee in gesprek te gaan. Waarom nemen ze deel aan de herdenking? Wat herdenken ze? Hoe staan ze tegenover oorlog?

In Brussel gebeurt deze herdenking bij het graf van de 'onbekende soldaat'. Hij staat symbool voor alle gesneuvelden, ook die met een andere godsdienst of levensovertuiging. Dit idee kan onderwerp van gesprek zijn tijdens een gespreksgroep op school.

■ Inleefdagen, mondiale vormingsdagen en dergelijke

Dit soort dagen zijn uitermate geschikt om te peilen naar zingeving. Van waaruit doen mensen vandaag dergelijke initiatieven? Hoe kijken andere levensbeschouwingen en godsdiensten hier naar? Kennen zij gelijkaardige bekommernissen? Hebben zij een andere aanpak?

Deze dagen kunnen afgesloten worden met een viering of toonmoment waar, naast de eigen levensbeschouwelijke motivatie, zeker ook de andere perspectieven aan bod kunnen komen.

8.3.4.2 DIENSTBAARHEID

■ Fair Trade

Tijdens de week van Fair Trade kunnen Fair Trade producten onder de aandacht gebracht worden door een middagmarkt of een Fair Trade ontbijt te organiseren. Hieruit kunnen blijvende

initiatieven ontstaan zoals een wekelijkse Fair Trade snoep verkoop of Fair Trade koffie en thee in de lerarenkamer.

In sommige scholen serveren ze één middag per week Fair Trade thee; leerlingen krijgen dan de kans om elkaar te ontmoeten onder het genot van een kopje thee. Theedrinken is in veel culturen een sociaal gebeuren en helpt zo leerlingen thuiskomen in de groep of op school. Vaak ontstaan op zo'n middagen andere gedragen initiatieven (zie verslag van de LPAG bijlage 10.6).

8.3.4.3 VIEREN

- Vredeswake.
- Vieren van dankbaarheid om de schepping naar aanleiding van een seizoenswissel, de week van het bos, dikke truiendag, ... met aandacht voor de scheppingsverhalen uit verschillende tradities.
- Vaderdag of Moederdag kan een gelegenheid zijn om met de school de wekelijkse zondagsviering mee vorm te geven met aandacht voor de aanwezige diversiteit. Na de viering kan op school een brunch of dankreceptie kansen tot ontmoeten bieden. Ouders kunnen zelf beslissen of en wanneer ze aansluiten.

8.4 RELIGIEUZE EN LEVENSBESCHOUWELIJKE FEESTEN

'Buitengewone tijd en momenten beleven'

8.4.1 DUIDING EN KANSEN

8.4.1.1 ALGEMEEN

Op bepaalde momenten in het jaar vieren en gedenken christenen afzonderlijke **inspirende figuren uit de geloofstraditie**. Sommige feesten worden overal gevierd, andere kennen een eerder regionale verankering. Vaak is er in het schoolleven aandacht voor allerlei folkloristische aspecten van deze gedenkdagen. De zoektocht naar dieperliggende elementen kan de pastoraal op school inspireren.

De feesten of bijzondere dagen van andere godsdiensten of levensbeschouwingen kunnen wel aanleiding zijn tot ontmoeting om ervaringen uit te wisselen of de schoolgemeenschap te trakteren. Ze kunnen echter niet gevierd worden in de school. Dit gebeurt in de eigen geloofsgemeenschap.

Sommige religieuze feesten of religieus gevoelige perioden kunnen wel aanleiding zijn om een brede gebedsviering of bezinning uit te werken rond gemeenschappelijke elementen. Bijvoorbeeld: lichtfeesten, allemaal in dezelfde donkere periode, of herdenken van doden, Lentefeest, begin van nieuw leven ...

Met twee voorbeelden gaan we op zoek naar kansen en duiding bij concrete aanleidingen.

■ Allerheiligen en Allerzielen

Tijdens de herfstvakantie vinden de feesten van **Allerheiligen** en **Allerzielen** plaats. Christenen weten zich van oudsher op deze feesten verbonden, enerzijds met voorbeeldige voorgangers die in het spoor van Jezus leefden en anderzijds met mensen in de eigen leefomgeving die gestorven zijn. Vandaag neemt op veel plaatsen, in deze tijd van het jaar, de beleving van Halloween toe.

Dit laatste is gestoeld op het opwekken van angst. Dit is in tegenstelling tot de feesten van Allerheiligen en Allerzielen die gericht zijn op hoop en vertrouwen, dat mensen zich voor een zinvol leven kunnen spiegelen aan inspirerende voorbeelden en dat een mensenleven niet verloren gaat bij het fysieke sterven.

Het is zinvol activiteiten aan te bieden die kinderen en jongeren in contact brengen met wat toekomstperspectief en vaste grond schenkt op ingrijpende levensmomenten (overlijden, migratie, ongewilde wijzigingen in vriendschaps- of familieverbanden, ...), al dan niet vertrekkend vanuit de eerste ervaring van angst en moedeloosheid. Werken met tekstbronnen uit diverse levensbeschouwelijke tradities, ontmoetingen met concrete mensen en organisaties die anderen bijstaan tijdens dergelijke grens- of verlieservaringen (o.a. stervensbegeleiding, opvanginitiatieven, ...) en hun inspiratie bevragen, werken rond de cyclische beweging in natuur en leven, ... zijn wegwijzers naar een divers pastoraal aanbod waarin de veelheid aan zingeving mag weerklinken.

■ Franciscus, heilig en interlevensbeschouwelijk inspirerend

De heilige Franciscus wordt ook 'il poverello' (de arme man) genoemd. Onthecht van materiële zaken ging hij de behoeftige tijdgenoot tegemoet. Het geraakt worden door en de aandacht voor wie het economisch moeilijker heeft, vormt nog steeds het uitgangspunt van de werking van Poverello (<http://www.poverello.be>). Daar alle levensbeschouwingen de regel van het mededogen (rechtvaardigheid, naastenliefde, karuna, ...) onderschrijven, kan er in het spoor van Franciscus samen solidariteit beoefend worden.

Het verhaal over de ontmoeting van broeder Franciscus met sultan Malek al-Kamil leert ons de kracht van een interlevensbeschouwelijke ontmoeting waarin niet het conflict centraal staat, maar vrede nagestreefd wordt. Een eerlijke ontmoeting tussen overtuigingen levert altijd gemeenschappelijke waarden en normen op waarmee verder te leven valt. Daar de sterfdag van Franciscus nagenoeg naadloos bij de vredesweek aansluit, kan zijn levensverhaal gekoppeld worden aan thema's van vrede en dialoog tussen mensen van diverse levensovertuigingen.

Franciscus roept op tot dialoog (samen praten) én diapraxis (samen handelen) en verdient daarom al bijzondere aandacht in deze publicatie.

Op (wereld)dierendag laten mensen weten dat dieren rechten hebben en dat zij beschermd moeten worden. De datum van dierendag werd in 1927 gekoppeld aan de sterfdag van **Franciscus van Assisi** (4 oktober). Hij bekommerde zich om het lot van melaatsen, zwervers en andere armen, maar ook van planten en dieren. Kan Franciscus in deze tijd meer dan aandacht voor dieren oproepen?

8.4.2 KNIPPERLICHTEN

Feesten en sterke tijden van andere levensbeschouwingen kunnen verkend en besproken worden tijdens diverse leergebieden, o.a. het vak godsdienst. Ze kunnen vanuit hun dieperliggende betekenis in sommige schoolcontexten ook aanleiding geven tot bepaalde pastorale activiteiten. We denken hierbij aan vormen van ontmoeting en solidariteitsbeleving. Het feest of de periode op zich kan – vanuit de voorkeurspositie van de eigen traditie binnen het concept 'dialoogschool' - niet gevierd worden. We denken hierbij aan de ramadan, het Suikerfeest (het Ontbijtfeest), het Offerfeest, Asjoera (vanuit de islamitische traditie), Poerim, ... (vanuit de joodse traditie), ...

De islam kent geen heilige en hebben dus ook geen heiligen als ‘rolmodellen’ waaraan ze zich kunnen spiegelen. Wel zijn de boodschappers en profeten een inspiratiebron en voorbeeld in het islamitisch geloof, alsook metgezellen (apostelen) van de profeten. Zij worden naar voor geschoven als te volgen voorbeeld, omdat ze een voorbeeldig – spiritueel - karakter hebben.

Deze figuren kunnen inspireren, maar zijn geen heiligen zoals dit in het christendom bestaat. Moslims gaan geen personen vereren en bidden tot een heilige of heiligen om hulp vragen. Moslims wenden zich enkel en alleen tot God en hebben geen tussenpersonen die men kan aanroepen.

8.4.3 WERKVRAGEN

In welke mate beschikt de school over voldoende informatie over duiding en beleving van diverse feesten? Op welke manier wordt hier aandacht aan besteed?

8.4.4 WERKVORMEN

De katernen van *‘Leven - wat er écht toe doet’* zijn magazines over zingeving en christelijk geloof (uitgeverij Halewijn); ze kunnen een inspirerende opstap vormen.

De kalender **‘Feesten met de bureu’** van KMS kan schoolteams inspireren om kort stil te staan bij feestdagen van andersgelovige leerlingen of personeelsleden. Hen die dag hierin erkennen door een welgemeende proficiat of een wenskaart kan deugdzaam zijn.

Volgende feesten kunnen aanleiding geven tot PaLeD-doen op school.

8.4.4.1 LICHTMIS: 2 FEBRUARI HET FEEST VAN DE OPDRACHT VAN DE HEER IN DE TEMPEL

Maria-Lichtmis of kortweg **Lichtmis** is een christelijk feest dat op 2 februari gevierd wordt. Het is de herdenking van de ‘Opdracht van de Heer in de Tempel’, waarbij Jezus, zoals elk joods jongetje, wordt opgedragen aan God (zie Lucas 2, 22-35). Daarnaast herdenkt men het zuiveringsoffer dat Maria veertig dagen na de geboorte van Jezus volgens de joodse wet (Leviticus 12) moest brengen.

Op Maria-Lichtmis worden traditioneel kaarsen gewijd als symbool voor de intrede van Christus in de tempel van Jeruzalem, als het ‘Licht dat voor alle volkeren straalt’.

Bij de eerste christenen vond er op de 40^{ste} dag na Kerstmis een lichtprocessie plaats, die de oude Romeinse processie ter ere van Demeter moest vervangen.

Demeter was bij de Romeinen de aarde-moeder en de godin van de liefde. Ze zocht haar dochter Persefone (de godin van de vruchtbaarheid) met brandende kaarsen.



Ook de zon stelt licht voor. Ze neemt het over van het duistere. Lichtjes bruine gebakken pannenkoeken lijken op de zon. Het is een oude traditie om die dag pannenkoeken te bakken. In dit gebruik zou de feestelijke start van een nieuw landbouwseizoen voortleven.

Lichtfeest geeft ook op school kansen tot ontmoeting. Anders- of niet-gelovigen laten kennis maken met onze tradities en pannenkoeken bakken. Ouders of grootouders kunnen hierop uitgenodigd worden, dit kan aanleiding zijn tot ontmoeting en dialoog.

In een katholieke school mag hier een kort reflectiemoment aan voorafgaan waarin de gedachten 'licht verdrijft de duisternis' (meer universeel) en 'Jezus licht voor alle volkeren' mag klinken.

8.4.4.2 SINT-VALENTIJN, 14 FEBRUARI

Werken naar een blikverruiming op alle vormen van relatievorming: vriendschappen, partnerrelaties in alle mogelijke vormen.

8.4.4.3 SINT-JOZEF, 19 MAART

Werken rond diverse aspecten van een vaderbeeld:zorger, behoeder, opvoeder, ... In sommige streken wordt op deze dag Vaderdag gevierd. Voor de afdeling houtbewerking is het een patroonsfeest, zoals het feest van Sint-Eligius (Sint-Elooi) dat van de metaalbewerkers is.

8.4.4.4 SINT-MAARTEN, 11 NOVEMBER – SINT-NICOLAAS (SINTERKLAAS), 6 DECEMBER

Vanuit de duiding van tradities en legendes kan men komen tot een anders begrijpen van het feest: herverdeling, sociale rechtvaardigheid. De nood van een andere zien, hierin een appel horen om uiteindelijk in beweging te komen ten voordele van die andere⁶⁵. Van hieruit kan gelinkt worden naar beleving van deze gedachte in andere levensbeschouwingen: *zakaat* (armenbelastingen of aalmoezen bij de islamieten).

8.4.5 WERKVRAGEN

Beschikt de school over voldoende informatie over duiding en beleving van diverse feesten? Hoe kunnen ouders en anderen betrokken of zelfs positief uitgedaagd worden om deze informatie te verstrekken?

Wordt voldoende ingespeeld op de feesten uit de eigen traditie? Hoe kunnen we deze een nieuwe opgefriste betekenis geven, op een manier dat ook anders- en niet-gelovigen er iets aan hebben?

8.4.6 WERKVORMEN

Feestdagen van de verschillende overtuigingen die in de school aanwezig zijn, kunnen om de beurt aan bod komen door de leerlingen of/ en hun ouders deze op een positieve en aantrekkelijke manier te laten voorstellen aan de anderen. Het is vanzelfsprekend dat de katholieke/christelijke feestdagen als 'die van de school' mee aan bod komen. De kalender 'Feesten met de burens' kan helpen om een eerste aanzet van planning te organiseren.

Een interlevensbeschouwelijk gesprek over een thema dat aanleunt bij een van de levensbeschouwelijke feesten, bv. licht, delen, enz.

Een bezoek aan en solidariteitsactie ten voordele van een regionale afdeling van Poverello of een andere diaconale werking kan het thema doen aansnijden van de solidariteit en betrokkenheid op en verantwoordelijkheid voor de armeren in onze samenleving. Op dezelfde manier kan contact met een derdewereldwerking de wereldsolidariteit ter sprake doen komen.

Vele scholen steunen tijdens de vasten nog een sociaal project. Bij de keuze van dit project kan rekening gehouden worden met de aanwezige diversiteit. Misschien moet overwogen worden om de keuze in overleg te doen met de verschillende betrokkenen. Als geregeld kan gewisseld worden van project, kan misschien eens gekozen worden voor een organisatie van niet-christelijke signatuur.

8.5 KERSTKRING

ADVENT – KERSTMIS – VAN OUD NAAR NIEUW – DRIEKONINGEN – DOOPSEL VAN DE HEER – MARIA-LICHTMIS

8.5.1 DUIDING

De kersttijd biedt vanuit zijn oorspronkelijke betekenis veel kansen om aan pastoraal te doen op school. Voorafgaand aan Kerstmis is er de advent, en de kerstkring wordt afgesloten met het doopsel van de Heer (op de zondag na Driekoningen).

8.5.1.1 ADVENTTIJD

Advent is afkomstig van het Latijnse ‘adventus’ en betekent letterlijk (aan)komst. Bij de Romeinen werd deze term gebruikt om blijde intrede te benoemen wanneer een vorst de troon inneemt. De advent is een periode van (ver)wachten, hoopvol uitkijken naar de geboorte van het licht, ons Licht in de wereld, Jezus Christus. Het is een periode van stapsgewijs naar het kerstfeest toe groeien. Die ingehoudenheid is niet vanzelfsprekend. Het vraagt een zekere discipline om niet mee te gaan in de vercommercialisering van het kerstfeest. “Het ‘uitkijken naar’ veronderstelt een houding van openheid, van je klaarmaken. De vier weken van de advent is een periode om het oude achter je te laten”⁶⁶.

8.5.1.2 KERSTMIS



Kerstmis is geen feest dat wij, mensen, zelf uitgevonden hebben. Wij vieren Kerstmis omdat God zelf in deze wereld voor ons iets gedaan heeft. Hier staat geen menselijke prestatie centraal, maar de menswording van God zelf: de geboortedag van Jezus, de Christus, de Zoon van God. Zo is Gods liefde voor de mensen in Jezus Christus verschenen. Wij vieren Zijn geboortedag tot op vandaag. Want door die geboorte, is een nieuwe impuls gegeven, een nieuwe richting in de wereld gekomen; liefde is mogelijk – ondanks alles!⁶⁷

De eerste christenen vierden geen Kerstmis. Pas in de 4^{de} eeuw werd 25 december gekozen als datum om de geboorte van Jezus, God die mens wordt, te vieren. Keizer

Constantijn sloot met die keuze een compromis tussen de traditionele godsdiensten (Romeinen en Germanen) en het nieuwe christendom. “Deze dag gold in het hele gebied rond de

Middellandse Zee als de geboortedag van de onoverwinnelijke zonnegod Mithras, die ook door de Romeinen vereerd werd. Tegelijk was 25 december de dag van de Germaanse winterzonnewende⁶⁸. Constantijn behield hun feest van 25 december en vierde er de geboorte van Christus op. De symboliek spreekt voor zich: het feest van de onoverwinnelijke zon, het lengen van de dagen, de komst van het licht in de wereld, Christus als hét licht in onze wereld. Dit gebruik verspreidde zich vlug over het hele Romeinse rijk.

“Kerstmis is een herdenkings- en herinneringsmoment van de geboorte van Jezus, het moment dat Jezus – ‘Emmanuel’ of ‘God-met-ons’ - geboren wordt”⁶⁹. In de Koran staat Jezus’ geboorteverhaal eveneens opgetekend, weliswaar met het accent op Maria. Jezus wordt ook in andere levensbeschouwingen erkend als een profeet, niet als de zoon van God. Het Messias-begrip is een Bijbels begrip dat aanvangt met de dynastie van David. Ook buiten de Bijbel komt dit begrip terug. Denk bijvoorbeeld aan de figuur van de *mahdi* in de islam (verlosser die op het einde der tijden zal komen), de *Kalki* (verlosser) voor de hindoes, de *Boeddha Maitreya* (komende boeddha), enzovoort⁷⁰. In alle levensbeschouwingen bestaan geboorteverhalen van belangrijke personen (Mohammed, Boeddha, Krishna, Abraham ...).

God wordt geboren overal waar mensen leven met geloof in de ogen, liefde in het hart en durven groeien naar echt menszijn. Hiertoe worden we uitgenodigd en dat mogen we vieren, dat God geboren wordt in deze wereld, in ons hart, vandaag en elke dag die ons gegeven wordt.⁷¹

Kerstmis gaat over geboorte, nieuw leven, de geborgenheid van een moeder voor haar kind. In deze periode staan kinderen centraal en hebben we extra aandacht voor hen, zeker voor kinderen die letterlijk in de kou blijven staan (cf. Welzijnszorg). Het is een tijd van solidariteit, een tijd van vrede op aard voor alle mensen. Kerstmis roept ons ook op om onze deur open te zetten voor de ander, om op zoek te gaan naar die ander en hem/haar te ont-moeten. Kerstmis houdt ons daarbij een spiegel voor. “In deze tijd van het jaar komt meestal een extra portie beelden over daklozen, vluchtelingen en kansarmen op ons af. Deze beelden zetten aan het denken (geven een raar buikgevoel). Daar immers wil God de kille logica van ons verstand trotseren. Daar wil Hij ons opnieuw vertederen en ontroeren. Daar wil Hij ons opnieuw met elkaar verbinden, als broers en zussen van elkaar ...”⁷². Deze solidariteit is universeel, overal, in elke levensbeschouwing, waar ook ter wereld, dragen mensen zorg voor elkaar. Ieder vanuit zijn eigen overtuiging, ieder op zijn eigen manier, maar wel steeds voor die ander, veraf of dichtbij.

Kerstmis is ook een feest van bezinning op licht en donker in onze samenleving. Het is een lichtfeest dat de overwinning van het licht op de duisternis viert. Vanuit die oorspronkelijke betekenis kunnen linken gelegd worden met andere levensbeschouwingen en tradities: Diwali in het Hindoeïsme, Chanoeka in het jodendom, Loi Krathong bij boeddhisten, Maria-Lichtmis buiten kerstkring ...

Kerstmis is meer dan ooit een tijd van samen zijn. Het feest van Kerstmis associëren we meestal met gezelligheid en met de intimiteit van het samen zijn als gezin, familie of gemeenschap. Het is ook fijn om deze dagen zo samen door te brengen, als dat kan. Kerstmis brengt mensen dicht bij elkaar, alle mensen, welke ook hun achtergrond/overtuiging/huidskleur zijn. Het gebruik om met kerst cadeautjes uit te delen, bestaat ook in andere levensbeschouwingen, denk bijvoorbeeld aan het Poerimfeest (joden) en bij het Suikerfeest (moslims).

8.5.1.3 VAN OUD NAAR NIEUW

Oudejaar of de Silvesternacht (naar de sterfdag van paus Silvester) is het moment bij uitstek “om terug te kijken op het voorbije jaar en uit te kijken naar het komende jaar. De bijzonderste

gebeurtenissen worden in herinnering geroepen. [...] Allicht vinden we er heel wat redenen om dankbaar te zijn: ouders, broers en zussen, vrienden, God. Voor de toekomst worden, samen met de zoenen, wensen uitgewisseld voor vreugde, geluk en gezondheid”⁷³.

Op 1 januari lezen kinderen hun nieuwjaarsbrieven vol wensen en goede voornemens voor aan hun ouders, grootouders, meters en peters. Het opnieuw (willen) beginnen, is iets universeel, maar gebeurt niet uitsluitend op 1 januari – denk maar aan het Chinese Nieuwjaar of het joodse Nieuwjaar (Rosj Hasjana) dat in september valt. Ook de jaartelling is verschillend. De christelijke kalender is gebaseerd op de stand van de zon en telt vanaf de geboorte van Jezus. De joodse kalender (ook een zonnekalender) start bij de schepping van de wereld⁷⁴. De islamitische jaartelling daarentegen volgt de maankalender, waardoor hun jaar 11 dagen korter is ten opzichte van onze kalender⁷⁵. De islamitische telling gaat terug op het moment dat de profeet Mohammed van Mekka naar Medina moest vluchten in 622 van de christelijke jaartelling⁷⁶. De hindoes volgen onze jaartelling, maar de boeddhistische kalender gaat terug op het moment dat Siddharta Gautama ‘Boeddha’ wordt, de Verlichting bereikt⁷⁷.

8.5.1.4 DRIEKONINGEN

Driekoningen of de ‘Openbaring des Heren’ (Epifanie) viert dat Christus wordt geopenbaard als de ware koning en gehuldigd wordt door andere koningen. Tijdens Epifanie “herdenkt men het bezoek van de wijzen aan Jezus dat beschreven wordt in Matteüs 2,1-18. Pas in de derde eeuw maakt Origenes er *drie* wijzen van, vermoedelijk omdat in de Bijbel sprake is van drie geschenken (goud, wierook en mirre). Het duurde tot de 8^{ste} eeuw eer ze de namen Caspar, Melchior en Balthasar toebedeeld kregen. De koningen zijn de dragers van het licht, symbool voor het goede in de mens. De geschenken goud, wierook en mirre verwijzen naar de betekenis die Jezus zal hebben. Er zijn verschillende meningen over de keuze van deze drie producten. Volgens sommigen waren dit simpelweg de meest kostbare producten die op dat moment beschikbaar waren. Anderen lezen een symbolische betekenis in deze schenken. Goud zou dan staan voor het aardse koningschap van Jezus; wierook symboliseert de goddelijke aard van Jezus en mirre staat voor ‘de Gezalfde’”⁷⁸.

Het feit dat Matteüs de ‘drie koningen’ uit het Oosten laat komen, benadrukt de universele betekenis van Jezus’ boodschap die ook voor de niet-joden bedoeld is. Lucas spreekt in zijn geboorteverhaal van ‘herders’ om te benadrukken dat God mens geworden is voor arm én rijk.

“Rond het feest van Driekoningen bestaan er van oudsher vele volkse gebruiken. Reeds in de vijftiende eeuw werden er volkse spelen en optochten georganiseerd”⁷⁹. Kinderen verkleeden zich en gaan van huis tot huis driekoningenliederen zingen, er wordt een taart gebakken met een boon erin ...

8.5.1.5 DOOPSEL VAN DE HEER

Op de laatste dag van de kerstkring herdenken we dat Jezus gedoopt werd in de Jordaan door Johannes de Doper. Het feest wordt gevierd op de eerste zondag na Driekoningen.

8.5.1.6 MARIA-LICHTMIS

Maria Lichtmis valt strikt genomen niet binnen de kerstkring. “Hoewel de titel van het feest Maria Lichtmis naar Maria verwijst, slaat Lichtmis vooral op Jezus. De Kerk gedenkt een nieuwe epifanie. Dit betekent dat Jezus voor de eerste maal onder het volk verschijnt. Voor het eerst komt Jezus in het huis van zijn Vader, namelijk de tempel van Jeruzalem. Vandaar dat dit feest

ook de opdracht van de Heer in de tempel genoemd wordt. Vroeger was Maria Lichtmis een belangrijke feestdag, die in het teken stond van Maria. Vandaag de dag wordt dit feest veel minder gevierd. Wel zijn er nog heel wat mensen die pannenkoeken bakken op Lichtmis (deze gewoonte komt voort uit het feit dat vroeger nieuwe knechten zich met Lichtmis naar hun werk begaven en koeken te eten kregen die hen moesten behoeden voor heimwee en pessimisme). Ook de Katholieke Universiteit van Leuven, die onder bescherming staat van Onze-Lieve-Vrouw Sedes Sapientiae, viert op 2 februari nog het feest van haar patrones⁸⁰.

Bij de Romeinen was Maria Lichtmis een groot (licht)feest, met een processie met fakkels en kaarsen ter verering van de zon. Traditioneel kunnen op deze dag tijdens de eucharistie de meegebrachte kaarsen worden gewijd en worden nog steeds pannenkoeken gebakken, waarvan de vorm doet denken aan de zon. In navolging van de christelijke invulling van Maria Lichtmis worden op 2 februari nog steeds kinderen gezegend.

8.5.2 KNIPPERLICHTEN

Voor de orthodoxe christenen valt hun kerstfeest niet op 25 december, maar op 6 januari. Zij vieren dan de doop van Jezus⁸¹.

Er bestaan ook geboorteverhalen van andere profeten, denk aan Mohammed, Boeddha, Krishna, Abraham, Zoroaster ... (cf. geboorteverhalen van de profeten)

De geboorte van Jezus staat ook in de Koran beschreven.

Jezus wordt door andere godsdiensten erkend als profeet, maar NIET als zoon van God.

Het kerstverhaal wordt vaak vanuit de figuren van de kerststal verteld, maar niet alle christenen aanvaarden beelden/afbeeldingen.

Algemeen herkenbare sleutelwoorden rond Kerstmis zijn licht en vrede.

Het vieren van geboortedagen van kinderen in de klas (verjaardagen) is problematisch bij Getuigen van Jehova en bepaalde strekkingen binnen de islam omwille van het centraal stellen van de persoon.

De meeste religies hebben een eigen jaartelling. De kalender van de moslims is bijvoorbeeld 11 dagen korter (want maankalender) daardoor schuiven hun feesten elk jaar 11 dagen naar voren.

De joodse kalender kent vier nieuwjaarsdagen die betrekking hebben op verschillende aspecten van het leven. Net zoals in Nederland de opening van het parlementaire jaar of het begin van het schooljaar niet gelijk is aan het gebruikelijke, in oorsprong christelijke kalenderjaar⁸².

Iedere levensbeschouwing en cultuur heeft andere geboorterituelen⁸³.

8.5.3 WERKVRAGEN

- Voor welk soort viering kies je? Een kerst- of adventsviering?
- Waar gaat de viering/bezinning door? Kan ook in een klas, belang van sfeervolle inrichting!
- Differentieer: verschillende participanten/doelgroepen → wie nodig je uit?
- Kwaliteit: het belangrijkste is niet de vorm of het resultaat, noch het aantal christelijke formules die eventueel gesproken worden, maar het feit dat wie aan pastoraal doen in dat alles iets van het hart van hun eigen inspiratie kunnen leggen en dat zij dit in gesprek met kinderen en met elkaar op een gepaste wijze tot uitdrukking kunnen brengen.
- Wat met anders- of niet-gelovige leerlingen (niet christenen)? Vieringen dienen zo open te zijn dat alle leerlingen er zich in kunnen herkennen, zonder tekort te doen aan de eigen inhoud en karakter van het kerstverhaal (niet vervlakken).
- Wanneer start je met adventsvieringen? Na Sinterklaas? Dan zijn er geen vier weken meer te gaan. Advent vieren kan op school. Team dient er zich op in te stellen ...
- Wat krijgt meer aandacht? Het uiterlijk vertoon (het kerstontbijt, de kerstlunch en de aankleding van de school ...) of de eigenlijke inhoud?
- Als er samen gegeten wordt (bv. een kerstlunch), welke producten biedt de school dan aan? Wordt een sobere levensstijl uitgedragen? Wordt rekening gehouden met eetgewoonten van de leerlingen (bv. moslims en joden eten geen worstenbrood met varkensvlees)? Worden producten uit wereldwinkel gebruikt?
- Inhoudsgerichte focus is nodig.
- Nood aan vieren/bezinnen: kinderen/jongeren hebben nood aan momenten waar ze stil kunnen staan bij grote vragen en waarden. Keuze tussen bezinning of viering. In de eucharistie vieren christenen de liefdesverhouding van God met mens en wereld. Je kan niet om het even wat toevoegen/weglaten, om jongeren aan te spreken, uit respect voor de eucharistie. In een bezinning kan je wel creatief omspringen met verschillende werkvormen. Je kan teksten gebruiken over God of Jezus, een Bijbelse tekst of een tekst van een gelovige. In bezinningen kan je zo werken dat de religieuze verscheidenheid gerespecteerd wordt.

8.5.4 WERKVORMEN

Pastoraal is ...

8.5.4.1 GETUIGEN

Kennismaken met de christelijke voorbereiding op Kerstmis, de betekenis van de advent, kan op velerlei manieren. Een mogelijkheid is om op school/in de klas te werken met een digitale adventskalender⁸⁴, waarbij dagelijks even wordt stilgestaan bij de advent. Je kan die kennismaking met het christelijke verhaal ook visualiseren door om de zoveel tijd een nieuw personage/element van de kerststal voor te stellen en uit te stallen op een centrale plaats (in de klas of in de inkomhal op school). Als je dat doet, houd je er best rekening mee dat je uitleg breed toegankelijk is, zodat iedereen kan volgen (cf. brede toegang).

Je kan er als school ook voor kiezen om te vertrekken vanuit de betekenis van feesten uit andere levensbeschouwingen. Denk bijvoorbeeld aan het feest van Divali (Hindoeïsme) en Chanoeka (Jodendom) om anders- of niet-gelovige kinderen aan te spreken. Deze feesten bieden een ideale opstap om in gesprek te gaan over betekenis van licht en de betekenis van de geboorte van Jezus voor de christenen.

Als een school een actie voor het goede doel opzet (cf. dienstbaarheid), is het interessant daarbij projecten van diverse oorsprong te steunen. Bij aanvang van een campagne wordt deze organisatie meestal voorgesteld en indien mogelijk komen sprekers getuigen over hun organisatie en de inspiratie van waaruit gewerkt wordt. De leerlingen kunnen misschien kiezen welke getuigenis ze willen bijwonen om vandaaruit over engagement in gesprek te gaan (parallele activiteiten).

Het is belangrijk als team te durven stilstaan bij de wijze waarop we met elkaar praten, samenwerken aan de voorbereiding van een kerstviering/kersthappening, studiedagen plannen om rond de betekenis van kerstmis/vrede te praten, te expliciteren waarom de school een bepaald project steunt.

Ook ouders kunnen betrokken worden. Als een solidariteitsactie wordt opgezet, is het interessant hierover in gesprek te gaan met ouders, bijvoorbeeld op een participatieraad of door de activiteiten te laten oplichten in schoolkrant met een minimale duiding.

8.5.4.2 VIEREN

Bij het uitwerken van een viering spelen veel contextfactoren een rol. Het is sterk aangewezen hierover met een breed team in gesprek te gaan. Voldoende variatie binnen deze vieringen is noodzakelijk, zowel qua betrokkenheid (bezinningen laten afwisselen met gebeds- of eucharistievieringen), als insteek (een diwaliviering kan perfect een eerste aanzet zijn voor adventsvieringen) en bronnenmateriaal (naast het kerstverhaal in de Bijbel kan ook een getuigenis van een vluchteling of een bezinningstekst gebruikt worden). Ideeën kan je opdoen op het internet (bijvoorbeeld op de website van het godsdienstonderwijs⁸⁵, de diocesane pastorale begeleidingsdiensten⁸⁶ of van scholengemeenschappen⁸⁷). Het is perfect mogelijk daarbij ook anders- of niet-gelovige leerlingen en hun ouders te betrekken⁸⁸.

Op een eucharistieviering kunnen andersgelovige kinderen (en ouders) worden uitgenodigd. Soms zal deze uitwisseling zich beperken tot aanwezigheid (eventueel kunnen alternatieven aangeboden worden). Op andere momenten kan men luisteren naar mekaars gebed (parallel aanbod). Op nog andere momenten zal men proberen een viering uit te werken vanuit een gezamenlijke aanpak en participeert men aan elkaars gebed (brede toegankelijkheid).

Om een brede groep leerlingen aan te kunnen spreken, dienen ook rituelen, symbolen en muziek gebruikt te worden – ook van andere levensbeschouwingen. Naast vele andere doelen die hiermee beoogd kunnen worden, is het duidelijk dat op die manier de betrokkenheid en de verbondenheid het best aangewakkerd worden.

8.5.4.3 GEMEENSCHAPSVORMING (BELEVING, ONTMOETING: GROEIEN IN VERBONDENHEID MET ELKAAR)

Er zijn heel veel manieren om verbondenheid tot stand te brengen, om Kerstmis te beleven op school. Initiatieven kunnen variëren van een zangstond van kerstliederen met de hele school, tot een kersttocht met lampions⁸⁹ of het samen naspelen van het kerstverhaal met de klas, het sturen van nieuwjaarswensen naar elkaar of mensen uit de buurt, het organiseren van een kerstbrunch of -feest voor en met alle leerlingen ...

Voor collega's biedt een nieuwjaarsreceptie de kans elkaar terug te ontmoeten en te klinken op het nieuwe jaar. Ouders kunnen ook betrokken worden op verschillende manieren. Dit kan door hen na de adventsviering bijvoorbeeld mee uit te nodigen samen te ontbijten, door op het

kerstrapport enkel het positieve te benoemen (en geen negatieve commentaar te schrijven) of door hen uit te nodigen een specialiteit uit het land van herkomst te verkopen op het kerstfeest.

8.5.4.4 DIENSTBAAR ZIJN

De kerstkring leent zich tot slot ook bijzonder goed voor solidariteitsacties. Het engagement dat van de school en de leerlingen uitgaat, kan variëren van heel actief tot meer passieve initiatieven. Een voorbeeld van een actief engagement is het maken van kerststallen door een klas houtbewerking en die uitdelen aan oudere mensen uit de buurt. Je kan als (basis)school ook een weggeefbeurs organiseren⁹⁰ of deelnemen aan bijvoorbeeld de kerstactie van Sant'Egidio, waarbij kerstgeschenken worden ingezameld voor mensen die in de kou blijven staan. Of misschien organiseer je een kerstfeest voor kinderen uit de buurt die thuis geen feest kunnen vieren of voor kinderen in het ziekenhuis. Of misschien steun je als school de actie van Welzijnszorg? Het spreekt voor zich dat ook feestdagen uit andere tradities aanleiding kunnen zijn om tot actie over te gaan. Zo staan cadeautjes ook centraal bij Poerim (joden) en Suikerfeest (moslims).

Kleiner, maar daarom niet minder belangrijk, is het engagement als je gewoon iets eet of drinkt op de kerstactie van de school ten voordele van een goed doel of als je kerstwensen stuurt naar de mensen uit de buurt, collega's op rust ... De mogelijkheden zijn eindeloos, het hangt grotendeels van de leerlingen, het team, de infrastructuur en de tijd af welke keuze je als team maakt.

8.6 PAASKRING

VASTEN, GOEDE WEEK, PASEN EN DE PAASTIJD

8.6.1 DUIDING EN KANSEN

Christenen beginnen jaarlijks op Aswoensdag aan een nieuwe sterke tijd in hun gelovig menszijn. De vastentijd, een herbronningstijd om de innerlijke tegenkracht te ontwikkelen tegen alles wat dodend is in ons menselijk bestaan.

Het is zinvol om in interlevensbeschouwelijk perspectief, het 'vasten' als thema centraal te stellen. Dat zorgt niet alleen voor een grote herkenbaarheid bij groepen van andere religies en levensbeschouwingen, maar laat ook een sterke actualisering toe.

In het begin van de 21^{ste} eeuw is er een nieuw bewustzijn met betrekking tot de nood te 'consuminderen' en ook om 'vlees te derven'. Het 'carne' wordt minder en minder populair in onze leefomgeving. Door de berichten over de klimaatverandering wordt ook de kwestie van de voedseltekorten, voedselzekerheid en voedselveiligheid een nieuwe context van reflecteren en denken over de keuzes die we maken.

Precies om die keuzes te maken is er een 'haltemoment' nodig. Een 'gewoontebreker'. Ook dat is een interessant uitgangspunt voor de pastorale werking van de school in interlevensbeschouwelijk perspectief.

Zowat alle religies en levensbeschouwingen zetten mensen aan zich te bezinnen voor ze (her)beginnen. De mainstream zonder meer volgen is geen optie. Iemand of iets buiten mij interpelleert mij, komt binnen en klopt op mijn levensdeur om me wakker te maken (en te houden) om niet 'bewusteloos en egocentrisch' te leven, om de balans tussen zelfzorg en zorg voor de ander, voor de planeet en alle leven in evenwicht te houden.

Ernaar gevraagd zullen een aantal kinderen en jongeren het sterven van iemand uit de dichte levenskring of een gekende derde, ervaren als zo'n breekmoment. Een ogenblik om alles te herzien, om de oorzaken van wat 'dodelijk' is op te lijsten. Om te beseffen dat er ook andere dood is dan zij die het gevolg is van ouderdom of ziekte. Jezus is een gewelddadige dood gestorven. Wereldwijd sterven vele mensen omwille van onrecht, tekort, gemis, moord, oorlog, verslaving, zelfdoding ook. Door geweld en verminking haalt de dood het in vele situaties van het goede leven en samenleven.



In de 'Goede Week' vindt op Witte Donderdag, bij de herdenking van het laatste avondmaal met Jezus, een 'voetwassing' plaats. Dat is niet alleen een gebeurtenis met vele mogelijkheden om de dienstbaarheid en de barmhartigheid mee aan te kaarten. Het geeft ook mogelijkheden het thema van de 'nederigheid' versus het 'egocentrisch' of gemeenschapsgericht leven te

illustreren. Wie andermans voeten wast, neemt afstand van wraak en weerwraak. Stapt uit het oog om oog, tand om tand ritueel. Geeft voeten aan solidariteit. We kiezen ervoor de mensenrechten voorop te stellen en het recht niet in eigen handen te nemen, wel te bevorderen.

Op het einde van het christelijke vasten en de Goede Week het feest van Pasen. We mogen het in breed perspectief het feest van de hoop, van de levende her-innering, van het aanbreken van de nieuwe tijd noemen. Pasen is het uitbundig vieren van het einde van 'deze wereld', 'deze tijden', dat wil zeggen dat alles wat de menselijke waardigheid en de schepping tot nu heeft aangetast (o)verleden tijd is, en dat een nieuwe tijd is aangebroken. Christenen geloven dat het door Jezus, de Christus is, dat een nieuw Licht de wereld bestraalt. Ze noemen hem 'het lam Gods dat het kwaad uit de wereld heeft weggedragen' of in andere woorden: Hij ging geweldloos de confrontatie aan met het onrecht en het misprijzen. Hij die niet tekeer gaat als een geweldenaar, wint het van wat het leven en de levenden bedreigt.

Het zou merkwaardig zijn als we het Pinksterfeest hier niet zouden vermelden. Het is een uitdrukkelijk christelijk feest met wortels in de Thora en de bevrijdingsgeschiedenis van de Joden. Het begrip 'Heilige Geest' is echter niet evident in interlevensbeschouwelijk perspectief. Net zoals de kwestie van de meertaligheid waarin de leerlingen van Jezus na 50 dagen de menigte verstaanbaar en gedreven door de Geest aanspreken. Anderzijds is Pinksteren wel het feest van de veelkleurigheid met een hoog regenbooggehalte. Veelkleurigheid dan binnen de christelijke familie. In België verblijven ondertussen veel katholieke, protestantse en orthodoxe gemeenschappen van buitenlandse oorsprong. De superdiverse geloofsbeleving van katholieken uit de verschillende continenten krijgt weinig aandacht. Pinksteren is een moment om dat tijt te keren.

Samengevat kan je in deze tijd met deze kernthema's aan de slag:

- Nieuwe keuzes maken doe je door (even) halt te houden en te herbronnen.
- Als elk minder consumeert, geraken we bevrijd van de collectieve honger.

- De vernedering van de mens kan je keren, door te buigen en de ander dienstbaar te zijn.
- Geweldloos aan verandering werken loont. Gewelddadig reageren op kwaad en weerwraak nemen zaait vernieling.
- De geestkracht van Jezus werkt wereldwijd door bij christenen in diversiteit.

8.6.2 KNIPPERLICHTEN

Eén van de goede inrijpoorten voor een gemeenschappelijke pastorale activiteit in deze tijd van het jaar is het 'vastengebeuren'. Vaak wordt beweerd dat dat niet veel uitleg behoeft 'want we hebben allemaal een vasten'. Ga toch maar eens eerst na – door gesprek en wat opzoekingswerk - wat de gelijkenissen en verschillen zijn. Het is bv. aangewezen naar de 'motieven van het vasten' te luisteren. Sommige mensen vasten vanuit religieuze motieven, anderen helemaal niet.

Als je een pastorale activiteit voorbereidt rond deze thema's is het goed je te informeren over een aantal begrippen die bij christelijke gelovigen ingeburgerd zijn. Denken we bijvoorbeeld aan de kruisdood van Jezus. Dat is voor christenen een evidentie, maar niet zo voor moslims bijvoorbeeld. Voor protestantse christenen is er enkel een afbeelding van het kruis zonder een Jezusbeeldje. Let erop dat 'kruisen' voorkomen in vele vormen en vaak een merkwaardige geschiedenis in zich dragen. Een voorbeeld daarvan is het swastikakruis, dat een NAZI-symbool werd en dat verboden is om aldus te gebruiken.

Het verrijzenisgeloof is zeker niet in alle levensbeschouwingen en religies een centraal geloofspunt. Het leven na de dood, of het leven na dit leven krijgt een andere invulling in verschillende groepen of wordt volledig afgewezen.

Met het symbool van 'het lam Gods' breng je ook het thema van dieren in de religie en de levensbeschouwing binnen. Zeker als het gaat over het vasten, het *consuminderen*, het eten van dieren als voedsel, ... zijn er veel mogelijkheden om een interessante dialoog te voeren. Maar ook weer hier: attentie over voedselvoorschriften. Er bestaan veel vooroordelen en vastgeroeste ideeën.

8.6.3 WERKVragen

- Welke elementen uit de 'duiding en kansen' vormen voor onze school op dit ogenblik een interessante uitdaging?
- Bekijk eens de kalender Feesten met de Buren van dit jaar. Ga na wat de verschillende feesten zijn die in de periode van Aswoensdag tot Pinksteren.

8.6.4 VOORBEELDEN EN WERKVORMEN

- Rond de dienstbaarheid, de voetwassing, de naastenliefde kan je een interessante schoolactie opzetten om één of meerdere goede doelen te steunen tijdens de vastenperiode. Je kan op zoek gaan naar een project van Broederlijk Delen waarbij partners in het Zuiden betrokken zijn, die levensbeschouwelijk divers zijn. Op het ogenblik van het verschijnen van deze brochure is dat bijv. het geval met partners in Senegal, het Midden-Oosten en ook in Latijns-Amerika. Het is een meerwaarde om in het kader van zo'n gemeenschappelijke actie het aspect van de levensbeschouwelijke verscheidenheid ook iets sterker in de verf te zetten.
- In hetzelfde perspectief zou de school een grote enquête kunnen houden bij leerlingen en leerkrachten welke solidariteitsacties en goede doelen er allemaal gesteund worden. Op een grote wand in de inkomhall van de school zouden de logo's en/of namen van die organisaties

kunnen zichtbaar gemaakt worden, onder het motto: onze leerlingen en leerkrachten beleven hun solidariteit zo!

- Stel dat je school het bezoek zou krijgen van mensen van verschillende geloofsovertuigingen en levensbeschouwingen. Het schoolteam wordt gevraagd met de leerlingen een middagmaal voor te bereiden onder het motto: Aan één tafel samen herverdelen. Iedere deelnemer aan de maaltijd moet aan zijn trekken komen. Er zijn zeven aanwezigen: een christen, een hindoe, een moslim, een vrijzinnige, een bahai'i, een boeddhist en een jood. Ze worden bediend door de leerlingen in het kader van een projectdag. Elk moet gerespecteerd worden in zijn voedselvoorschriften en de leerlingen moeten ook kunnen uitleggen waarom bepaalde gerechten al dan niet kunnen aangeboden worden. Er wordt naar gestreefd minstens één gerecht klaar te maken waar ze alle zeven van kunnen genieten.
- Op school worden we soms geconfronteerd met het overlijden van een medeleerling, een personeelslid van de school of iemand die bij het schoolgebeuren betrokken is. Op zo'n momenten kan er – met respect voor de diversiteit van levensbeschouwelijke gewoontes - stilgestaan worden bij de rituelen en de zingeving errond. Bovendien kan in de periode rond 1 november aandacht geschonken worden aan het herdenken van het overlijden van bekenden van de school. In deze vasten- en Goede Week tijd kan je met de leerlingen echter een activiteit opzetten over levenseinde en sterven zonder dat er een concrete aanleiding is in de school. Kinderen en jongeren horen in deze tijden veel over dat thema en vaak is er in de communicatie daarrond weinig ruimte voor levensbeschouwelijk debat. Het wordt vaak als een zakelijke kwestie benaderd. Twee van de katholieke werken van barmhartigheid 'de zieken bezoeken' en 'de doden waardig begraven' inspireren ons om over het ziek zijn en sterven in dialoog te gaan. In eerste instantie in het kader van het lerarenteam. Vaak weten leerkrachten niet hoe ziek-zijn en sterven wordt beleefd in verschillende religies en levensbeschouwingen. Onder begeleiding van enkele verantwoordelijken uit verschillende levensbeschouwing en een moderator kan dat een pedagogische studiemoment zijn met verstrekkende gevolgen naar de hele schoolpopulatie.
- In sommige scholen leeft de discussie of er net voor de paasvakantie al een paasviering kan worden georganiseerd of niet. Hoe die discussie ook afloopt, een katholieke school met een levensbeschouwelijk divers publiek, behoort een 'lichtgevende school' te zijn. Vanuit het paasgeloof is de katholieke school een hoopvolle onderneming. De paaskaars staat daarvoor symbool. Het zou een boeiende pastorale activiteit kunnen zijn om alle 'lichtbronnen' vanuit de verschillende levensbeschouwingen en religies te laten schitteren, naar het einde van de vastentijd. De hindoes hebben al hun lichtjesfeest, maar licht brengen en licht geven is een praktijk bij iedereen. Laat de school schitteren met de lichtjes die leerlingen, ouders en schoolpersoneel meebrengen van thuis. Eens alle lichtjes verzameld, worden ze eerst tentoongesteld, mogelijks met een woordje uitleg voor welke gelegenheid ze gebruikt worden. Dan wordt een 'donker moment' afgewacht om ze – in aanwezigheid van de hele schoolpopulatie - één voor één aan te steken. Tijdens die lichtceremonie worden uit de verschillende groepen ook teksten gelezen die met 'licht' verband houden.

8.6.5 TIPS VOOR LINKS

- <http://www.dierenmuseum.nl/denken-over-dieren/dieren-inreligies/>
- www.promigrantibus.be Katholieke gemeenschappen van buitenlandse oorsprong

8.7 MARIA



Hoe passen we de methode van de gedifferentieerde consensus toe naar aanleiding van het thema van Maria toe? Is het best Mariadevotie te vergelijken met bijvoorbeeld de hand van Fatima? Of met het thema van de moeder in een andere (een goddelijke?) persoon in een andere godsdienst? Wellicht niet. De consensus is er niet altijd. Hoe dichter we bij de concrete uitwerking komen, des te

moeilijker wordt het. Hier botsen we op de moeite van het hermeneutisch benaderen van elkaar (binnenstaandersperspectief – in de huid van de ander kruipen). Hiervoor is een openheid nodig, die niet samenhangt met leeftijd.

Maria krijgt in deze publicatie een bijzondere plaats, omdat ze voor alle levensbeschouwingen, ondanks de specifieke eigenheden en gevoeligheden, een inspirerende figuur kan zijn. Haar houding, karakter, uitgedragen waarden en normen kunnen de leerlingen én de school inspireren om te ‘dialogeren’, om ‘PaLeD te doen’.

In dit onderdeel gaan we in op de rol en plaats die Maria in de verschillende levensbeschouwingen heeft en krijgt. Deze tekst bevat informatie, geeft duiding en kansen, wijst op knipperlichten, stelt een aantal werkvragen en geeft een aantal werkvormen waarmee een school en leerkrachten aan de slag kunnen gaan. We zijn hier zeker niet exhaustief. Veeleer trachten we een aanzet te geven van hoe men rond dit thema constructief samen kan werken.

Maria is een belangrijke figuur in het christendom en in de islam. Zij is de moeder van Jezus en wordt in de twee religies hoog geacht. Maria is de ‘verzoenende’ figuur tussen christendom en islam.

Hieronder duiden we haar positie, niet alleen in deze twee religies. We geven een aantal ‘kansen’ waarmee de school en leerkrachten in de school en in de klas aan de slag kunnen gaan.

Voor alles is het belangrijk dat de school open staat voor dialoog om op die manier toenadering te zoeken via – in dit onderdeel - de figuur van Maria. Deze dialoog is erg belangrijk, zo blijkt uit de contacten tussen moslims en christenen over dit thema, en hij gaat vooraf aan mogelijke acties die men kan ondernemen.

Omwille van die sterke band met de islam is in wat volgt over Maria ruim aandacht besteed aan de Koran en de ‘Hadith’⁹¹.

8.7.1 DUIDING EN KANSEN

Maria heeft een rol en plaats in het christendom en de islam. In plaats van een onderscheidende factor tussen christendom en islam, lijkt Maria een bemiddelende rol te spelen tussen de twee religies en als multireligieuze middelares tussen God en mens.

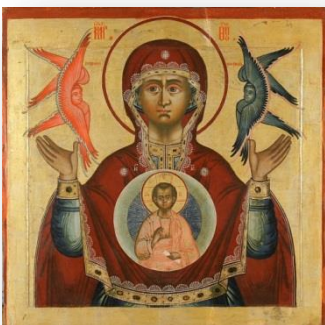
Binnen het christendom is Maria, als moeder van Jezus, een historisch-concrete vrouw uit Nazaret.

Over de moeder van Jezus weet men heel weinig. Maria maakte deel uit van een samenleving waarin vrouwen geen politieke of leidinggevende positie bekleedden. In het evangelie speelt zij maar een bescheiden rol omdat daarin de boodschap van Christus centraal staat. Maria is in de Bijbel een voorbeeld van geloof. Vooral in het evangelie van de evangelist Lucas krijgt Maria een belangrijkste plaats.

Het Magnificat laat Maria zien als een krachtige figuur. Maria geeft ruimte aan God in haar leven en zo laat ze zich raken door Gods programma. En toch is Maria een nederige figuur. Een nederige mens is een solidaire mens, die naar buiten durft te treden met zijn eigen capaciteiten, maar zonder zich te fixeren op zichzelf.

Dit alles komt tot uiting in het Magnificat: een danklied én een protestsong. De evangelist Lucas inspireerde zich voor dit loflied op teksten uit het Oude Testament. Het is eerder het werk van een schrijver, dan een lied dat Maria gezongen zou hebben. Het weerspiegelt de mentaliteit van de groep waartoe zij behoorde. Die groep, de 'Armen van Jahwe', leefde in de hoop dat de bestaande maatschappij, dank zij God, zou veranderen zodat de rechten van de arme gerespecteerd zouden worden. Zo is Maria het symbool van het volk Israël, dat uitzag naar een komende Redder, de Messias.

In de oosters-orthodoxe kerk wordt de Moeder Gods ook in verscheidenheid afgebeeld op iconen. Platytera, Hodigitria en Eleusa zijn drie soorten iconen die elk een ander beeld van Maria als moeder schetsen.

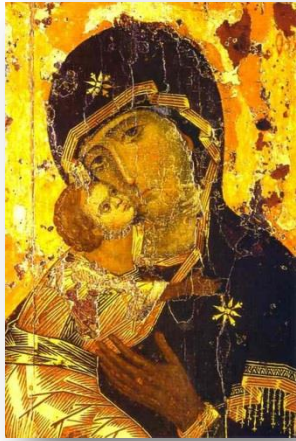


Platytera (Maria Orante) betekent 'Groter dan'. Het kind Immanuel wordt afgebeeld voor de schoot van zijn moeder. Als een schild zweeft het voor Maria alsof hij er bij hoort maar net niet helemaal. Maria heft haar handen op, biddend, in een orante gebaar, bereid om het goede te ontvangen. 'Groter dan' zijn de woorden die in de bijbehorende Byzantijnse Mariahymne worden gezongen:

'Over u, gezegende, verheugen zich de ganze schepping, de engelenkoren en het menselijk geslacht. (...) Hij, onze voor eeuwig zijnde God, tot troon heeft hij uw schoot geschapen en uw moederlichaam groter gemaakt dan de hemel.'



Hodigitria betekent de 'Wegwijzende'. Op deze iconen zie je Maria bijna afstandelijk omgaan met haar kind. Christus zit op haar schoot, met de rechterhand geheven voor een zegen, en een boekrol houdt hij in zijn linkerhand. Zijn moeder houdt hem vast, maar wijst ook met een hand naar het kind, alsof ze ons wil zeggen: "dit Kind zal jou de Weg wijzen door het Leven".



Eleusa betekent ‘de Barmhartige’. Bij deze iconen wordt de mildheid, de tederheid en het medelijden bij Maria weergegeven. Hier wordt de verbondenheid tussen Moeder en Kind op een totaal andere wijze verbeeld. Het Kind kijkt naar zijn Moeder. En Maria kijkt op haar beurt weer naar ons. Maar haar blik is volslagen anders met ogen vol van zorgen en droefheid. Ze kijkt ons aan alsof ze wil zeggen: “zie toch eens wat mijn Kind te wachten staat”.

Vanuit de islam is Maria de moeder van de profeet Jezus (Isa) (a.s.)⁹². Zij is een vrouw met vele deugden. Zij wordt beschreven als een zeer vrome, gediensdige vrouw. Maria, ofwel Marjam volgens de Arabische schrijfwijze, is de enige vrouw die bij naam genoemd wordt in de Koran. Haar naam wordt maar liefst 34 keer genoemd (24 keer in relatie tot

Jezus, haar zoon). In totaal zijn er 70 verzen naar haar verwezen. Soerat 19 draagt zelfs haar naam als titel.

Maria wordt in de Koran vooral in relatie tot Jezus genoemd. Voor de islam is Jezus een van de grote profeten (nabi) of gezanten (rasoel) die God naar de mensen heeft gestuurd om hen zijn wet (sharia) te openbaren. Zoals Mozes de Thora bracht, zo openbaarde Jezus het evangelie. Het evangelie bevestigt en vervangt de Thora; tevens bereidt het de openbaring van de Koran en de zending van Mohammed voor.

De geboorte van Jezus wordt beschreven in de Koran. Maria neemt in dat verhaal een bijzondere plaats in. De geboorte van Jezus geschiedt door tussenkomst van de engel Djibril (Gabriël). Hij kondigde haar de geboorte aan, maar zij antwoordde: “Hoe zou ik een jongen krijgen, terwijl geen mens mij aangeraakt heeft; en ik ben geen onkuise vrouw” (soerat 19, vers 20). Dit komt nauw overeen met haar opmerking tegen de engel in het evangelie van Lucas (1,34). De bevalling zelf wordt hier wat anders voorgesteld dan in de christelijke traditie. Er is ook geen stal en er zijn geen drie koningen die goede gaven komen brengen. Vermoedelijk beïnvloed door de bevallingsgebruiken bij de Bedoeïen, wordt in de Koran gemeld dat Maria, toen de weeën begonnen, naar de stam van de palm ging waar vrouwen zich in barensood aan vastklampen. De Heer reageerde op haar klagen. Zij kon zich laven aan de beek die hij onder haar schiep en zich voeden met de rijpe dadels die van de palm vielen als zij deze naar haar toe schudde. Deze soerat bevestigt dus Maria’s maagdelijke moederschap en de geboorte van Jezus.

Als Maria thuiskomt is de familie minder gelukkig met de ongehuwde moeder en maakt haar de nodige verwijten (soerat 19, 28-29). Maar Jezus verdedigt zijn moeder, hij spreekt vanuit de wieg en maakt zichzelf bekend: “Ik ben Gods dienaar. Hij heeft mij het boek gegeven en mij tot profeet gemaakt.”

De plaats van de moeders is in de islam zeer belangrijk. Zij dienen met veel respect en zachtheid behandeld te worden. Men dient als kind te gehoorzamen aan zijn ouders, maar nóg meer aan de moeders, omdat zij ons in pijn en leed hebben gedragen.

Maria is voor de moslims de Moeder der Moeders der Gelovigen. Dit houdt in dat zij boven alle vrouwen staat, inclusief Khadija (r.a.) en Aïcha (r.a.) en andere vrouwen van de profeet Mohamed (s.a.s.). Zij is, samen met Assia, Fatima-Zahra, Khadija en Aïcha, een vrouw van wie moslims weten dat ze in het Paradijs zal vertoeven.

8.7.2 KNIPPERLICHTEN

Orthodoxe christenen spreken niet over 'Maria', maar over 'Moeder Gods'.

Protestanten beelden Maria niet af, zij hebben geen beeldcultuur. Ook al gaat het over dezelfde figuur, Maria, moeder van Jezus, toch is de kijk op Maria anders. Voor protestanten is Maria 'God' niet, de Bijbelse boodschap stelt zeer nadrukkelijk dat enkel God aanbeden mag worden. Deze afwijzing van de aanbeding van Maria betekent echter niet dat zij Maria niet hoogachten. Er kan haar zelfs een zekere symboolfunctie toegeschreven worden. Ze zien haar als hun 'onze oudste zuster in het geloof'. Ze stellen dat Maria wel eerbiedwaardig, maar niet aanbidwaardig is.

In Vlaanderen is er een heel sterke katholieke Mariadevotie geweest die hier en daar nog sterk leeft. Kerken, kapelletjes, bedevaarten, processies, allemaal toegewijd aan Maria. Leerlingen kennen deze tradities nog nauwelijks. Soms zijn moslimleerlingen beter op de hoogte van bepaalde gegevens over Maria, maar zij baseren zich daarvoor dan op andere (islamitische) bronnen. Vrouwen overal in de (katholieke) wereld richten zich tot de 'Moeder van Smarten' en ervaren hierin een lotgenote, die hen kan steunen in hun eigen moeilijkheden, dat kan zeer authentiek en mooi zijn. Toch is het belangrijk om binnen deze traditie, kritisch te staan ten aanzien van de vele legenden en verhalen die hierbij verteld worden.

Laat het beeld van Maria eenvoudig blijven en belaad het niet met al te veel veronderstellingen of verworvenheden van bijna 20 eeuwen Maria-devotie. De liturgie plaatst Maria vooral in de schijnwerper tijdens de kersttijd en op 15 augustus. Tijdens de maand mei is het de devotie die haar en de andere moeders in het licht plaatst.

Soms doen scholen vanuit deze Vlaamse traditie tijdens de meimaand een kapelletjestocht of brengen ze een bezoek aan een bedevaartsoord. Het is belangrijk om de Vlaamse volkscultuur hierbij te duiden aan (alle) leerlingen en ouders. Een katholieke of orthodoxe gelovige leerling of leerkracht kan een gebed uitspreken of een kaarsje branden bij het Mariabeeld.

Maria was een joodse vrouw, net zoals Jezus (Isa) (a.s.). Zij was menselijk en wordt niet als heilige vereerd door moslims. De islam kent geen heiligen en heeft dus ook geen heiligen als 'rolmodellen' waaraan ze zich kunnen spiegelen. Wel zijn de boodschappers en profeten een inspiratiebron en voorbeeld in het islamitisch geloof, alsook metgezellen (vergelijk met de apostelen) van de profeten. Zij worden naar voor geschoven als te volgen voorbeeld, omdat ze een voorbeeldig – spiritueel - karakter hebben. Deze figuren kunnen inspireren, maar zijn geen heiligen zoals dit in het christendom bestaat. Moslims gaan geen personen vereren of bidden tot heiligen om hulp te vragen. Moslims wenden zich enkel en alleen tot God en hebben geen tussenpersonen die men kan aanroepen.

De islam verbiedt het gebruik van beelden, minstens het uitbeelden van profeten, hun echtgenoten, kinderen, ... Principieel zullen moslims geen prenten, foto's, schilderijen, beelden, ... plaatsen in moskeeën, hun huizen, ...

Je kan de 'verbeelding' van kinderen ook aanspreken en prikkelen door verhalen en/of andere didactische middelen in te zetten als een filmpje met een stem die woorden van Maria aanhaalt, zonder dat ze te zien is of prenten met een omgevingsschets waarbij leerlingen zelf de personages kunnen erbij denken.

Dit knipperlicht is vooral belangrijk in het secundair onderwijs, in het basisonderwijs kunnen afbeeldingen eventueel wel om pedagogisch-didactische redenen, al is de suggestie van aanwezigheid op een prent meer aan te raden. Het is goed om rekening te houden met dit

knipperlicht en als beelden worden aangeboden er ook enkele sierlijke woordkaarten met de naam van Maria bij te leggen. Wanneer leerlingen dan een beeld mogen kiezen, kunnen ze vanuit hun traditie zich hierin herkennen.

Maria mag je niet los zien van Jezus Christus. In Noord-Ierland zei een dominee tot een vrouw die een kaars aanstak voor een Mariabeeld: "Maria is slechts moeder zoals alle vrouwen. Wat is daar nu zo speciaal aan?" De vrouw zei: "Meneer de dominee, het speciale is dat de zonen zo verschillen."

De grote betekenis van Maria ligt in haar 'moeder-zijn'. De kerkvaders (de eerste theologen) schreven alleen over Maria als ze het hadden over de menswording van Jezus. In de discussie over het God- en mens-zijn van Jezus, maakt zij duidelijk dat Jezus wel degelijk mens was. Zonder Jezus Christus zou er nooit over Maria gesproken zijn.

Let er eens op hoe veel kunstenaars Maria afbeelden met een hand die naar Jezus wijst.

"Die ontvangen is van de heilige Geest en geboren uit de maagd Maria" (Apostolische geloofsbelijdenis).

"Hij heeft het vlees aangenomen door de heilige Geest uit de maagd Maria en is mens geworden." (Geloofsbelijdenis van Nicea-Constantinopel)

8.7.3 WERKVRAGEN

- Wat roept deze informatie over Maria in de islam bij jou persoonlijk op?
- In welke mate wordt op school rond de figuur van Maria gewerkt? Welke aspecten van Maria komen aan bod? In welke mate zijn de geloofsinzichten rond Maria van andere godsdiensten bekend en wordt hier bij een Mariaviering rekening mee gehouden?
- Hoe kom ik als leerkracht/school tot bepaalde keuzes, in het licht van de interreligieuze diversiteit?
- Hoe ga je te werk gaan om dit thema te concretiseren naar leerlingen toe? Wat neem je hiervan mee voor concrete acties in de pastoraal op school? Liefst gelinkt met de vier domeinen van de pastoraal.

8.7.4 WERKVORMEN

Maria wordt vaak als voorbeeld gesteld. Niet dat je zoals haar moet leven, maar wel dat je je inleeft in wat voor haar het leven geweest is, dat je je inleeft in haar manier van geloven, zodat jouw leven er anders door wordt.

Haar persoon kan jongeren inspireren. Zij was een nederig, geduldig, bescheiden en krachtig figuur. Ze was godsvruchtig en steeds in aanbidding.

Ze is een vrouw, een moeder en dochter. In al deze rollen kan zij inspireren en kunnen we werkvormen en spelen uitwerken om de verscheidene facetten mee te geven aan de leerlingen.

In de islamitische traditie worden een aantal deugden van Maria (r.a.) benadrukt. Reinheid, geduld, dienstbaarheid, onderwerping, vroomheid, spirituele ontvankelijkheid, ...

In elk van deze facetten kan zij een inspiratie zijn voor de leerlingen. Doorheen het jaar zijn er 'verschillende momenten/kansen' om rond de figuur van Maria te werken. Door het aanreiken van meerdere kanten van Maria, kan je een te eng of eenzijdig beeld van Maria verruimen.

8.7.4.1 ONTMOETING OF GEMEENSCHAPSBELEVING (KOINONIA)

Samenleven, steunend op relaties van vertrouwen met aandacht voor verzoening. Ouders ontmoeten om te dialogeren over Maria als consensusfiguur (zie gedifferentieerde consensus). Hen uitnodigen om mee na te denken en te vragen hoe zij de vieringen zien en zouden willen vorm geven. Op die manier vergroot de betrokkenheid van de ouders tot de school én kan men rekening houden met de gevoeligheden en verschillen tijdens de activiteiten.

- Ouderavond of gespreksmiddag met leerlingen rond de figuur van Maria. Hoe kijken de aanwezigen naar Maria? Wat verbindt ons in deze bijzondere vrouw en moeder? Waar liggen de gevoeligheden? Hoe kijken anders- of niet gelovigen naar de Mariadevotie in Vlaanderen?
- De Mama-verteldag. Leerlingen krijgen de opdracht een verhaal te zoeken van wat oudere mensen over hun moeder. Speciaal wordt gevraagd naar verhalen gelinkt aan Maria (of Mariam). Ze vertellen die na voor de camera. Hiervan wordt een montage gemaakt die op de opendeurdag, Moederdag, grootouderdag getoond wordt of in een loop afgespeeld wordt.

8.7.4.2 VERKONDIGING (KERYGMA)

Het woord dat gesproken wordt als verkondiging van hoop en als leer om Gods geschiedenis met de mensen te verstaan, kan reliëf geven aan de eigen inspiratie. Getuigen vanuit eigen inspiratie kan anderen ertoe aanzetten hun inzichten en engagement te verdiepen en te verbeteren. Zeker wanneer er voldoende aanknopingspunten of consensus te vinden is, zoals met de figuur van Maria.



8.7.4.3 DIENSTBAARHEID EN ZORG VOOR DE ANDERE (DIAKONIA)

Het leven van Maria is één en al dienstbaarheid. Het is in het leven staan en op een manier van omgaan met elkaar, zodat solidariteit het haalt op het eigenbelang: kiezen voor de zwaksten.

8.7.4.4 HET VIERN, ZOWEL VAN HET LEVEN ALS VAN ONZE RELATIE MET GOD IN JEZUS CHRISTUS (LEITOURGIA)

In het viern krijgt verbondenheid met de anderen gestalte; bij gelovigen krijgt samenzijn een religieuze dimensie.

Wanneer duidelijk geworden is dat rond de figuur van Maria, als heilige, als belangrijkste onder de vrouwen of gewoon als moeder, een grote consensus kan bestaan, kan misschien ook gezocht worden naar bezinningsmomenten waarin de verbondenheid van de consensus kan klinken en zichtbaar wordt, en waarin tegelijk erkenning is van elks eigenheid in de verschillen.

- Dankviering rond Moederdag in aanwezigheid van alle mama's. Hierbij kan vooral gefocust worden op haar rol als moeder, het geloof in haar zoon, haar vertrouwen in God en haar inzet voor anderen zoals haar nicht Elisabeth.

- Een icoon van de Moeder Gods kan inspirerend werken tijdens een stille meditatie. Iconen laten zich kennen als wat strakke, ingetogen, serene en fascinerende schilderijen. Emoties, zoals in de westerse schilderkunst, worden in de iconen veelal op een totaal andere wijze verbeeld. Zeker als men er niet mee vertrouwd is, moet men iconen 'leren' zien. Kleuren hebben een betekenis, maar ook de houding en positie van de afgebeelde personen. Wanneer men steeds dieper en intenser kijkt, kan er ook iets met de persoon zelf gebeuren. Een icoon kan zeldzaam treffend raken.
- Tijdens de advent kan het leren kennen van het Magnificat een krachtige bezinning vormen. Gelovigen kunnen zo'n moment afsluiten met een gemeenschappelijk rozenhoedje. Het is als een mantra dat kan zorgen voor rust in je hoofd en hart en verbondenheid met de andere aanwezigen.

Mogelijke aanleidingen:

- Het ontmoeten van een kapelletje of Mariabeeld langs de kant van de weg tijdens een natuurexploratie, bosklassen, ...
- Oktober rozenkransmaand
- Mei Mariamaand
- Moederdag, tweede zondag van mei
- 15 augustus Maria-Tenhemelopneming/Moederdag

8.8 EINDE SCHOOLJAAR

8.8.1 DUIDING VAN HET MOMENT IN HET SCHOOLJAAR EN KANSEN VOOR DE INTERLEVENSBESCHOUWELIJKE ONTMOETING

Het einde van het schooljaar staat vanzelfsprekend in het kader van het terugblikken en het afscheid nemen. Dit is een universeel menselijk gegeven waar elke levensbeschouwing aandacht voor heeft. Zeker voor leerlingen die de school verlaten is er het thema van de dankbaarheid om wat ontvangen is. Tegelijk speelt bij die schoolverlaters de vooruitblik op een nieuwe toekomst een sterke rol.



In de vele levensovertuigingen zijn er grote en kleine verhalen die meegegeven kunnen worden bij dit einde van het schooljaar. Het zijn waarde-volle verhalen die zowel leerlingen als leraars en ouders op het spoor zetten van een grondige evaluatie, d.w.z. van een toetsing aan de waardeschaal die in opvoeding en onderwijs tot nu toe meegegeven zijn.

Het einde van een schooljaar is voor iedereen een moment waarop de onderlinge verbondenheid spontaan ervaren en expliciet verwoord of getoond kan worden. De momenten in het verleden waarop dit niet zo goed lukte, worden op dit ogenblik bewust achter ons gelaten (vergeving).

8.8.2 KNIPPERLICHTEN

Een kans is om ouders te betrekken bij de feestelijke receptie. Toch vraagt dit om de nodige bedachtzaamheid. Zo zal men aandacht hebben voor de voedselvoorschriften: men voorziet best keuze tussen halal en andere hapjes, ook niet alcoholische dranken.

Bij de uitnodiging voor de feestelijkheden kan men best vermelden dat er een bezinnend of vierend moment zal zijn in de kerk, maar dat hier rekening wordt gehouden met de verschillende levensovertuigingen.

Voor de eindproclamatie van hun kind zouden de ouders in hun thuistaal kunnen uitgenodigd worden. Dit zal de betrokkenheid – en daardoor de verbondenheid - alleen maar doen toenemen.

8.8.3 WERKVRAGEN

Hoe kom ik tot bepaalde keuzes? Wat roept het op bij het au sérieux nemen van de interlevensbeschouwelijke diversiteit?

Wie zullen we raadplegen om te weten wat ouders kan stimuleren om gemakkelijker deel te nemen aan de feestelijkheden? Hoe betrekken we de ouders of/en de achterban van de leerlingen erbij?

Kijken we met de leerlingen terug op wat geweest is en vooruit naar wat komen gaat? Vanuit welke inspiratie doen wij dat? Vindt dit aansluiting bij hun eigen inspiratie?

8.8.4 WERKVORMEN

- Overstap van de ene graad naar een volgende (binnen de school):
 - thema kiezen;
 - leerkrachten maken een afscheidsgedicht, waarbij eigenaardigheden van de leerlingen worden verteld of nagebootst;
 - boekentassen raden;
 - afscheidsreceptie waar speciale originele of onverwachte onderscheidingen worden uitgedeeld: de vriendelijkste, meest behulpzame, meest trouwe, ...;
 - viering met thema: een bladzijde van het boek van het leven omdraaien;
 - leerlingen van de volgende graad heten hun toekomstige graadgenoten welkom en geven wijze raad;
 - leerlingen schrijven een brief naar hun toekomstige titularis met verwachtingen, wensen en dromen;
 - leerlingen hebben een brief geschreven aan een door de leerkracht aangeduide klasgenoot in het begin van het schooljaar en deze wordt nu geopend bij het uitreiken van het rapport;
 - variatie: tijdscapsule/message in a bottle.
- Afscheid nemen van de school (laatstejaars):
 - op de daken van de schoolgebouwen worden de taken, strafwerken, kladpapier e.d. door leerkrachten demonstratief gescheurd en in de lucht gegooid; ze dwarrelen op die manier naar beneden op de hoofden van de laatstejaars en hun ouders op weg naar de proclamatie (gemeenschapsvorming?);
 - mooie viering met getuigenissen van leerkrachten, foto's of filmpjes; montage stijl 'babbelbox': "wat of wie zal je het meest bijblijven?";

- laatstejaars maken een kaartje voor de leerkracht die het verschil gemaakt heeft tijdens hun schoolloopbaan; dit kaartje wordt door de pag-leden in de bakjes gelegd van de bedoelde leerkrachten op 1 september van het nieuwe schooljaar;
- viering met Emmaüsverhaal, Kahlil Gibran ("Uw kinderen zijn uw kinderen niet ...") en een Korantekst.

9 BIBLIOGRAFIE EN INSPIRATIEBRONNEN

In dit overzicht zijn boeken en artikels opgenomen, die ons als werkgroep hebben geïnspireerd. Daarnaast biedt dit overzicht ook materiaal om PaLeD in praktijk te brengen: boeken met achtergrondinformatie voor kinderen en jongeren, gebedenboeken, tekstbronnen, DVD's, CD's, materialenkoffers ... Op de website van PaLeD (www.vsko.be/paled) kan een digitale versie gedownload worden.

9.1 VOLWASSENEN EN STUDENTEN

9.1.1 GERAADPLEEGDE BRONNEN EN ACHTERGRONDINFORMATIE

9.1.1.1 KATHOLIEK GELOVEN – ALGEMEEN

- AUSLOOS, H., *Oud maar niet verouderd. Een inleiding tot de studie van het Oude Testament*, Leuven, Acco, 2006.
- AUSLOOS, H. & LEMMELIJN, B., *De Bijbel: een (g)oude(n) gids. Bijbelse antwoorden op menselijke vragen*, Leuven, Acco, 2005.
- BIERINGER, R., *Dialogo en participatie. Over hedendaagse uitdagingen van het christelijk geloof*, Leuven, Acco, 2010.
- DE BOECK, E. & POLLEFEYT, D. (red.), *Daad-werkelijk. Rituelen en zegeningen vandaag*, Antwerpen, Halewijn, 2008.
- DE CLERCK, P., *De Liturgie begrijpen*. Vertaald door J. GELDHOF, Leuven, Acco, 2010.
- LETERME, C., *Bijbel in 1000 seconden*, Antwerpen, Halewijn, 2012. Losbladige map met achtergrondinformatie bij Bijbelteksten uit A, B en C-cyclus.
- STEEGEN, M. (ed.), *De Bijbel, echt waar? Woord van God in mensentaal*, Leuven, VBS/Acco, 2012.
- TER LINDEN, N., *De kerk: een verhalengemeenschap*, in M. STEEGEN (ed.), *De Bijbel, echt waar? Woord van God in mensentaal*, Leuven, VBS/Acco, 2012, 109-124.
- VAN SEGBROECK, F., *Het Nieuwe Testament leren lezen. Achtergronden, methoden, hulpmiddelen*, Leuven VBS/Acco, 2004.

9.1.1.2 VERSCHILLENDE LEVENSBESCHOUWINGEN BRONNEN – ALGEMEEN

- ARMSTRONG, K., *Mohammed. Een westerse poging tot begrip van de islam*, Amsterdam, Anthos, 1996.
- BAAN, C., *Geloof in uit de familie. Drie generaties uit zeven families over religie en de zin van het leven*, Baarn/Averbode, Forte uitgevers/uitgeverij Altiora, 2012.
- BOWKER, J., *Een wereld van religies*, Tielt, Lannoo/Kampen, Kok, 1999.
- BRACHFELD, S., *Onze Joodse bureu. Een inleiding in het Jodendom*, Antwerpen, Houtekiet, 2000.
- BROECKAERT, B., VANDEN HOVE, I., VAN DEN BRANDEN, S. & VOS, R., *Grote rituelen in de wereldgodsdiensten*, Leuven, Davidsfonds, 2005.

- DELEPELEIRE, Y., *Mijn vlucht. Een geschiedenis van de asielmigratie naar België in tien vluchtverhalen*, Averbode, uitgeverij Altiora, 2014
- DE TAVERNIER, J. (ed.), *Ons dagelijks brood. Over oude en nieuwe spijswetten* (Nikè-reeks 57), Leuven - Den Haag, Acco, 2010.
- FRIJLINK, H., *Eén God, drie religies. Een vergelijkend woordenboek*, Kapellen, Pelckmans, 2008.
- HITCHINSON, F., *Ontmoeting. De islam binnen de katholieke godsdienstlessen in het basisonderwijs*, Belsele, De Katholieke Schoolgids, 2004.
<http://www.kuleuven.be/thomas/page/hitchinson/>
- JANSEN, J.J.G., *Nieuwe inleiding tot de islam*, Bussum, Coutinho, 1998.
- LEEMHUIS, F., *De Koran. Een weergave van de betekenis van de Arabische tekst in het Nederlands door Fred Leemhuis*, Houten Unieboek, ¹⁴2009.
- KHÂN, G.M., *Islam*, Vertaald en bewerkt door S. VERHULST, Antwerpen, Ludion, 2008.
- KRAMERS, J.H. (vert.), *De Koran*, uit het Arabisch vertaald door prof.dr. J.H. KRAMERS, bewerkt door drs. A. JABER en prof.dr. J.J.G. JANSEN, Amsterdam, Rainbow - Arbeiderspers, 1997.
- MAQSOOD, R., *De islam*, Aartselaar, Zuidnederlandse Uitgeverij, 2005.
- PANIKKAR, R., *The Intrareligious dialogue*, New York, Paulist press, 1999.
- SAMIR KHALIL, S., *De islam en het Westen, 111 vragen aan Samir Khalil Samir. Gesprekken met Giorgio Paolucci en Camille Eid*, Tielt, Lannoo, 2012.
- VANDERWAEREN, E. & TIMMERMAN, C., *Diversiteit in islam. Over verschillende belevingen van het moslim zijn*, Leuven, Acco, 2008.
- VON GLASENAPP, H., *De islâm*, 's-Gravenhage, Kruseman's Uitgeversmaatschappij, 1980.
- WAARDENBURG, J. (ed.), *Islam. Norm, ideaal en werkelijkheid*, Houten - Antwerpen, Fibula, ⁷2009.

9.1.1.3 INTERLEVENSBESCHOUWELIJKE DIALOOG

- DE VOLDER, J., *Trialoog. Gesprekken tussen rabbijn Aharon Malinsky, priester Hendrik Hoet en imam Jamal Maftouhi*, Tielt, Lannoo, 2013.
- GRÜN, A., *Geloven voor beginners*, (vertaling) Tielt, Lannoo, 2007.
- HELSEN, K., *Klaar voor de wereld?!, samen werken aan opvoeding*, Averbode, uitgeverij Altiora, 2014.
- KEVERS P. & MOYAERT M., *Wanneer alteriteit realiteit wordt. Christendom en Islam. Bijbel en Koran*, Leuven, Acco, 2008.
- KEVERS P. & MAEX J. (ed.), *Toekomst voor verhalen en rituelen? Op het snijpunt van Bijbel en geloofscommunicatie*, Vlaamse Bijbelstichting - Leuven - Voorburg, Acco, 2005.
- LAUWERS, S., *Hoe samen vertellen en vieren gezien de verscheidenheid van religies?* in P. KEVERS & J. MAEX (ed.), *Toekomst voor verhalen en rituelen? Op het snijpunt van Bijbel en geloofscommunicatie*, Leuven, Vlaamse Bijbelstichting - Leuven - Voorburg, Acco, 2005, 249-262.
- MOYAERT, M., *De rol van verhalen en rituelen in de interreligieuze dialoog*, in P. KEVERS & J. MAEX (ed.), *Toekomst voor verhalen en rituelen? Op het snijpunt van Bijbel en geloofscommunicatie*, Leuven, Vlaamse Bijbelstichting - Leuven - Voorburg, Acco, 2005, 233-247.
- MOYAERT, M., *De heilige Schrift lezen onder één tent. Joden, christenen en moslims op bezoek bij Abraham*, in STEEGEN, M. (ed.), *De Bijbel, echt waar? Woord van God in mensentaal*, Leuven, VBS/Acco, 2012, 63-81.
- MOYAERT, M., *Leven in Babelse tijden. De noodzaak van interreligieuze dialoog*, Kapellen, Pelckmans, 2011.
- Roebben, B. (ed.), *Religieus opvoeden in een multiculturele samenleving*, Leuven, Davidsfonds, 2000.

- SENGERS, E. & KOET, B. (red.), *Chesed, caritas, diaconie, zakaat. 'Zorg voor de naaste' in Jodendom, Christendom en Islam*, Delft, Eburon Uitgeverij, 2010.
- TEMMERMAN, J., *De onderstroom van religie en atheïsme, Vrijmetselarij, mystiek, gnostiek, hermetisme*, Tiel, Lannoo, 2014.
- TER AVEST, I., *Bijbel en liturgie in een interreligieuze schoolpastoraal*, in P. KEVERS & J. MAEX (ed.), *Toekomst voor verhalen en rituelen? Op het snijpunt van Bijbel en geloofscommunicatie*, Leuven, Vlaamse Bijbelstichting - Leuven - Voorburg, Acco, 2005, 263-265.
- VAN DIJCK, R., *Wereldreligies, eenheid in diversiteit*, Den Haag, Synthese, 2008.
- VAN OVERBEEKE-RIPPEN, F., ROZEBOOM, R. & GHONEM-WOETS, K., *Woord zoekt woord. Joden, christenen en moslims in gesprek over teksten en tradities*, Deventer, Uitgeverij Ankh-Hermes, 2010.
- WILHELM, K., e.a., *Religies antwoorden op eenendertig vragen van Gerhard Szczesny*. Amsterdam, Moussault's Uitgeverij - Hilversum, Uitgeverij Paul Brand, 1966.

9.1.2 INSPIRERENDE TEKSTEN, VIERINGEN, GEBEDEN, GEDACHTEN EN SPREUKEN

- BOSMANS, P., *Menslief, leef met je hart. De mooiste vitamines voor het hart*, Tiel, Lannoo, 2009.
- EYKMAN, K., *Was ik een schaap dan wist ik het wel. De Bijbel in verhalen en gedichten*, Amsterdam, Van Gennep, 2011.
- HOEVE, R. & LEIJNSE, B., *Vierenderwijs, verhalen, rituelen en meditaties*, Gorinchem, Narratio, 2002.
- JANSSEN, K., JONKERS, R. & BAEKELMANS, P., *Wereldwijd. Verhalen van overal*, Kalmthout, Pelckmans, 2012.
- KERSTENS, T., *Schooltijd vieren. Handboek voor vieren op de basisschool*, Best, Damon, 1998.
- LETERMÉ, C., *Een parel voor elke dag, 366 verhalen om bij stil te staan*, Averbode, NV Uitgeverij Altiora, 2012.
- PINNOO, S. (ed.), *Al de dagen van ons leven. Christelijk gezinsboek voor de 21^{ste} eeuw*, Averbode, Altiora - Kampen, Kok, 2006.
- S.N., *Joodse verhalen en wijsheden*, Hoogeveen, Slingerbus, 1998.
- VSKO, *Leeftocht, maandelijkse inspiratiebron*, een uitgave van de dienst opvoedingsproject en pastoraal van het VSKO. <http://pastoraal.vsko.be/content/algemeen>

9.2 KINDEREN EN JONGEREN

9.2.1 GERAADPLEEGDE BRONNEN EN ACHTERGRONDINFORMATIE

9.2.1.1 KATHOLIEK GELOVEN EN GELOOFSGROEI

- JANSSEN, K., *Ik geloof dat ik geloof, over jongeren, cultuur en religie*, Averbode, Uitgeverij Altiora, 2008.
- LAUVRIJS, B., *Een jaar vol feesten. Oorsprong, geschiedenis en gebruiken van de belangrijkste jaarfeesten*, Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 2004.
- LAUVRIJS, B., *Het feestenboek voor de jeugd. Verhelderende en megaleuke weetjes*, Antwerpen – Rotterdam, Berghmans Uitgevers, 2006.
- POST, J. & STEGEMAN, H. & TER STEEG, M., *Youcat. Nederlands. Jongerencatechismus van de katholieke kerk*, Tiel, Lannoo, 2011.
- THOMAS, *In de kijker secundair onderwijs: Een jaar vol feesten*, KU Leuven, <http://www.kuleuven.be/thomas/page/een-jaar-vol-feesten/> met bibliografie.
- VAN LEEUWEN, M., *Van feest naar feest. Over de christelijke feesten – hun geschiedenis en betekenis*, Sint-Niklaas, Libris, 2004.

ZONDERVAN, T. (red.), *Bricolage en bezieling. Over jongeren, cultuur en religie*, Averbode, Uitgeverij Altiora, 2008.

9.2.1.2 VERSCHILLENDE LEVENSBESCHOUWINGEN KENNISMAKING

DAMON, E., *Geloof jij wat ik geloof?*, (vertaling), Amsterdam, uitgeverij Sjaloom, 2000.

DE HEER, M., *Religie in beeld*, Zoetermeer/Averbode, uitgeverij Meinema/Altiora, 2011.

DELLENBAG, P., FEDDEMA, A. & DE JONG, K., *Binnenste buiten, jongeren en religie*, Haarlem, Gottmer uitgevers Groep BV, 2008.

DESODT, S., *Reeks Wereldgodsdiensten Kijk op ...*, Brugge, Die Keure.

DESODT, S., *Wereldgodsdiensten. Kijk op het christendom. Weetjes- en doeboek*, Brugge, Die Keure, 2011.

DESODT, S., *Wereldgodsdiensten. Kijk op het sikhisme, taoïsme, jainisme. Weetjes- en doeboek*, Brugge, Die Keure, 2011.

DESODT, S., *Wereldgodsdiensten. Kijk op het jodendom. Weetjes- en doeboek*, Brugge, Die Keure, 2010.

DESODT, S., *Wereldgodsdiensten. Kijk op het hindoeïsme. Weetjes- en doeboek*, Brugge, Die Keure, 2010.

DESODT, S., *Wereldgodsdiensten. Kijk op het boeddhisme. Weetjes- en doeboek*, Brugge, Die Keure, 2010.

DESODT, S., *Wereldgodsdiensten. Kijk op de islam. Weetjes- en doeboek*, Brugge, Die Keure, 2009.

DE STERCK, M., *Alle dagen feest. Godsdiensten van de wereld*, Tielt, Lannoo, 1997.

DIVERSE AUTEURS, *Reeks Mijn geloof* (vertaling uit het Engels - voor jonge kinderen), Harmelen, Ars scribendi.

Deze reeks is ontworpen om jonge kinderen kennis te laten maken met vijf grote wereldgodsdiensten.

ADICCABANDHU, A., *Mijn geloof Boeddhisme*, (vertaling), Harmelen, Ars scribendi, 2008.

BROWN, A. & SEAMAN, A., *Mijn geloof Christendom*, (vertaling), Harmelen, Ars scribendi, 2008.

CLARK, A., *Mijn geloof Jodendom*, (vertaling) Harmelen, Ars scribendi, 2008.

GANERI, A., *Mijn geloof Hindoeïsme* (vertaling), Harmelen, Ars scribendi, 2008.

KNIGHT, K., *Mijn geloof Islam*, (vertaling), Harmelen, Ars scribendi, 2008.

GANERI, A., *Reeks heilige teksten*, Harmelen, Ars scribendi.

In deze serie worden de heilige geschriften van de grote wereldgodsdiensten nader bekeken. Voor jongeren van 10 tot 14 jaar.

GANERI, A., *Heilige teksten. De Koran en de islam*, (vertaling), Harmelen, Ars scribendi, 2003.

GANERI, A., *Heilige teksten. De Bijbel en het Christendom*, (vertaling), Harmelen, Ars scribendi, 2003.

GANERI, A., *Heilige teksten. De Tipitaka en andere boeddhistische geschriften*, (vertaling), Harmelen, Ars scribendi, 2003.

PENNEY, S., *Wereldgodsdiensten: Islam*, (vertaling), Harmelen, Ars scribendi, 2003.

SELF, D., *Junior encyclopedie over de wereldgodsdiensten*, (vertaling) Kampen, Uitgeverij Callenbach, 2009.

TOU, A., *Ramadan moebarak*, Amsterdam, Uitgeverij Bulaaq, 2004.

9.2.1.3 INTERLEVENSBESCHOUWELIJKE DIALOOG

BULLER, L., *Wat geloof jij? Een overzicht van de wereldreligies door de ogen van kinderen*, Amersfoort/Tielt, Kwintessens/Lannoo, 2007. (10-12 jaar)

DRIESSEN, I. & KUBLER, M. & MROWIEC, K. & SFEIR, A., *God Adonai Allah. Vragen over de drie grote religies. 100 antwoorden op vragen die kinderen stellen over het geloof van christenen, joden, moslims*, Den Bosch, KBS, 2006.

Met bijhorende website: <http://gaa.bijbel.net/?b=10> van Katholieke Bijbelstichting (KBS)

IDEMA, E., *Wat geloof jij? Een overzicht van de wereldreligies door de ogen van kinderen. Lesmap*, Amersfoort, Kwintessens, 2006. Lesmap voor 2^{de} graad lager onderwijs

LALANNE, S., *Maar wie is God? 150 antwoorden op vragen van kinderen*, Culemborg, Educaboek / Roermond, Stichting Verkondiging, 2003.

Lespakket: Maar wie is God? Met DVD. Met bijhorende website: <http://www.maarwieisgod.nl/>

OLLIVIER, R., (Bew.), *Het witte uitltje*, Averbode, uitgeverij Altiora, 2013.

RABIJNS, R., *Vertel me over God. Serie onder een dak*, Averbode, Uitgeverij Altiora, 2003.

9.2.2 INSPIRERENDE VIERINGEN, ACTIVITEITEN, TEKSTEN, GEBEDEN, GEDACHTEN EN SPREUKEN

9.2.2.1 CHRISTELIJK GELOVEN

DESODT, S., *Ik bid al. Een boek om te bidden een heel jaar lang*, Brugge, Die Keure, 2010. (reeks van kleuters tot zesde leerjaar)

NIJENHUIS, M., *Vieren kun je leren. Feesten en gedenkdagen op de basisschool*, Amersfoort, Kwintessens, 2008.

VAN LINGERKE, G., *Youcat. Nederlands. Gebedenboek voor jongeren*, Tielt, Lannoo, 2013.

HUIBERTS, G. & WESTERDUIN, A., *Het begon met licht. Bijbelverhalen voor groot en klein*, 's-Hertogenbosch/Mechelen, KBS uitgeverij, 2010.

Jeugdbijbel met leuke gedichtjes dichtbij de leefwereld van vandaag, vanaf 8 jaar.

9.2.2.2 DIVERSE BRONNEN

ALGRA, H., *Agastya drinkt de zee leeg en andere verhalen uit de grote wereldgodsdiensten*, Kapellen, Pelckmans, 2008.

JANSSEN, K., *Warme woorden, zinvolle teksten voor jongeren*, Averbode, uitgeverij Altiora Averbode NV, 2002.

LEMAITRE, P. & RABIJNS, B., *Naar goede gewoonte. Gebeden uit de grote godsdiensten. Bij de Godsdienstmethode: Onder één dak*, Altiora/Averbode (2003)

NIJENHUIS, M., *Vieren kun je leren. (inter)religieuze feesten op de basisschool*, Amersfoort, Kwintessens, 2007.

NIJENHUIS, M. & SIKKEL, N., *Lichtjes, slingers & verhalen. Praktijkboek voor vieringen in de basisschool*, Hilversum, NZV uitgeverij, 2001.

VAN DE WETERING, S., *Woorden uit de Koran voor iedereen*, Amersfoort, Kwintessens, 2011.

9.3 WERKVORMEN EN BRUIKBARE MATERIALEN

BILLEN, G & CALLEBAUT, T. & CATTERSEL, L. & DE FEYTER, J., *Werkvormen@school. Levensbeschouwing*, Brussel, Licap, 2010.

CLIJNK, I., *Reeks samenleesverhaal*, Amersfoort, Kwintessens NVZ Uitgeverij.

- CLIJNK, I., *Ontdek Noach/Noeh*, Amersfoort, Kwintessens NVZ Uitgeverij, 2012.
- CLIJNK, I., *Ontdek Jozef/Joeseof*, Amersfoort, Kwintessens NVZ Uitgeverij, 2012.
- CLIJNK, I., *Ontdek Mozes/Moesa*, Amersfoort, Kwintessens NVZ Uitgeverij, 2012.
- CLIJNK, I., *Ontdek Jona/Joenoës*, Amersfoort, Kwintessens NVZ Uitgeverij, 2012.
- DE SCHEPPER, J. & ZAGERS, M., *Levensbeschouwing ontwikkelen. Didactiek voor godsdienst / levensbeschouwing in het primair onderwijs*, Amersfoort, Kwintessens NVZ Uitgeverij, 2004.
- IDKB - INTERRELIGIEUZE DIALOOG VAN DE KERK IN BRUSSEL – *Dialoogproject Offerfeest*
http://www.idkb.be/nl/dialoogprojecten/lesproject_offerfeest-136.html
- Dialoogproject Kerstmis http://www.idkb.be/nl/dialoogprojecten/lesproject_kerstmis-477.html
- Dialoogproject Hemelvaart
http://www.idkb.be/nl/dialoogprojecten/lesproject_hemelvaart-393.html
- KMS, KERKWERK MULTICULTUREEL SAMENLEVEN http://www.kms.be/?menu_id=30
 Jaarkalender http://www.kms.be/?menu_id=2&nws_id=90
 Wenskaarten: zin-volle feesten
- OBED, *Spiritualiteit in wereldgodsdiensten, religieuze voorwerpen*, Je kan de materialen ontlenu bij OBED, onderwijsmediatheek, Noorderlaan 108, Antwerpen
<http://thomas.theo.kuleuven.be/algemeen/obed/info/>
- PIETERS, E., *De islamkoffer in de kleuterklas: een staaltje van interreligieus leren*, De Katholieke Schoolgids 4/63.
- ROSENBERG, M.B., *Geweldloos communiceren, hoe doe je dat?* Rotterdam, Lemniscaat, 2014.
- SCHERPEREEL, K., *Er zit een schat verborgen in jezelf*, Mechelen, Bakermat, 2004.
- SCHERPEREEL, K., *Er zit een schat verborgen in jezelf* (pakket), 2009. Een bundeling van alle materiaal rond “Er zit een schat verborgen in jezelf”, dat kinderen op sleeptouw neemt rond de betekenis van waarden.
- Het pakket bevat: Het kleurrijke (voorlees)boek *Er zit een schat verborgen in jezelf*, Twee bijhorende CD’s met liederen in verschillende genres rond het boek en haar figuren
 Werkmap voor begeleiding met onder meer sjablonen voor een jaarthemawerking, draiboek voor een musical, partituren en teksten, enz.
- Meer informatie: <http://tumult.be/producten/er-zit-een-schat-verborgen-in-jezelf-pakket>
- Dit pakket werd al in veel scholen gebruikt als jaarthema voor sociale vaardigheden. Er zitten veel kansen in om pastorale activiteiten aan te linken.
- VAN REMUNDT, J. & DEEN, S., *Verhalen die ertoe doen. Een blauwdruk voor levensbeschouwelijke communicatie in het onderwijs*, Delft, Eburon, s.d.
- ZAGERS, M., *Kinderen en... levensbeschouwing in het klein*, Amersfoort, Kwintessens NVZ Uitgeverij, 2012.

9.4 MULTIMEDIA

CHECKPOINTTV

Checkpoint TV brengt reportages over thema’s die interessant zijn voor jongeren: vriendschap, respect, relaties, toekomst, studiekeuze, gezin, school, omgang met geloof en bidden, leven met andere culturen, consumptie, omgaan met pijn en verdriet, solidariteit, engagement ... In alle reportages wordt de band met Jezus of het evangelie gelegd.

<http://www.checkpointtv.be/>

Fotodatabank website Thomas godsdienstonderwijs KuLeuven

<http://www.kuleuven.be/thomas/page/fotodatabank/>

NTR, NEDERLANDSE TELEVISIE EN RADIO - Schooltv Nederland, *Levensbeschouwing in beeld: bruggen bouwen* reeks

<http://www.schooltv.nl/docent/project/1555058/levensbeschouwing-in-beeld-vfeesten/>

Je kan deze reeks ook ontlene bij OBED, onderwijsmediatheek, Noorderlaan 108, Antwerpen - <http://thomas.theo.kuleuven.be/algemeen/obed/info/>

Videodatabank website Thomas godsdienstonderwijs KuLeuven

<http://www.kuleuven.be/thomas/page/videodatabank/>

VZW MOTIEF: *Islam, what's the difference?*

Een DVD met handleiding en werkvormen

<http://motief.org/index.php/en/overzicht/112-dvd-islam-whats-the-difference>

VZW MOTIEF

Methodiekendoos Jongeren Islam Gender

<http://www.motief.org/index.php/en/overzicht/86-levensbeschouwelijke-diversiteit-in-het-onderwijs#midden>

9.5 MUZIEK

DEN BAKKER, F., *Alles is voor altijd. Nieuwe kinderliederen bij vijf wereldgodsdiensten (incl. audio-cd)*, Amersfoort, Kwintessens, 2012.

Dit pakket biedt een schat aan nieuwe liedjes bij de vijf grote wereldgodsdiensten Boeddhisme, Christendom, Hindoeïsme, Islam en Jodendom. De liederen ademen de sfeer van de godsdiensten uit en zijn voor kinderen met verschillende achtergronden leuk om naar te luisteren en natuurlijk om mee te zingen. Het pakket bestaat uit een boekje met daarin een cd.

DE VRIES, J.M., *Voor een zoeker als de mens*, uitgeverij muz-art, 2013.

De bundel 'Voor een zoeker als de mens' bevat 21 liederen op Nederlandse teksten van de verschillende wereldreligies.

GHYSELEN, B., *Een wereld van religies. Muziek uit de wereldgodsdiensten*, Gent, De Morgen, 1999.

THOMAS, *Godsdienst-didactische jukebox*, godsdienstonderwijs, KuLeuven.

<http://www.kuleuven.be/thomas/page/jukebox/>

KMS, KERKWERK MULTICULTUREEL SAMENLEVEN

http://kms.be/?menu_id=32#CD_Profundo

CD Profundo. Unieke muzikale kennismaking met levensbeschouwelijk Vlaanderen. Profundo laat een brede waaier van religieuze en levensbeschouwelijke muziek klinken. Levensbeschouwingen van bij ons, en muzikanten van bij ons met opnames voor deze CD in de opnamestudio van het Conservatorium in Gent.

9.6 SPELMATERIAAL

GERRICKENS, P., & VERSTEGE, M., *Inspiratiespel. Op zoek naar je diepste drijfveren*, Torhout, Creare, 2002.

GERRICKENS P. & VERSTEGE M., *Handleiding inspiratiespel*, Torhout, Creare, 2002.

Meer informatie www.kwaliteitenspel.nl.

JEUGD & VREDE & V.O.E.M VZW, *Hanne en Hassan, speldoos*

Dit gezelschapsspel (dat best met grotere groepen kan gespeeld worden) wil zowel jong als oud aanzetten om met een open, respectvolle blik te kijken naar andere culturen. Vanaf 10 jaar. Te bestellen: <http://tumult.be/producten/hanne-hassan-speldoos>.

- VANSTEENKISTE, E., & VANSTEENKISTE, F., *Van hieraf moet je gaan. Kennismakingsspel met de overgangsrutuelen van de verschillende levensbeschouwingen in België*, Sint-Truiden, 2005. Te ontlenen bij OBED, <http://thomas.theo.kuleuven.be/algemeen/obed/info/>.
- GERRICKENS, P. & VERSTEGE, M. & VAN DUN, Z., *Waarden- en normenspel. Wat vind ik belangrijk*, 's-Hertogenbosch/Torhout, Gerrickens Creare vzw, 2003. Omschrijving: Het 'Waarden- & normenspel' bestaat uit 140 kleurrijke speelkaarten. De kaarten zijn verdeeld in 3 groepen: waarden, normen en thema's. De speelkaarten sporen de spelers aan om aan te geven welke waarden en normen ze belangrijk vinden met betrekking tot bepaalde thema's. Doel: Waarden en normen bespreken. (14+)
Meer info: <http://www.spelinfo.be/index.php?spel=608>
- CIS, *Rafa Rafa*, Leuven-Rotterdam, Centrum Informatieve Spelen, 1980.
Omschrijving: 'Rafa rafa' is een simulatiespel. Het spel spoort 2 groepen aan tot het ontdekken van elkaars gewoonten, gebruiken, rituelen en afspraken.
Doel: Ervaren hoe moeilijk het is om te integreren in een onbekende groep.
Ervaren hoe vooroordelen en racisme ontstaan. (12+)
Meer info: <http://www.spelinfo.be/index.php?spel=493>
- ICS, *Blauwland-Geeland*, Leuven-Rotterdam, Centrum Informatieve Spelen, s.d.
Omschrijving: 'Blauwland-Geeland' is een simulatiespel. Het spel spoort 2 groepen aan tot het ontdekken van elkaars gewoonten, gebruiken, rituelen en afspraken.
Doel: Ervaren hoe moeilijk het is om te integreren in een onbekende groep.
Ervaren hoe vooroordelen en racisme ontstaan. (8-12)
Meer info: <http://www.spelinfo.be/index.php?spel=487>

9.7 WEBLINKS

Buiten de hoger vermelde verwijzingen, verzamelden we een grote hoeveelheid weblinks naar interessant (en meestal gratis) materiaal op het internet. Omdat je als gebruiker toch moet doorklikken, hebben we ze niet opgenomen in de gedrukte uitgave van PaLeD, maar ze geplaatst op onze website: <http://www.vsko.be/paled>

Dit zijn de rubrieken:

- Informatieve websites met achtergrond over de verschillende levensbeschouwingen en interlevensbeschouwelijk samenleven.
- Christelijk geloven.
- Andere levensbeschouwingen.
- Inspiratie om samen te werken met andere werkgroepen op school.
- Pastoraal en inspiratie bij pastorale thema's.

10 BIJLAGEN

10.1 BIJLAGE 1: FRANCISCUS REVISITED

De Franciscusschool aan de Berchemlei in Borgerhout vertoont alle kenmerken van een school in een volkse buurt van de grootstad Antwerpen. Een sterk gewijzigde leerlingenpopulatie, veel nieuwkomers, grote culturele en levensbeschouwelijke diversiteit en een heel geëngageerd lerarenteam. Ooit het Sint-Franciscusinstituut geheten, ondergaat deze eerder typische parochieschool een grondige metamorfose. Directie, leraren en ouders willen tijdens die metamorfose het kind niet met het badwater weggooien. Er wordt niet gekozen voor een vlak en neutraal profiel, niet voor de verdediging van de tradities, wel voor een nieuwe lezing van de schoolmissie vanuit een omgevingsanalyse.

Sinds enkele tijd is er een open zoektocht aan de gang om de evangelische inspiratie waarop de school gefundeerd werd, in een nieuw daglicht te plaatsen. Franciscus van Assisi speelt daarin zijn rol. De optie van de directeur en het schoolteam om zich te blijven engageren met de hele school twee keer per jaar een schoolviering te houden in de nabije kerk van de Heilige Drievuldigheidsparochie, is één van de ervaringen die die zoektocht kruidt.

Kerstmis en Pasen waren van oudsher de twee momenten om met alle leerlingen en leraren samen te komen in een feestelijke eucharistieviering. De laatste jaren was dat minder evident geworden, mede door het vraagstuk van de levensbeschouwelijke diversiteit van de ouders, de leerlingen én het lerarenteam. Maar toch. Toch wou het team daarop blijven inzetten, trouwens ook wat betreft de voorbereiding van de eerste communie. Ook die werd binnen de schoolmuren gekoesterd. Maar goed ook, vond het parochieteam, want de eerste communie is in een katholieke school in goede handen. Het voorbereiden ervan is trouwens een uitdaging voor leraren om met christelijke geloven in de schoolcontext iets mee aan te vangen.

Dat laatste gold en geldt vandaag eveneens voor de voorbereiding van de schoolvieringen. Meer dan tien jaar geleden werd ervan uitgegaan dat 'de klassieke mis' haar diensten zou kunnen blijven bewijzen. Qua leidraad mocht dat nog wel lukken. De centrale thema's advent en vasten, Kerstmis en Pasen zijn liturgisch en spiritueel zeer rijk en hanteerbaar. Stelselmatig groeide echter het verlangen om de eucharistieviering fors open te breken en het onthaland karakter ervan te vergroten. In een beeldspraak zou je het – met Abraham op de achtergrond – kunnen stellen dat we een omslag wilden maken van 'een ontmoeting in de privé tent van de katholieken', naar 'een open ontmoeting rond en in de schaduw van de eikenboom'. We zetten de kerkruimte in om 'te dienen' als een open trefplaats waar 'bekend' en 'vreemd' elkaar in vrede kunnen kruisen. Waar de aanwezigen een moment meemaken van erkenning van verschil én van de gemeenschappelijke zorg en het uitdrukkelijk verlangen naar vrede en barmhartigheid, gerechtigheid en liefde.

Die 'omslag maken', was geen evident gebeuren. Dit proces is nog bezig. We kunnen echter nu al vaststellen dat de keuze voor een dergelijke pastorale aanpak geen windeieren legt, geen valse verwachtingen wekt of verdelend werkt. We kunnen ook niet precies aanwijzen wat doorslaggevend is om in deze resultaat te boeken. We kunnen enkel een aantal randvoorwaarden benoemen:

- De leerlingen weten en begrijpen vooraf wat zij zullen inbrengen in een schoolviering.
- De leraren hebben per klasgroep tijd gemaakt om samen die inbreng te duiden en te oefenen.

- De gebedsleider of/en de pastor heeft voorkennis van de diversiteit van de leerlingenpopulatie en is zich bewust van de verschillende stromingen die daar doorheen lopen.
- De gebedsleider of/en de pastor beschikt over een basiskennis van de wereldgodsdiensten en levensbeschouwingen; heeft inzicht in enkele 'gevoelige theologische kwesties'.
- De pastor gedraagt en kleedt zich in nabijheid en niet in afstandelijkheid. De liturgische kleding is niet overladen en straalt geen 'macht en staatsie' uit.
- Iedereen wordt opgeroepen om bij te dragen tot een houding van wederzijds respect; voor, tijdens en na het vieren wordt die oproep herhaald als een uitnodiging voor het vieren zelf en het samenleven nadien.
- Tijdens het vieren klinken woorden, begrippen, situaties, plaatsnamen en 'namen van God' die een grote herkenbaarheid in zich dragen. Er klinkt de naam van Jezus als profeet, van de profeet Mohamed, 'zijn naam zij geprezen', van God, Jahweh, Allah, de Heer.
- Gods woord wordt gesproken, de Blijde Boodschap vertellend gelezen, brood en wijn worden aangebracht om het Laatste Avondmaal te gedenken.
- De communie wordt geflankeerd door een tweede ritueel waarbij aan elkeen een gemeenschappelijk symbool wordt overhandigd of een gemeenschappelijke handeling wordt gesteld (bv. door middel van een wenskaart over het thema van de viering, een belofte, een droom, het onderdompelen van de hand in water, ...)
- Er wordt vrede, er wordt veel vrede gewenst als gemeenschappelijk buffer tegen geweld.
- Het vieren wordt gekenmerkt door dialoog. Door veel interactie met de kinderen krijgen ze steun om de verbroedering en verzustering onder elkaar te versterken. De aanwezigen gaan – zo hopen en geloven we - iets meer 'geschoold in gemeenschap' terug naar de klas, de speelplaats en straks naar huis en het leven.

Dit verhaal wordt voort geschreven. Ten tijde van de publicatie ervan, zal het wellicht weer anders klinken. Dat zal nog enkele decennia zo zijn, want elk van ons zit weer op de schoolbank als het gaat om samen leven, samen school maken.

Ook samen 'katholieke' school maken is niet vooraf gegeven. Mogelijk vinden we in de diversiteit van vandaag en in het wegvallen van het christendom als 'staatsgodsdienst', terug ruimte, Jezusruimte, om het water te drinken van de bron waar Hij de Samaritaanse vrouw heeft ontmoet. Mogelijk geeft het herlezen van de teksten en het leven van Franciscus Van Assisi ons het nodige voedsel om de weg te blijven gaan van de open dialoog en relatieopbouw. Want die brengt zoveel meer vrede en gerechtigheid dan die van gesloten religieuze en levensbeschouwelijke kringen.

10.2 BIJLAGE 2: VUURDIENST

Deze bezinning heeft plaats ergens na de eerste maand van het schooljaar. Het thematiseert het enthousiasme en het élan van het nieuwe schooljaar, de verbondenheid die kracht geeft om er samen wat van te maken. Natuurlijk roept dit het thema van Pinksteren op, maar in de periode van Pinksteren is dit thema binnen de school moeilijker aan te kaarten. Iedereen wordt uitgenodigd: gelovigen, niet-gelovigen, andersgelovigen.

Bron: Sint-Ritacollege Kontich tijdens de middagpauze in de Kloostertuin.

Vuur!

*Mijn invallen zijn vuurvliegen,
stippen van levend licht,
twinkelend in het donker.
(Tagore)*

- Muziek
- Inleiding: wat komen we hier doen: het onderbreken
- Bijbelverhaal Ex 3
- Duiding (link tussen brandende braambos en thema vuur (enthousiasme, nieuw begin, ...))
- Allumer le feu (Johnny Halliday)

ALLUMER LE FEU

Tourner le temps à l'orage

Revenir à l'état sauvage

Forcer les portes, les barrages

Sortir le loup de sa cage

Sentir le vent qui se déchaîne

Battre le sang dans nos veines

Monter le son des guitares

Et le bruit des motos qui démarrent.

Il suffira d'une étincelle

D'un rien, d'un geste

Il suffira d'une étincelle,

Et d'un mot d'amour

Pour

Allumer le feu

Allumer le feu

Et faire danser les diables et les dieux

Allumer le feu

Allumer le feu

Et voir grandir la flamme dans vos yeux

Allumer le feu

Laisser derrière toutes nos peines

Nos haches de guerre, nos problèmes

Se libérer de nos chaînes

Lâcher le lion dans l'arène

Je veux la foudre et l'éclair

L'odeur de poudre, le tonnerre

Je veux la fête et les rires

HET VUUR AANWAKKEREN

Het weer op storm zetten

Terugkeren naar een 'wilde' toestand

Deuren en hindernissen opruimen

De wolf uit zijn hok jagen

De huilende wind voelen

Het bloed in onze aderen doen versnellen

De klank van gitaren opvoeren

net als het geluid van vertrekkende moto's

Een vonk zal genoeg zijn

een gebaar, een kleinigheid

Een vonk zal genoeg zijn

En een woord van liefde

Om

Het vuur aan te wakkeren

en duivels en goden te laten dansen

en om de vlam in jullie ogen te zien vergroten

Al ons verdriet achterlaten

Al de strijdbijlen, de problemen

Ons losrukken van de ketens

De leeuw in de arena loslaten

Ik wil bliksemschichten zien

De geur van kruit, donder

Ik wil feesten en horen lachen

Je veux la foule en délire	<i>Ik wil de massa in extase</i>
Il suffira d'une étincelle	<i>Een vonk zal genoeg zijn</i>
D'un rien, d'un contact	
Il suffira d'une étincelle	<i>Een vonk zal genoeg zijn</i>
D'un peu de jour	
Pour	<i>Om</i>
Allumer le feu	<i>Het vuur aan te wakkeren</i>
Allumer le feu	
Et faire danser les diables et les dieux	<i>en duivels en goden te laten dansen</i>
Allumer le feu	
Allumer le feu	
Et voir grandir la flamme dans vos yeux	<i>en om de vlam in jullie ogen te zien vergroten</i>
Allumer le feu	

■ Vuur-ervaringen (wordt ingeleid, iedereen die wil vertelt iets)

(Betekenissen/ervaringen/verlangen die voor leerlingen of leraren verwijzen naar het 'vuur, het enthousiasme, ... Ook wijzen op zowel de vernietigende als de helende kracht van vuur ...)

Telkens even stilte, ...	die, ten dage dat hij rondging
Het vuur van Jezus	door de dorpen van zijn landstreek,
Die naar menselijke gewoonte	mensen aantrok en bezielde,
met een eigen naam genoemd werd	hen verzoende met elkaar
toen hij in een ver verleden	die niet steil en ongenaakbaar
werd geboren, ver van hier	niet hooghartig, als een heerser,
	maar in knechtsgestalte leefde
die genoemd werd: Jesjoe, Jezus	die zijn leven voor zijn vrienden
zoon van Jozef, zoon van David	prijsgaf, door een vriend verraden,
zoon van Jesse, zoon van Juda	die, getergd tot op het kruis,
zoon van Jakob, zoon van Abram	voor zijn vijand heeft gebeden,
zoon van Adam, zoon van mensen	die, van God en mens verlaten,
	is gestorven als een slaaf –
die ook zoon van God genoemd wordt,	die gestrooid is in de akker
heiland, visioen van vrede	als het kleinste van de zaden,
licht der wereld, weg ten leven	die daar wacht een lange winter
levend brood en ware wijnstok	in de stilte van de dood,
	die als graan geoogst zal worden
die, geliefd en onbegrepen,	die als brood gedeeld wil worden
werd bewaard in taal en teken	om in mensen mens te worden
als een eeuwenoud geheim	
als een wachtwoord doorgegeven	die, verborgen in zijn God,
als een vreemd vertrouwd verhaal	onze vrede is geworden,
	onze ziel tot rust gekomen,
die een naam in mijn geheugen	die ons groet vanuit zijn verte
die de stem van mijn geweten	die ons aankijkt van dichtbij
die mijn waarheid is geworden:	als een kind, een vriend, een ander
hem gedenk ik hier en noem ik,	
als een dode die niet dood is	hem gedenk ik hier, hem noem ik
als een levende geliefde	en beveel hem bij je aan
	als je levende geliefde
die gekozen heeft te leven	als de mens die naast je is.
voor de armsten van de armen	
helpman, reisgenoot en broeder	
van de allerminste mensen	

Tekst Huub Oosterhuis – muziek Bernard Huijbers

Uit: cd *Zolang er mensen zijn*, P+D 1994, MiragraM 88049-2, Stichting Leerhuis & Liturgie, Amsterdam, nr. 14.

www.leerhuisenliturgie.nl

■ **Uitwisseling: Wat treft je? Wat herken je?**

Lied: When you believe (Mariah Carey & Whitney Houston)

Many nights we prayed, with no proof anyone could hear
In our hearts a hopeful song, we barely understood
Now we are not afraid, although we know there's much to fear
We were moving mountains long before we knew we could

*Verscheidene nachten baden we
zonder dat er een bewijs was dat iemand ons kon horen
onze harten zongen een hoopvol lied
we begrepen er nauwelijks iets van
nu is onze angst verdwenen
hoewel we weten dat er veel te vrezen is
we hadden bergen verzet
voor we begrepen waartoe we in staat waren*

There can be miracles, when you believe
Though hope is frail, it's hard to kill
Who knows what miracles, you can achieve,
When you believe, somehow you will
You will when you believe

*Er kunnen wonderen ontstaan
als je gelooft
hoewel hoop broos is
is ze moeilijk uit te roeien
wie weet welke wonderen
jij tot stand kan brengen
je zal op een of andere manier iets bereiken
als je gelooft*

In this time of fear, when prayer so often proves in vain
Hope seems like the summer birds, too swiftly flown away
Yet now I'm standing here, my heart so full I can't explain
Seeking faith and speaking words, I'd never thought I'd say

*In deze tijden van angst
wanneer het gebed zo vaak bewijst zinloos te zijn
lijkt hoop op zomerse vogels
die veel te vroeg wegvlieger
en nu ik hier sta
is mijn hart zo vol, een gevoel dat ik niet kan verklaren
ik zoek geloof en spreek woorden
waarvan ik nooit dacht dat ik ze zou uitspreken*

There can be miracles, when you believe (When you believe)
Though hope is frail, it's hard to kill
Who knows what miracles, you can achieve (You can achieve)
When you believe, somehow you will
You will when you believe

*Er kunnen wonderen ontstaan
als je gelooft
hoewel hoop broos is
is ze moeilijk uit te roeien
wie weet welke wonderen
jij tot stand kan brengen
je zal op een of andere manier iets bereiken als je gelooft*

They don't always happen when you ask
And it's easy to give in to your fear
But when you're blinded by your pain
Can't see your way safe through the rain
A small but still resilient voice
Says help is very near

*Wonderen gebeuren niet altijd als je erom vraagt
en het is gemakkelijk om toe te geven aan je angsten
maar wanneer je verblind bent door pijn
en je je weg niet meer klaar ziet door de regen heen
denk dan aan een stille stem
die je vertelt hoe dichtbij de liefde is*

There can be miracles (miracles)
When you believe (When you believe)
Though hope is frail
It's hard to kill

*Er kunnen wonderen ontstaan
als je gelooft
hoewel hoop broos is
is ze moeilijk uit te roeien*

Who knows what miracles
You can achieve (You can achieve)
When you believe
Somehow you will
You will when you believe
You will when you believe
You will when you believe
Just believe, just believe
You will when you believe

*wie weet welke wonderen
jij tot stand kan brengen
je zal op een of andere manier iets bereiken
als je gelooft*

■ Info over de PAG (pastorale animatiegroep)

*'Laat ik mijn lamp aansteken,'
zegt de ster,
'en in het midden laten
of het zal helpen
de duisternis te verdrijven.'
(Tagore)*

10.3 BIJLAGE 3: KERSTMATERIALEN

Een uitgewerkte kerstviering - Imelda Instituut Brussel, 23.12.2011

■ Intredelied

Les archanges: exaltez l'Éternel

Exaltez l'Éternel, notre Dieu
et prosternez-vous sur la montagne sainte,
car Il est Saint.
L'Éternel est grand comme l'Océan,
Il est élevé au-dessus de tous les peuples.
Qu'on célèbre son Nom, grand et redoutable.
Qu'on célèbre la force de Dieu
qui aime la justice.
Venez, prosternons nous et humilions nous.
Fléchissons les genoux devant le Créateur,
car, Il est notre Dieu
et nous sommes son peuple, dont il est le
berger.
Je trouve que sa main me conduit.
L'Éternel est saint, car Il est saint.
Saint, saint, saint, car il est saint,
car Il est saint, car Il est saint.

Aartsengelen: verheerlijk de Eeuwige

Verheerlijk de Eeuwige, onze God
en kniel op de heilige berg,
want Hij is heilig.
De Eeuwige is groot als de Oceaan,
Hij is verheven boven alle volkeren.
Verheerlijk Zijn grote en huiveringgevend
Naam. Vier de kracht van God,
Hij die de rechtvaardigheid liefheeft.
Kom, laat ons neerknielen en ons klein
maken.
Laat ons knielen voor de Schepper
want Hij is onze God
en wij zijn Zijn volk. Hij is onze herder.
Ik weet dat Zijn hand me leidt.
De Eeuwige is heilig, Hij is heilig.
Heilig, heilig, heilig, want Hij is heilig ...

■ Welkom

Onze leerlingen begroeten priester Philip

De kerstsfeer,
Jezus zelf,
brengt mensen bij elkaar.
Mensen die,
vanuit het kerstverhaal
en het leven van Jezus zelf
altijd weer opnieuw de moed vinden om anderen te helpen.

ik ben ..., ik ben katholiek, waarom zijn wij vandaag hier in
deze kathedraal?
Ik ben ..., en protestant. Vind je dat mijn plaats hier is
vandaag, en waarom?
Ik ben ..., ik ben moslim. Kan ik hier in deze katholieke kerk
iets komen doen? Sommige mensen reageren dat wij -
christenen en moslims - samen vieren. Kan dat eigenlijk wel?
En ik ben ..., ik ben niet gedoopt en niet gelovig. Heb je ook
mij iets te bieden?

■ Kruisteken en openingswoord

Wij zijn niet klaar om te vieren...

Heer, we houden te weinig rekening met elkaar.
We nemen te weinig tijd om naar elkaar te
luisteren.

Heer, Ontferm U over ons.

Hebben wij voldoende oog voor mensen die het

met wat minder moeten doen? Kunnen wij zomaar iets geven? Of willen wij alleen maar krijgen?

Christus, Ontferm U over ons.

Heer, wij kijken niet altijd onbevooroordeeld naar de wereld. Ons oordeel hebben we altijd al snel klaar. Help ons om gevoelig te zijn voor de diepere werkelijkheid om ons heen.

Heer, Ontferm U over ons.

De priester strekt de handen uit als teken van vergeving.

■ Dienst van het Woord

Lezing: Kerstspel

Dakloze:

Ooit was ik gelukkig, of meende het te zijn.
Mijn ouders waren rijk. Ik kreeg als kind alles wat ik maar wilde ...
Alles was O.K. tot mijn ouders gingen scheiden.
Toen hadden ze helemaal geen aandacht meer voor mij.
Eigenlijk was er geen plaats meer voor mij in hun leven.
Ik voelde mij steeds eenzamer.
Ik ging haast niet meer naar school, hing in cafés rond en zo raakte ik aan de drank.
Het begon onschuldig, maar ik begon steeds meer te drinken.

Engel:

Kom mee met mij! Rustig maar, niet bang meer zijn. Ik breng je waar het veilig is.

Vluchteling:

Hebt u een kleinigheid voor mij, meneer?
We zijn thuis met acht en mijn vader heeft geen werk en mijn moeder is ziek.
Wat voor zin heeft het om naar school te gaan en er is geen eten als je thuiskomt?
Bovendien kunnen we het boekengeld niet betalen.
Daarbij is het niet zeker dat we kunnen blijven.
Als we geen vergunning krijgen, moeten we misschien volgend jaar weer terug naar ons land.

Engel:

Ik weet het ook niet zo direct.
Maar 't schijnt dat hier straks in de stal iemand zal geboren worden
die een boodschap en een oplossing heeft voor alle mensen.
't Kan elk moment gebeuren, vriend.

Vrouw met lammetje:

Krijg je 't kleintje rustig?
Och ja, ze is zo lief en rustig.
Ach neen, 't is natuurlijk mijn 'kindje' niet.
Ik had niet eens een bedje voor mijn kindje. Ik moest haar afstaan aan nieuwe ouders.
Hoe moet ik leven zonder mijn kind?
Ze was al mijn geluk, mijn hoop.
Zou ze later, in haar pleeggezin, nog eens aan mij denken?

Engel:

Je je kindje teruggeven kan ik niet. Maar ik heb misschien troost voor jou.
Niet lang meer, en een nieuw kind wordt geboren.
Het zal rijk en arm dichterbij elkaar brengen.

Man met stok:

Ik was een goede voetballer, op de rand van de grote doorbraak.
En dan kwam dat stomme ongeval.
De ene operatie na de andere en ik besefte: nooit meer voetbal.

Ik zie het niet meer zitten. Het voetbal was mijn leven.
Ik hoorde dat er hier iets speciaals te gebeuren stond. De geboorte van een bijzonder iemand.

Engel:

Dat is ook zo. Kom, we gaan kijken ...

En ... één voor één, bij de stal aangekomen, vinden ze het pasgeboren kind, dat geboren is om licht, om vrede te brengen bij alle mensen.

HALLELUJAH

I heard there was a secret chord
that David played and it pleased the Lord.
But you don't really care for music, do you?
Well it goes like this:
the fourth, the fifth, the minor fall and the major
lift.
The baffled king composing Hallelujah.

*Ik hoorde dat er een geheim muziekkkoord was
dat David speelde (op de harp) en God was er blij
mee.*

Maar jij houdt niet echt van muziek, niet?

Wel, het gaat zo:

*de vierde, de vijfde, de 'mineur' daalt en de 'majeur'
stijgt.*

De verbaasde koning componeert Hallelujah.

Hallelujah, Hallelujah, Hallelujah, Hallelujah
Well your faith was strong but you needed proof.
You saw her bathing on the roof.

Hallelujah, Hallelujah, Hallelujah, Hallelujah

*Wel, je geloof was sterk maar je had een bewijs
nodig.*

*Je zag haar (Davids minnares) een bad nemen op
het dak.*

Her beauty and the moonlight over through ya.
She tied you to her kitchen chair.
She broke your throne and she cut your hair,
and from your lips she drew the
Hallelujah.

De maan verlichtte haar schoonheid.

Ze nam je mee naar haar keukenstoel.

*Ze maakte je troon stuk en knipte je haar,
en met haar lippen formuleerde ze een
Hallelujah.*

Hallelujah, Hallelujah, Hallelujah, Hallelujah

Hallelujah, Hallelujah, Hallelujah, Hallelujah

■ Evangelie

We willen nu luisteren naar een oud verhaal, een verhaal van toen, voor mensen van nu. We lezen uit het Evangelie van Lucas een verhaal dat zich nu nog steeds herhaalt.

Allen gingen op weg om zich te laten inschrijven, ieder in zijn eigen stad. Zo ook Jozef; hij ging van de stad Nazaret in Galilea naar Judea, naar de stad van David, Betlehem genaamd, omdat hij uit het huis van David stamde, om zich te laten inschrijven, samen met Maria, zijn verloofde, die zwanger was.

Terwijl ze daar waren kwam voor haar de tijd dat ze moest bevallen, en ze baarde een zoon, haar eerstgeborene; ze wikkelde Hem in doeken en legde Hem in een voederbak, omdat er geen plaats voor hen was in de herberg.

■ Homilie

Een woordje uitleg van de priester.

■ Voorbeden

Voor alle nieuwe mama's en papa's. Voor Tess en alle andere kindjes en voor de kindjes die onderweg zijn. Dat zij liefde krijgen en liefde geven.

Wij bidden U, verhoor ons Heer.

Voor allen die Abraham erkennen als de vader van het geloof, dat zij verlicht worden door het licht van de Allerhoogste God en handelen naar rechtvaardigheid en vrede.

Wij bidden U, verhoor ons Heer.

Voor ons, dat we met de herders op wacht zouden staan, met de koningen op zoek zouden gaan naar het kind dat ergens diep in ons hart een vlammetje van licht ontsteekt.

Wij bidden U, verhoor ons Heer.

■ Dienst van de eucharistie

Naar voor brengen van offergaven (speeltje, bloemen, kaars, brood en wijn)

RIVER FLOWS INSIDE – Offerande, instrumentaal - DE INNERLIJKE RIVIER

Wanneer de gaven (offerande) naar voor gebracht zijn.

Wanneer Kerstmis nadert,
delen we cadeautjes uit.
Ik heb voor jullie
iets bijzonders meegebracht.
Het zit niet in papier,
het past niet onder de boom,
het kost geen cent
en toch is het waardevol.
Ik geef iets van mezelf
als cadeau voor jou:
een **hand** die wil delen
en **kus** die kan troosten
een **schouder** om op te rusten
een **lach** die je blij maakt.
Dat is het mooiste dat ik kan geven:
iets van mezelf
als cadeau voor jou.

■ Dankgebed (Eucharistisch gebed)

De Heer zal bij u zijn.

De Heer zal u bewaren.

Verheft uw hart.

We zijn met ons hart bij de Heer.

Brengen wij dank aan de Heer onze God.

Hij is onze dankbaarheid waardig.

God, algoede Vader,
op het beslissende moment van de geschiedenis
stond een jonge vrouw open voor uw plan over mens en wereld.
Open ons hart, zoals Maria.
om te doen wat Gij verlangt voor onze wereld.
Maak ons dienstbaar, bereid voor elk goed werk.

AVE MARIA

**She was lost in so many different ways.
Out in the darkness with no guide.
I know the cost of a losing hand.**

**Never for the grace of God. Oh.
I found heaven on earth
You were my last my first**

AVE MARIA

*Ze liep op zoveel manieren verloren.
Buiten in de duisternis, zonder gids.
Ik weet wat het kost een hand te verliezen.*

*Nooit, in Gods naam, oh.
Ik vond de hemel op aarde.
Jij was mijn einde en mijn begin.*

And then I hear this voice inside:
Ave Maria

I've been alone
when I'm surrounded by friends
How could the silence be so loud?

But I still go home
knowing that I've got you
There's only us when the lights go down.

You are my heaven on earth.
You are my hunger my thirst.
I always hear this voice inside:
saying Ave Maria

Sometimes love can come and pass you by
while you're busy making plans.
Suddenly hit you and then you realize:
it's out of your hands baby you got to understand.

You are my heaven on earth
You are my last my first
And then I hear this voice inside:
Ave maria,
Ave maria.

*En dan hoor ik deze stem binnenin:
Ave Maria*

*Ik was alleen,
alhoewel omringd door vrienden.
Hoe kon de stilte zo luid zijn?*

*Maar toch ga ik naar huis,
wetende dat ik jou heb.
Daar is enkel wij, wanneer de lichten doven.*

*Jij bent mijn hemel op aarde.
Jij bent mijn honger en mijn dorst.
Ik hoor steeds deze innerlijke stem
die zegt: Ave Maria.*

*Soms kan de liefde je voorbij gaan omdat
jij bezig bent plannen te maken.
Geef jezelf een klap zodat je realiseert:
het zien en begrijpen ligt in jouw handen.*

*Jij bent mijn hemel op aarde.
Jij bent mijn honger en mijn dorst.
Ik hoor steeds deze innerlijke stem:
Ave Maria,
Ave Maria.*

■ **Epiclese = aanroeping van de Geest.**

Goede Vader,
ontvang dit brood en deze wijn,
ons leven en bewegen, vreugde en pijn,
ons zoeken naar gerechtigheid en vrede,
onze verbondenheid in U met heel uw schepping.

Zegen dit brood en deze wijn
met de kracht van uw Heilige Geest.
Want in de nacht dat Hij werd overgeleverd,
nam Hij brood en sprak daarover het dankgebed.

Toen brak Hij het brood, gaf het aan zijn leerlingen en zei:
*Neemt en eet hiervan gij allen,
want dit is mijn lichaam dat voor u gegeven wordt.*

Zo nam Hij na de maaltijd de beker
sprak een zegengebed en dankte U.
Gaf hem aan zijn leerlingen en zei:
*Neemt deze beker en drinkt hier allen uit,
want dit is de beker
van het nieuwe altijddurende verbond.
Dit is mijn bloed
dat voor u en alle mensen wordt vergoten
tot vergeving van zonden.*
Blijft dit doen om mij te gedenken.

Verkondigen wij het mysterie van ons geloof.
Vader, wij worden stil en herinneren ons uw Zoon:
zijn overgave in lijden en dood,
de overwinning van zijn verrijzenis

en de glorie van zijn hemelvaart.
Wij bieden U deze gaven aan, brood en beker,
terwijl wij vol vertrouwen uitzien
naar zijn komst in heerlijkheid.
Zend nu, Vader,
de Trooster en Helper in ons midden, uw heilige Geest.
Geef ons het sterke geloof van Maria
en help ons van mensen houden ook al zijn ze niet altijd lief.
Wij bidden U, Vader, voor allen die deel uitmaken van Uw kerk.
Gedenk in uw goedheid diegenen
die een bijzondere plaats innemen in ons hart
en vergeet niet hen, die door de dood van ons gescheiden
zijn.

Wij willen hier heel speciaal bidden voor:

- de oma van Mevr. W.
- de peter van M. V.A.
- de zus van M. V.R.
- de opa van R. (5H)
- de oma van Mevr. L.
- Y. uit 5H

■ Lied

A LA CROIX

Seigneur Tu me cherches
Tu me connais,
et si je T'oubliais,
je sais que Tu m'aimes.
Ta sainte présence,
elle m'entourne
à chaque moment.
je sais que Tu m'aimes,
je sais que Tu m'aimes.
A la croix je me prosterne,
où Ton sang coula pour moi.
Aucun amour n'est plus grand.
Tu as gagné sur la mort.
Ta gloire remplit les lieux très hauts.
Rien ne peut nous séparer
Tu marches devant moi.
Tu gardes mes pas.
Ta main me soutient.
Je sais que Tu m'aimes
Tu déchires le voile.
Tu traces un chemin,
car Tu as tout accompli
Si tout s'effondre
devant mes yeux,
Tu Te tiens devant moi.
Je sais que Tu m'aimes
Je sais que Tu m'aimes

AAN HET KRUIS

Heer, Gij zoekt mij.
Gij kent mij,
en zelfs indien ik U zou vergeten,
weet ik dat Gij mij liefhebt.
Uw heilige aanwezigheid
omringt mij
op ieder ogenblik.
Ik weet dat Gij mij liefhebt,
ik weet dat Gij mij liefhebt.
Bij het kruis, waar Uw bloed voor mij
gestroomd heeft, kniel ik neer.
Geen enkele liefde is groter.
Gij hebt de dood overwonnen.
Uw Glorie vervult de hemelen.
Niets kan ons van elkaar scheiden.
Gij wandelt voor mij.
Gij behoedt mijn stappen.
Uw hand ondersteunt me.
Ik weet dat Gij mij liefhebt.
Gij scheurt het voorhangsel (van de tempel).
Gij baant een weg,
want Gij hebt alles volbracht.
Als alles voor mijn ogen
ineenstort,
blijft Gij zichtbaar voor mij.
Ik weet dat Gij van mij houdt.
Ik weet dat Gij van mij houdt.

Door Hem en met Hem en in Hem zal uw Naam geprezen zijn,
 Heer, onze God, almachtige Vader,
 in de eenheid van de heilige Geest,
 hier en nu en tot in eeuwigheid. Amen.

Bid met mij zoals Jezus Christus tot zijn Vader heeft gebeden:

Onze Vader,
 die in de hemel zijt,
 geheiligd zij uw Naam
 uw Rijk kome,
 uw Wil geschiede
 op aarde als in de hemel.
 Geef ons heden ons dagelijks brood
 en vergeef ons onze schulden
 gelijk ook wij vergeven
 aan onze schuldenaren,
 en leid ons niet in bekoring,
 maar verlos ons van het kwade.
 AMEN.

Onze Vader,	
die in de hemel zijt,	Nederlands
que Ton nom soit sanctifié,	Frans
Your kingdom come,	Engels
нека буде воља твоја,	Servisch
en la tierra come en el cielo.	Spaans
L'tina alyawm khobz adar'in	Marokkaans
процаем должникам нашим;	Russisch
límbisa mabé ma bísó	Lingala
ai nostri debitori	Italiaans
e não nos deixeis cair em tentação,	Portugees
tucui llaquimanta ñucanchicta huacaichihuai.	Kichwa
AMEN.	Latijn

■ Vredeswens

Vrede is een oud verhaal dat men een ster begint, een stal,
 een houten kribbe en ... een kind.
 Geven wij dan ook elkaar een teken van de Vrede van de Heer.

■ Lam Gods

■ **Communie**

OH NIGHT DIVINE

O holy night!
The stars are brightly shining
It is the night
of the dear Savior's birth!
Long lay the world in sin and error pining,
till He appear'd and the soul felt His worth,
a thrill of hope.
The weary world rejoices
for yonder breaks.
A new and glorious morn!
Fall on your knees.
Oh hear the angel voices.
Oh night divine.
Oh night when Christ was born.
Oh night divine, oh night, oh night divine.
Chains shall He break,
for the slave is our brother,
and in His name all oppression shall cease.
Sweet hymns of joy
in grateful chorus raise we.
Let all within us praise His holy name.
Christ is the Lord, let ever ever
praise Thee.
Noël, Noël.
Oh night, Oh night divine.
Noël, Noël
Oh night, Oh night divine
Noël, Noël
Oh, oh night, oh night divine

O GODDELIJKE NACHT

O, heilige nacht!
De sterren schitteren,
het is de geboortenacht
van de Verlosser!
Lange tijd verkeerde de wereld in pijn en zonde,
tot Hij verscheen en de ziel Zijn Woord voelde,
een fascinerende hoop.
Vreugde brak aan
voor de vermoeide wereld.
Een nieuwe en fantastische morgen!
Val op uw knieën.
Hoor de engelen zingen,
een goddelijke nacht.
O, nacht, waarop Christus werd geboren.
O, goddelijke nacht, o nacht, o goddelijke nacht.
Ketens zal Hij breken,
want de slaaf is onze broeder.
en in Zijn Naam zal alle verdrukking verdwijnen.
Met een dankbaar koor
brengen we u zachte vreugdeliederen.
Laat alles in ons Zijn Heilige Naam prijzen.
Christus is de Heer, laat ons Hem altijd loven.

Kerstmis, Kerstmis.
O, nacht, o heilige nacht.
Kerstmis, Kerstmis.
O, nacht, o heilige nacht.
Kerstmis, Kerstmis.
O, nacht, o heilige nacht.

■ **Slotgebed**

Ook in de Koran lezen we het wonder van de geboorte van Jezus en zijn moeder Maria. We lezen een stukje:

Toen de engelen zeiden:
O Maryam
God kondigt u aan
een gezagswoord van Hem.

Zijn naam is Masih
'Isa, de zoon van Maryam
hoog aangezien in het nabije
en het latere leven
en behorende tot de naastgestelden.

En hij zal tot de mensen spreken
in de wieg
en als volwassenen
en zal zijn van de rechtschapenen.
(Soerat 3,45-46)

■ Zegen

God neemt de mens zoals hij is.
 Daarom moeten ook wij elkander leren aanvaarden zoals we zijn.
 Dan groeit liefde, geduld, vergevingsgezindheid...
 Dat wij daarin volhouden.
 Dat wij elkaar kansen blijven geven, elke dag opnieuw.
 Dat wij ook na vandaag in vrede met velen verbonden blijven.
 Dat mogen we elkaar van harte toewensen.
 Amen.

■ Woordje van de Directeur

■ Slotlied

WE ARE THE WORLD
 There comes a time when we need
 a certain call,
 when the world must come together as one.
 There are people dying
 and it's time to lend a hand to life,
 the greatest gift of all.

We can't go on pretending day by day,
 that someone, somehow will soon make a change.
 We are all a part of Gods great big family,

and the truth, you know:
 Love is all we need.

We are the world, we are the children,
 we are the ones who make a brighter day,
 so let's start giving.
 There's a choice we're making,
 we're saving our own lives.
 Its true we'll make a better day,
 just you and me.

WIJ ZIJN DE WERELD

*Er komt een tijd dat we een soort roep
 nodig hebben,
 wanneer de wereld één moet worden.
 Er gaan mensen dood
 en het is tijd om het leven een hand te reiken,
 de grootste gift van alles.*

*We kunnen niet doorgaan met dag na dag
 te doen alsof iemand, snel verandering zal brengen.
 We zijn allemaal onderdeel van Gods geweldige
 familie
 en de waarheid, ken jij:
 Liefde is alles wat wij nodig hebben.*

*Wij zijn de wereld, wij zijn de kinderen,
 wij zijn diegene die een mooiere dag
 maken,
 dus laten we beginnen met te delen.
 Er is een keuze die we maken
 we redden onze eigen levens.
 Het is waar we zullen een mooiere dag maken
 gewoon jij en ik.*

10.4 BIJLAGE 4: EEN UITGEWERKTE STARTBEZINNING

Bezinning begin schooljaar: "Hé, vaar je mee?"

■ Welkomstlied cf. onthaal uit de klas

Goedemorgen goedemorgen
Hier zijn we weer, hallo
Elke morgen, elke morgen
Groeten wij elkander zo:
Eens kijken hier, eens kijken daar
En zwaaien naar elkaar.
Alle kindr'n komen graag,
Weer naar onze school (klas) vandaag

Verwelcoming, vragen of iedereen meevaart het nieuwe schooljaar in. Ook persoonlijk vragen aan de leerlingen of ze mee doen/ meevaren.

■ Welkom door de directeur

Goedemorgen allemaal,
We zijn hier vandaag samen om het schooljaar goed in te zetten. Ik zou onze school met een boot willen vergelijken. Zien jullie de boot klaar staan? We kunnen allemaal samen op die boot van het nieuwe schooljaar stappen. Wie wil er mee?
Wij, de juffen en meesters en jullie allemaal, willen er voor elkaar zijn alle dagen van dit nieuwe schooljaar. Varen jullie mee want luister de boot ligt al te wachten? (scheepsfluit)

■ Welkom aan elke leerling

De juffen en meesters in de zaal nemen de tijd om elke leerling aan te spreken en hen te vragen of ze mee willen varen ...

Wie mee wil varen steekt zijn duim in de lucht, want samen maken we er een toffe vaart van.

Hoera voor onze keitoffe school.

Nu iedereen meevaart, kunnen we het het best leuk maken, want de tocht is nog lang, nog een heel schooljaar lang. Onderweg zullen we van alles meemaken: leuke en zonnige dagen, stormen en moeilijkheden, We moeten op elkaar kunnen rekenen van bij de start.

Iedereen is welkom

Op onze boot is iedereen welkom, kijk maar eens rondom jou, klein en groot, dik en dun, bruin of wit, gelovig of niet, christen of moslim, we nodigen iedereen uit zoals hij is.

Samen varen we uit

We moeten onze koers houden, rekening houden met iedereen en samenwerken om onze boot op orde te houden. Zijn jullie klaar voor de start? Daar gaan we ...

Ja wij zijn klaar voor de start
Gaan los met heel ons hart
En delen het met iedereen
Ja wij zijn klaar voor de start
Al gaan we knetterhard...
We hebben zo veel gemeen

Want we lezen-lopen-rennen-zwemmen-springen-
dansen-gillen-zingen en we chillen met elkaar

Ja wij zijn klaar voor de start
Gaan los met heel ons hart
En delen het met iedereen

Klaar voor de start
Klaar voor de start
Oho ohoooo
Klaar voor de start
Hey
Klaar voor de start
Klaar voor de start
Oho ohoooo

Hey doe je mee?
Loop eens weg van die tv
Kom uit je stoel, stoel, stoel
Want alleen maar blijven zitten
Is niet cool, cool, cool
Ga je mee met ons op reis?
Want samen dingen doen
Dat is de allermooiste prijs

Al kun je niet zo hard
Toch hoor jij er ook bij
Dus doe maar lekker mee
Want jij bent net als wij
Weet je wat we doen
We worden samen kampioen

Ja wij zijn klaar voor de start
Gaan los met heel ons hart
En delen het met iedereen
Ja wij zijn klaar voor de start
Al gaan we knetterhard...
We hebben zo veel gemeen

Want we lezen-lopen-rennen-zwemmen-springen-
dansen-gillen-zingen en we chillen met elkaar

Ja wij zijn klaar voor de start
Gaan los met heel ons hart
En delen het met iedereen

Klaar voor de start
Klaar voor de start
Oho ohoooo
Klaar voor de start
Hey
Klaar voor de start
Klaar voor de start
Oho ohoooo

Winnen of verliezen
Doe je nooit alleen
Samen staan we sterk
samen zijn we één
Weet je wat we doen
We worden samen kampioen

Ja wij zijn klaar voor de start
Gaan los met heel ons hart
En delen het met iedereen
Ja wij zijn klaar voor de start
Al gaan we knetterhard
We hebben zo veel gemeen

Want we lezen-lopen-rennen-zwemmen-springen-
dansen-gillen-zingen en we chillen met elkaar
Ja wij zijn klaar voor de start
Gaan los met heel ons hart
En delen het met iedereen

Klaar voor de start
Gaan los met heel ons hart
En delen het met iedereen!

<http://www.songteksten.nl/songteksten/364933/kinderen-voor-kinderen/klaar-voor-de-start.htm> met filmpje om te bekijken <http://www.youtube.com/watch?v=qNuZrdVJffo> Kinderen Voor Kinderen - Klaar Voor De Start.

■ God als stuurman

Jongens en meisjes, samen maken we er een fijn schooljaar van!

Om onze boot doorheen het schooljaar te helpen, vragen de christenen aan boort een heel speciale stuurman, we vragen God om ons op onze bootreis te vergezellen. Hij wil altijd met de mens meedoen. Hij laat ons nooit in de steek.

In de Bijbel en de Koran staat een verhaal van Noach/Noeh waarin God meevaart en zelfs belooft om de mensen nooit in de steek te laten. We lezen uit de Bijbel, maar weten dat ook onze moslimleerlingen de profeet Noeh leren kennen, al is hun verhaal misschien hier en daar een beetje anders.

We projecteren het verhaal van Noach en vertellen een eenvoudige versie ...

Bijvoorbeeld: <http://www.youtube.com/watch?v=1TWhmhk3a6g> (duur: 4'24"). Achtergrondinformatie: Koran en Bijbel: <http://www.bijbelenkoran.nl/verhaal.php?IntEntityId=6>

■ De regenboog

We zijn met alle vrienden op school, vertrokken voor een lange reis. We willen samen vooruit, we willen een regenboog hangen boven onze boot, als teken dat we allemaal samen willen varen, we niemand willen missen. Iedereen telt mee, uniek als de kleuren van de regenboog.

Voor christenen is de regenboog ook teken van de verbondenheid met God. Hij houdt zijn belofte en vraagt ons om kleur te brengen in elkaars leven. Doe je mee?

<http://www.youtube.com/watch?v=bTS4q4Uywlk>

Kleuren, kleuren, allemaal kleuren
rood, oranje, geel, groen, paars en blauw
God bedacht die prachtige kleuren
anders was alles zo grijs en grauw

Kleuren, kleuren, allemaal kleuren
rood, oranje, geel, groen, paars en blauw
God bedacht die prachtige kleuren
anders was alles zo grijs en grauw

Rood met geel wordt oranje
blauw met geel wordt groen
ja, met kleuren kan je heel veel dingen doen
kleur een leuke kleurplaat maak een schilderij
kneed een prachtig beeld met mooie kleuren klei

Kleuren, kleuren, allemaal kleuren?
rood, oranje, geel, groen, paars en blauw
God bedacht die prachtige kleuren?
anders was alles zo grijs en grauw

Alles wat God gemaakt heeft
is door Hem gekleurd
en door al die kleuren word je opgefleurd
zon en regen samen? Kijk dan eens omhoog
en zie al die kleuren in de regenboog

Kleuren, kleuren, allemaal kleuren
rood, oranje, geel, groen, paars en blauw
God bedacht die prachtige kleuren
anders was alles zo grijs en grauw

http://jeugdkoor.jongerenwebsite.net/songtekst_kleuren_kleuren.php of K3 alle kleuren van de regenboog

De Ark is te water gelaten. De wijde zee wenkt. Een stralende zon of storm op zee. We kunnen niet meer terug.

■ Vredewens

Als mensen samen op reis gaan, wensen ze elkaar het beste toe. Christenen hebben ook zo'n wens 'de vrede van God', vrede van God in je hart, in je leven, in het samen zijn.

We maken even tijd om de mensen rondom ons het beste te wensen, ik wens ons de vrede van God op onze reis. Neem de tijd iedereen mag op zijn manier zijn vrienden van de klas of je juf of meester ook iets wensen, wensen die mee gaan in onze boot ...

Vredeswensen voor iedereen.

■ Slotgebed

Mag ik degenen die geloven in onze God uitnodigen om mee te bidden; de anderen om het even stil te maken:

Vaar met ons mee, God, en laat ons niet in de steek. Wees voor ons een wijze stuurman waarop we kunnen vertrouwen. Laat ons met elkaar samen leven en van elkaar genieten. Laat ons samenwerken.

Niemand van ons weet hoe deze reis zal verlopen. Als U ons leidt en als ieder van ons zich inzet, wordt het een reis zoals U het wilt, God. Dan wordt het goed en kunnen we leven in de naam van de Vader en de Zoon en de Heilige Geest. Amen.

■ Slotlied

Tonya: Hé, doe maar mee! /Hé, vaar je mee?

10.5 BIJLAGE 5: DEELNAME VAN ISLAMITISCHE LEERLINGEN AAN CHRISTELIJKE GEBEDEN EN VIERINGEN

Uit de Uitvoeringsnota 6 van Erkende Instantie r.-k. godsdienst⁹³:

2.8. Deelname van islamitische leerlingen aan christelijke gebeden en vieringen?

Is het opportuun dat islamitische leerlingen deelnemen aan katholieke gebeden of aanwezig zijn in eucharistievieringen of andere katholieke gebedsvieringen? Het is nuttig bij het nadenken over deze kwestie aandacht te schenken aan verschillende gebedsvormen en aan de inhoud van dergelijke gebeden of vieringen.

2.8.1. Principiële beschouwingen⁹⁴

1/ Verschillende mogelijkheden

De vraag naar het bidden van christenen samen met moslims kan niet beantwoord worden los van de concrete omstandigheden, meer bepaald de mate waarin de twee religieuze groepen maatschappelijk zijn geïntegreerd en de manier waarop zij in religieus opzicht met elkaar omgaan. De katholieke scholen met een hoog percentage moslimleerlingen beschikken daarvoor over eigen mogelijkheden.

Het dagelijkse leven van de leerlingen brengt aanknopingspunten om biddend samen te zijn: gelukkige of droevige gebeurtenissen, de respectievelijke religieuze feesten, gebeurtenissen in het schoolleven. Deze kansen worden niet altijd erkend en nog minder gecultiveerd. Zowel christenen als moslims staan vaak zeer terughoudend tegenover gezamenlijk gebed.

Christenen en moslims kunnen op verschillende manieren biddend samen zijn:

1. De 'spirituele gastvrijheid' waarbij leden van een religieuze groep, hetzij door beroepsverplichting, hetzij uit vriendschap, *respectvol aanwezig zijn* bij het gebed van de andere religieuze gemeenschap (b.v. bij een begrafenis, een doopsel, een eerste communie of vormsel). In dit geval gaat het niet om gemeenschappelijk gebed in de strikte zin van het woord, noch om een gelijkwaardige inbreng van de beide kanten.

2. Het 'Assisi-model': christenen en moslims komen samen op dezelfde plaats en *bidden elk om beurt*, ieder volgens zijn eigen religieuze traditie.

3. *Soms nemen de beide religieuze groepen deel aan elkaars gebedsvormen, -woorden en -houdingen*: lezingen, meditatie en commentaar op teksten uit de heilige boeken of van geestelijke schrijvers, stilte (als uiting van het onvermogen om helemaal dezelfde geestelijke 'ruimte' te delen), lof-, dank- en smeekgebeden onder de vorm van litanieën of spontane tussenkomsten, lezing van poëzie, hymnen (de psalmen), liederen of gewijde muziek.

Slechts op basis van voldoende kennis van zaken kan men het pro en het contra van gemeenschappelijk gebed van christenen en moslims afwegen. Men moet genoeg zicht hebben op de specificiteit van het christelijk en het islamitisch bidden als expressie van die beide geloofsvormen.

Een christen richt zich in zijn gebed tot God als Vader; zijn gebed voltrekt zich als een bidden zoals Christus, met Hem en in Hem. Deze beide fundamentele kenmerken van het christelijk bidden worden door de islam niet aanvaard. Naast het ritueel of liturgisch gebed en de vaste gebedsformules hechten christenen grote waarde aan het persoonlijk bidden met eigen woorden, een gebedsvorm waartegenover de moslims eerder terughoudend staan.

Het lijkt ons niet nodig in deze nota dieper in te gaan op het gebed van de christen; het islamitisch bidden verdient wel enige toelichting.

2/ Het bidden van moslims

Het gebed van de moslim is op de eerste plaats het *ritueel gebed* (salât), met welbepaalde gebaren en gebedsformules. Elke andere vorm van bidden is in zijn ogen minderwaardig en secundair.

De biddende moslim is *'abd*: dienaar en aanbidder tegelijk. Het gebed is essentieel een daad van aanbidding en lofprijzing aan God. Dit komt tot uiting in het feit dat de moslim nauwelijks iets persoonlijks inbrengt in zijn gebed: door altijd dezelfde gebaren te verrichten en dezelfde woorden te spreken associeert hij zich aan God; hij voegt er niets aan toe. De soberheid en de eenvoud van de herhaling laten alle plaats aan God. Wat christenen geneigd zijn 'ritueel formalisme' te noemen drukt voor moslims uit dat God centraal staat in hun aanbidding en lofprijzing. Uiteindelijk prijst God zichzelf doorheen de gebaren van de gelovige, die zichzelf zoveel mogelijk wegcijfert. (Deze karakteristiek van het islamitisch bidden leeft niet sterk in de christelijke gemeenschap in het Westen; hij is wel te vinden in het gebed van lof en aanbidding door christelijke monniken en - in zekere zin - in de tijdeloze plechtigheid in sommige liturgieën van oosterse christenen.)

Dit helpt verstaan waarom moslims in hun gebed zo weinig belang hechten aan de woorden en dat de meerderheid, die geen Arabisch kent, niet begrijpt wat zij in hun gebed zeggen.

De biddende moslim is ook *getuige*. Via het ritueel gebed bevestigt hij dat hij behoort tot de gemeenschap van hen die zich onderwerpen en daarvan getuigen. Zelfs als het ritueel gebed individueel (b.v. binnenskamers) voltrokken wordt behoudt het nog dit gemeenschapskarakter, al was het slechts door de gerichtheid op Mekka.

Naast het ritueel gebed kent de islam nog andere gebedsvormen, zoals:

- het opzeggen van de Koran en de meditatie erover,
- de meditatie over de mooie namen van God (individueel met behulp van het kralensnoer of in groep (b.v. in confrérieën),
- particuliere devotie en volkse vroomheid (vaak onder inspiratie van confrérieën), soms verdacht in de ogen van de islamitische orthodoxie,
- de bedevaart naar Mekka bevat lofgebeden en gebeden om vergeving;
- het dagelijkse leven van de moslim is eveneens doortrokken van formules van lof, zegening, vraag om hulp of vergeving.

Toch is de moslim eerder terughoudend om van de beproefde en zekere gebedsformules over te gaan naar een vrijere en spontanere uitdrukking van zijn gebed.

2.8.2. Concreet standpunt⁹⁵

Het is nodig heel voorzichtig om te gaan met het bidden van moslims op katholieke scholen, en vooral te zorgen dat de persoonlijke vrijheid van de islamitische leerlingen geëerbiedigd blijft. In geen geval verplicht men hen tot actieve deelname aan een christelijk gebed, in gelijk welke vorm (klasgebed, gebedsdienst, sacramentele of andere liturgische dienst). Wanneer de leerlingen in de godsdienstles een gebeds- of hezinningstekst schrijven dienen de islamitische leerlingen duidelijk te weten dat zij geen christelijk gebed moeten formuleren.

(1) Bij de kleinste kinderen moet men bijzonder voorzichtig zijn: zij zijn nog niet goed in staat in vrijheid hun religieuze eigenheid te poneren. Hun 'participatief geloven' kan hen ertoe brengen spontaan dingen te doen die hun ouders (of zichzelf later) verwerpen. Men denke b.v. aan het maken van een kruisteken.

(2) Indien de islamitische kinderen het verlangen en hun ouders dit aanvaarden is er geen bezwaar tegen dat zij aansluiten bij een groep die bidt. Onder 'aansluiten bij' en 'deelnemen aan' kan men twee vormen onderscheiden

- Passieve aanwezigheid is te aanvaarden.
- Actievere deelname ligt moeilijker. Maar moet ze volledig uitgesloten worden? Men moet een onderscheid maken volgens de aard van het gebed of de gebedsviering (zie hierna pt. 3 en 4).

(3) Betreffende de sacramenten geldt hetzelfde onderscheid.

De katholieke leerlingen nemen actief deel aan de sacramenten. Zij gaan naar de eucharistie, waarin zij de gaven van brood en wijn naar het altaar brengen, de communie ontvangen ... Zij gaan te biecht.

Het is wenselijk voor moslimleerlingen te zoeken naar alternatieven die aansluiten bij hun eigen gebedstraditie. Er kunnen zich echter bijzondere gevallen voordoen, waarbij islamitische leerlingen - bijvoorbeeld uit vriendschap voor een katholieke vriend - wensen aanwezig te zijn bij een katholieke begrafenis of bij vieringen (vgl. hoger de 'spirituele gastvrijheid').

(4) Er kunnen gemeenschappelijke gebedsmomenten zijn van verschillende aard:

a - katholieke en oecumenische gebedsmomenten, gebedsvieringen: Indien hierbij islamitische leerlingen aanwezig zijn beperken zij zich best tot louter aanwezigheid.

Is het aanvaardbaar dat sommige islamitische leerlingen een katholiek gebed voorlezen (b.v. voorgebeden)? Zij vragen daar soms zelf naar en beschouwen dit als een teken dat zij aanvaard zijn en bij de groep horen. Hoe meer het gaat om specifiek christelijke gebedselementen, des te voorzichtiger moet men hierbij zijn. Eventueel kunnen islamitische leerlingen gebeden voorlezen of mee gebeden opzeggen die gericht zijn tot God (in het algemeen, zonder Hem als Vader aan te spreken), zonder dat Christus of de Geest erbij betrokken zijn.

Dezelfde voorzichtigheid moet men aan de dag leggen wanneer islamitische leerlingen willen meezingen of samen met anderen aan religieuze expressie willen doen (b.v. wel sommige gebedshoudingen aannemen; geen kruisverering).

b - Christenen en moslims bidden op dezelfde plaats elk om beurt, ieder volgens zijn eigen religieuze traditie (zie hoger: het Assisi-model)

c - Men kan interreligieuze vieringen organiseren. Thema's als verdraagzaamheid, oorlog en vrede, duisternis en licht, enz. worden zowel vanuit de Koran als vanuit de Bijbel belicht. De thema's uit het godsdienstleerplan bieden kansen tot dergelijke interreligieuze vieringen.

(5) Eigen islamitisch gebed?

Het is moeilijk de kinderen op school rituele gebeden te laten verrichten: de voorwaarden daartoe (o.a. mogelijkheid tot rituele reiniging vooraf) en de passende context zijn er niet.

Leerlingen die het wensen kunnen wel bestaande gebeden reciteren of zelf geschreven gebeden voordragen. De christelijke leerlingen nemen daarbij een houding aan van aandacht en eerbied.

Uit deze nota blijkt dat het helemaal niet eenvoudig is godsdienstlessen te verzorgen in katholieke lagere scholen met een beperkt aantal christelijke leerlingen en een hoog percentage moslims. Men staat voor de moeilijke opgave bij deze lessen zowel recht te doen aan de christelijke als aan de islamitische leerlingen, elk met hun eigen niveau van religieuze betrokkenheid. Uit diverse mogelijkheden kiest de Erkende Instantie r.-k. godsdienst ervoor **in deze scholen als levensbeschouwelijk vak enkel lessen r.-k. godsdienst aan te bieden, met oog voor verscheidenheid en in een open dialoog**. Hopelijk dragen dergelijke lessen bij tot de totaal menselijke en levensbeschouwelijke groei van de leerlingen en tot een verdraagzame samenleving.

10.6 BIJLAGE 6: NAAR EEN PARTICIPATIEVE PASTORAAL

Meer dan tien jaar geleden stonden een aantal leerlingen bedremmeld aan de deur van het leraarslokaal met de vraag “of we niet ‘s middags iets konden doen”. Deze leerlingen hadden net de organisatie van een mondiale vormingsdag achter de rug. Wekelijks kwamen ze ‘s middags samen om hun movo-dag uit te denken. Thee zetten voor elkaar, samen gezellig eten, ontspannen in het godsdienstlokaal zitten en werken aan een groot project waren de vaste ingrediënten van onze bijeenkomsten. Er ontstond gauw een speciale band tussen de leerlingen en leerkrachten tijdens deze bijeenkomsten. Na de realisatie van de mondiale vormingsdag waren deze middagvergaderingen voorbij en dat zorgde bij de leerlingen voor een tekort-gevoel: het schoolleven werd ineens een pak saaier. Meer nog: ze hadden geproefd van de dynamiek van een zinvolle schoolparticipatie. Ook voor de betrokken leerkrachten was er iets nieuws ontstaan: een sterke band met leerlingen, of beter nog: met jonge mensen onderweg.

“Of we niet ‘s middags iets kunnen doen” was het startsein om opnieuw op zoek te gaan naar zinvolle initiatieven op school. Er was al een groep godsdienstleerkrachten actief in een Pastorale Animatie Groep, de aansluiting onder die koepel werd heel spontaan gemaakt met dit verschil dat de leerlingen graag hun eigenheid wilden behouden en dus werd er stevast over de ‘Leerlingen’ Pastorale Animatie Groep (LPAG) gesproken.

Er was een open experimenteeruimte geboren die begeleid werd door enkele godsdienstleerkrachten. Allerlei initiatieven werden geboren: een stille kloostertuin waar leerlingen en leerkrachten elkaar konden ontmoeten in een levende stilte met schrijfgesprekken. Pleinspelen voor de eerste graad tijdens de middagpauze die door leerlingen van de hogere jaren werden geanimeerd. Vier liturgische middagbijeenkomsten: een vuurdienst in het begin van het schooljaar, een herdenkingsviering in november, een woestijnbezinning tijdens de vastentijd en een vakantieviering in juni. Er werd een folderhoekje samengesteld waar iedereen anoniem foldertjes over zinvolle vrijetijdsbestedingen en levensvragen kon nemen. Er ontstonden verwendagen voor bepaalde groepen van onze school: de lerarendag en de secretariaatsdag. Spoedig ontstond er een weekkalender met vaste activiteiten: een maaltijdvergadering, een meditatiemiddag, een wereldwinkeldag, de stille kloosterwerking. Later kwam daar nog het theehuis bij en het maandelijks tangocafé. Leerlingen van de Lpag werden uitgenodigd door de Damiaanactie om op inleefreis te gaan naar India en Bangladesh. Het werd het startsein voor de groep om heel veel geld te verzamelen voor de Damiaanactie en andere goede doelen. Er werd warme choco verkocht, verse soep geserveerd, pannenkoeken gebakken, stiftens verkocht enz.. Leerlingen staan op de donderdagmiddag enthousiast met honderden aan te schuiven voor de aankoop van hun wereldwinkelproduct.

Ondertussen zijn we meer dan tien jaar met deze werking bezig. Onze schooldirectie besloot om de werking te steunen met enkele BPT-uren. De Lpag werd voor de directie een aanspreekpunt. Tijdens de schooldoorlichting kreeg de werking nog een grotere rol: de directie wees hen aan als één van de belangrijkste leerlingenfora op onze school. Lpaggers kennen de weg op school zeer goed en leerkrachten en directie geven deze leerlingen ook extra beweegruimte (het leraarslokaal, technische ruimten ...). De Lpag heeft het monopolie van verkoopsacties op de speelplaats. Leerlingen die iets willen ondernemen worden verwezen naar de Lpag.

Voluntarisme is een sleutelwoord geworden van de middagvergadering: de rode draad van deze vergadering is het bekijken en afspreken van wat de week brengt. Een nachtwacht-theehuis voor ouders die hun kind willen inschrijven, speelplaatsanimatie en een officiële vertegenwoordiging in de schoolraad.

De groepsgrootte varieert heel sterk aangezien we als motto 'niets moet, veel mag' voeren. Je wordt geen lid van onze groep. Als je iets mee wil organiseren of je hebt een idee kan je dat aan de rest van de groep voorstellen tijdens onze wekelijkse lunchvergadering. Daar worden alle activiteiten georganiseerd en geëvalueerd.

Groepsdynamisch zijn er een aantal constanten op te merken. We merken dat wanneer we met meer dan dertig mensen zijn op de middagvergadering er mensen volgende keer niet meer bij zijn. In de groep heb je altijd een aantal zeer geëngageerde mensen die ook de feitelijke leiding hebben. Er zijn ook steeds jongelui die op één of andere manier in de gewone groep er niet bij horen. Zij worden in deze warme en veilige groep opgevangen. Dat betekent dat wanneer hun gedrag storend wordt er vanuit de groep meteen op gereageerd wordt maar dat men zeer tolerant blijft. Verder is de groep heel gevarieerd: zowel op gendergebied, studiegebied en leeftijd. Sedert dit jaar is er een Lpag in het leven geroepen voor leerlingen van de eerste graad: de basisgroep werd te groot. De basisgroep bestaat uit leerlingen van de tweede en derde graad. Jeugdbewegingsfenomenen zijn herkenbaar: koppelvorming, opkomen voor zichzelf, ...

De Lpag-leden leren heel snel een aantal vaardigheden: hoe omgaan met leerkrachten, het organiseren, verantwoordelijkheid opnemen en de gezonde mix tussen inzet en inkeer.

Ondanks het (stille)verwijt van sommige andere leerlingen en (jawel) ook leerkrachten dat ze te gezagstrouw zijn ('seut') is er ook een positieve houding van de schoolbevolking tegenover het pastorale initiatief. Onze middagacties worden zeer gesmaakt: een welkome afleiding van het 'saaie' schoolleven. Zo bereiken we wekelijks met de wereldwinkelverkoop een 500 leerlingen, het theehuis een 50-tal leerlingen, de stille kloostertuin een 20-tal leerlingen, de meditatiemiddag ook een 20-tal leerlingen, pleinspelen 50 leerlingen, ... Het succes van onze bezinningsmomenten varieert zeer sterk en is gelinkt aan de mate waarmee we deze activiteit participatief hebben gemaakt. Een vuurdienst als start van het school waarbij leerlingen en leerkrachten een (creatieve) inbreng hebben lukt meestal goed en dan zijn er een 50-tal deelnemers. We hebben ook vieringen meegemaakt waar we slechts met 5 mensen aanwezig zijn. Een godsdienstleerkracht die enthousiast leerlingen uitnodigt en de leerlingen een actieve rol geeft is het ingrediënt voor succes.

De Lpag beschikt over een vast lokaal dat ze ook van hen beschouwen: ze gebruiken dit intensief en dragen er ook zorg voor. Het is het vaklokaal van de begeleidende leerkracht godsdienst. Het eerste lokaal was een plek diep in het klooster en ideaal voor rust. Het huidige lokaal is midden in de school gelegen en ideaal om allerlei acties te voeren. Alle leerlingen van onze school kennen het lokaal: er is 's middags altijd wel wat te beleven.

Openheid voor nieuwe initiatieven leidt tot een grote diversiteit aan activiteiten. Elke week wordt het lokaal omgevormd tot Theehuis: een warme plek met gratis Fair Trade thee. Doordat dit breed wordt bezocht is het een ideale bodem om nieuwe initiatieven uit te testen. Zo zijn de oudste leerlingen gestart met een middag-interview-reeks waarbij een interessante persoon wordt uitgenodigd om te vertellen over studiekeuze en levenskeuze. Deze activiteit is erg succesvol met een 50-tal luisteraars vooral van de derde graad. Sterk als je weet dat deze leerlingen de school mogen verlaten tijdens de middag.

De sleutel van de werking ligt in de authentieke ontmoeting en engagement. Leerlingen moeten weten dat ze kunnen rekenen op de groep en zeker op de begeleidende leerkracht(en). De variatie in activiteiten, de open benadering en voldoende teasers zetten leerlingen aan het werk om meer te betekenen op school.

Als begeleidende leerkracht stel je je kwetsbaar op en dat is een risico. Altijd moet je rekening houden dat deze leerlingen jong zijn en dus recht hebben op vergissingen. Het motto dat proces van samenwerking altijd belangrijker is dan het product kan helpen. De sterke waardering van de leerlingen is de beloning.

Verbonden samen werken aan een warme school, aan een warme samenleving. En of dat deugd doet!

Carlo Heulens

⁶¹ Zie bv. Bijlage 6: Naar een participatieve pastoraal.

⁶² Bv. WESP = werkgroep schoolpastoraal. (Sint-Gabriëlcollege Boechout), WELL-raad = bron, maar ook je goed voelen (Instituut H.-Familie Sint-Niklaas).

⁶³ Zie: <http://www.vlp-scholennetwerk.be/nl/Kapelproject/> (toegang 19.03.2014). Voor een dossier over 'sacrale ruimtes' verwijzen we graag naar de Thomas-website (<http://www.kuleuven.be/thomas/page/sacrale-ruimtes/> toegang 19.03.2014) en een artikel in Klasse: S.n., "Deze plek is een vluchtweg", in: *Klasse voor Leraren - juni 2012 (nr. 226)*, p. 34-35.

⁶⁴ Zie de 'In de kijker' over het scheppingsverhaal op de Thomas-website: <http://www.kuleuven.be/thomas/page/schepping/> (toegang 25.03.2014).

⁶⁵ Dit is ook de invalshoek van de Peter-Pan-groep. Zie <http://www.sinterklaasactie.be> (toegang 26.03.2014).

⁶⁶ S. MICHIELSEN, *Godsdienst V* [cursus godsdienst voor de verkorte opleiding], Antwerpen, Karel de Grote-hogeschool, 2010-2011, p. 36.

⁶⁷ PAROCHIESECRETARIAAT WEESP/MUIDEN/MUIDERBERG. *Drieklank. Parochienieuws van Weesp, Muiden en Muiderberg*. (jaargang 9, nr. 8 december 2011 - januari 2012). Geraadpleegd via: <http://www.mwmparochies.nl/Drieklank/Jrg9Nr8.pdf> (toegang 26.03.2014).

⁶⁸ S. PINNOO (ed.), *Al de dagen van ons leven*, Christelijk gezinsboek voor de 21ste eeuw, Averbode, Altiora - Kampen, Kok, 2006, p. 407.

⁶⁹ S. MICHIELSEN, *Op. cit.*, p. 36.

⁷⁰ De Messias in diverse wereldreligies. Geraadpleegd via:

http://www.google.be/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CC8QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.idkb.be%2Fdata%2Ffiles%2FDe%2520messias%2520in%2520diverse%2520wereldreligies_%2520Achtergrondtekst.doc&ei=1CnkUvGdNa6n0wXHi4HACQ&usq=AFQjCNEoaXM-Hp_JtLtXqOfI_SrHM_t51A&sig2=lhccHsjvfqWhWeSidLelXw&bvm=bv.59930103,d.d2k

⁷¹ <http://keepupthespirit.be/?p=6763>

⁷² Bron: brief van Bisschop Bonny bij de aanvang van de advent 2013.

⁷³ S. PINNOO (ed.), *Op. cit.*, p. 420.

⁷⁴ Rabbi Hillel, die leefde in de 4^{de} eeuw na Christus, rekende uit wanneer dat volgens hem geweest moest zijn. Hij kwam uit op 7 oktober 3761 voor Christus.

⁷⁵ Dit verklaart waarom de islamitische feestdagen elk jaar anders vallen.

⁷⁶ R. BOONEN, *Irina, Jos, Ali en Mies. Interculturaliteit in maatschappij en school*, Antwerpen - Apeldoorn, Garant, 2003, p. 142.

⁷⁷ De boeddhistische kalender begint te tellen in ons jaar 543 voor Christus.

⁷⁸ S. MICHIELSEN, *Op. cit.*, p. 37.

⁷⁹ S. PINNOO (ed.), *Op. cit.*, p. 428.

⁸⁰ <http://www.kuleuven.be/thomas/page/een-jaar-vol-feesten/>

⁸¹ S. PINNOO (ed.), *Op. cit.*, p. 426.

⁸² http://www.beleven.org/feesten/kalenders/joodse_kalender.php

⁸³ Zie: B. BROECKAERT, I. VANDEN HOVE, S. VAN DEN BRANDEN & R. VOS, *Grote rituelen in de wereldgodsdiensten*, Leuven Davidsfonds, 2005.

⁸⁴ Een voorbeeld van zo'n project vind je op <http://www.hierzittoekomst.be/>

⁸⁵ Zie voor vieringen op het Thomasproject van de KULeuven: <http://thomas.theo.kuleuven.be/pastoraal/vieringen/index.php>

⁸⁶ Bijvoorbeeld de website van DPB Gent: <http://dpbgentdrupal.vsko.be/beleid-en-ondersteuning/pastoraal/pastoraal-basisonderwijs>

⁸⁷ Bijvoorbeeld de website pastoraal van de scholengemeenschap Arkorum uit Roeselare: <http://pastoraal.arkorum.be/>

⁸⁸ Een voorbeeld van een kerstviering op multiculturele school: <http://www.leraar24.nl/video/3714/kerstviering-op-een-kleurrijke-school>

⁸⁹ Een kersttocht met lampions waaraan de geïnteresseerde leerlingen en hun ouders deelnemen in de vroege avond langs huizen in de buurt. De kinderen trekken van beeld tot beeld (met kort verhaal bij elke figuur): samen zoeken naar het verhaal, naar het kindje Jezus en zijn vader en moeder. Als alle figuren gevonden zijn, terug naar school. Tocht kan begeleid worden met schoolorkest dat kerstliederen speelt. Terug op school kan de tocht afgesloten worden met een korte viering (verhaal en zingen) die en met warme chocomelk voor iedereen.

⁹⁰ Een initiatief van UP Leuven.

⁹¹ Grote verzameling verhalen over en uitspraken van de profeet. Ze vormen een belangrijke aanvulling bij de Koran.

⁹² In de teksten betekenen de afkortingen tussen haakjes hieronder korte zegenspreuken of lofprijzingen. Bij onze moslimbroeders en -zusters is het een gewoonte deze bij belangrijke personen te zeggen en te schrijven.

⁹³ ERKENDE INSTANTIE ROOMS-KATHOLIEKE GODSDIENST, *Het vak rooms-katholieke godsdienst in katholieke basisscholen met een hoog percentage moslims*, (Uitvoeringsnota 6, met ingang van 1 september 2000, beslissing van de Erkende Instantie op 13 april 2000), Brussel, 2000.

⁹⁴ Zie J. STAMER, 'Prier avec des musulmans', in *El Kalima*, nr. 40, jan.-febr.-maart 1999, p. 2-16 (de auteur is consultor van de Commissie voor de Religieuze Betrekkingen met de Moslims, afhankelijk van de Pauselijke Raad voor de Interreligieuze Dialoog). Een aantal ideeën uit dit artikel passen we hier toe in de context van katholieke scholen met een (relatief) hoog percentage moslimleerlingen.

⁹⁵ In paragraaf 7.3 Deelname van andersgelovige leerlingen aan christelijke gebeden en vieringen wordt een overzicht gegeven van de voornaamste standpunten die in het verleden door de kerkelijke overheid en door beleidsinstanties van het katholiek onderwijs zijn ingenomen. We namen dit overzicht over van de Uitvoeringsnota 6.

INHOUD

Woord vooraf	3
Deel 1 DIALOOG OP SCHOOL: VISIE	5
1 Situering en uitgangspunten	5
1.1 De context	5
1.2 De interlevensbeschouwelijke relatie	10
1.3 Een methode: gedifferentieerde consensus	13
2 Al gaande wordt de weg gebaad: verhalen van onderweg	15
3 Levensbeschouwelijke diversiteit in onze katholieke scholen	17
3.1 Dialoogschool als uitdrukking van katholieke identiteit	17
3.2 Diversiteit in het vak rooms-katholieke godsdienst	19
3.3 Relatie met de visie op pastoraal in het VSKO	20
4 Visietekst	25
5 Breedte van de pastoraal	26
5.1 Jezus als bruggenbouwer	26
5.2 Vier domeinen van de pastoraal	27
5.3 Pluriform, gedifferentieerd en kwaliteitsvol	30
Deel 2 DIALOOG OP SCHOOL: RELIGIEUZE EN JURIDISCHE CONTEXT	41
6 Levensbeschouwelijke diversiteit op school	41
6.1 Context	41
6.2 Korte beschrijving van de belangrijkste godsdiensten	41
6.3 Feesten van de verschillende erkende levensbeschouwingen	46
7 Juridische aspecten	50
7.1 Erkende en niet-erkende godsdiensten en levensbeschouwingen	50
7.2 Privacy-wetgeving	51
7.3 Deelname van andersgelovige leerlingen aan christelijke gebeden en vieringen	52
Deel 3 DIALOOG OP SCHOOL: AAN DE SLAG	55
8 Ideeën	55
8.1 Algemene inleiding	55
8.2 Begin schooljaar	58
8.3 Met open blik op de wereld	60
8.4 Religieuze en levensbeschouwelijke feesten	63
8.5 Kerstkring	67
8.6 Paaskring	73
8.7 Maria	77
8.8 Einde schooljaar	83
9 Bibliografie en inspiratiebronnen	85
9.1 Volwassenen en studenten	85
9.2 Kinderen en jongeren	87
9.3 Werkvormen en bruikbare materialen	89
9.4 Multimedia	90
9.5 Muziek	91
9.6 Spelmateriaal	91
9.7 Weblinks	92
10 Bijlagen	93
10.1 Bijlage 1: Franciscus Revisited	93
10.2 Bijlage 2: Vuurdienst	95
10.3 Bijlage 3: Kerstmateriaal	99
10.4 Bijlage 4: Een uitgewerkte startbezinning	108
10.5 Bijlage 5: Deelname van islamitische leerlingen aan christelijke gebeden en vieringen	113
10.6 Bijlage 6: Naar een participatieve pastoraal	116

COLOFON

Een uitgave van PaLeD: werkgroep Pastoraal en Levensbeschouwelijke Diversiteit, een initiatief van het Vlaams Secretariaat van Katholiek Onderwijs (VSKO), Guimardstraat 1, 1040 Brussel.

Coördinator:

- Peter Keersmaekers, stafmedewerker 'identiteit en diversiteit', Vlaams Secretariaat van het Katholiek Onderwijs

Medewerkers:

- Christa Damen, inspecteur-adviseur r.-k. godsdienst basisonderwijs, bisdom Antwerpen
- Naïma Lafrarchi, onderzoeker, Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen campus Schaarbeek; leermeester islam
- Joke Lambelin, coördinator van de Masteropleiding Wereldgodsdiensten, Interreligieuze Dialoog en Religiestudie, KU Leuven
- Keltoum Ouchchen, lerares en lid van de pastorale groep, Dames van Maria HTB Aalst
- Suzanne Spillebeen, lector en anker pastoraal, Karel de Grote Hogeschool Antwerpen
- Jacques Van Daele, inspecteur-adjutor en begeleider r.-k. godsdienst en begeleider pastoraal secundair onderwijs, Broeders van Liefde
- Mieke Van Hecke, directeur-generaal van het Vlaams Secretariaat van het Katholiek Onderwijs
- Els Van Schelvergem, pedagogisch begeleider en begeleider pastoraal, Vlaams Verbond van Katholiek Buitengewoon Onderwijs
- Didier Vanderslycke, nationaal secretaris van Kerkwerk Multicultureel Samenleven
- Hilde Velle, lerares en lid pastorale animatiegroep, Don Bosco t.i. Hoboken
- Luk Waterschoot, inspecteur-adviseur r.-k. godsdienst basisonderwijs, bisdom Antwerpen

Omslagontwerp: Tim Keersmaekers

Layout: Danielle Droog

Foto's: Imke Bavay, Peter Keersmaekers, Thomas-website, Imelda-instituut Brussel

Met dank aan de vele scholen en hun pastorale medewerkers voor de inspiratie en feedback.

*D/2014/0938/02
ISBN: 978 90 822 0781 1
NUR-code: 711*

Pastoraal en Levensbeschouwelijke Diversiteit in katholieke scholen

Peter Keersmaekers e.a. (red.)

Pastoraal op school. Meer dan ooit is het een uitdaging. Een hele groep is de band met de traditie verloren die vroeger die pastoraal vorm en richting gaf. Dat geeft al levensbeschouwelijke diversiteit. Bovendien neemt het aantal anders- en niet-gelovigen in de school toe. En daarbinnen zijn er nog talloze schakeringen en nuances: levensbeschouwelijke verschillen. Voeg daar tenslotte aan toe dat een school vooral uit kinderen en jongeren bestaat die zelf op zoek zijn naar een eigen identiteit en zingeving.

Hoe gaan we daar mee om? Met welke bril kijken we ernaar? De werkgroep **PALED (Pastoraal en Levensbeschouwelijke Diversiteit)** is – na een grondige terreinverkenning – op zoek gegaan naar de vragen die dat oproept en naar aanzetten tot antwoorden. De publicatie waartoe dit leidde is de weerslag van een denkproces over pastoraal op school in een hedendaagse, superdiverse context. Het is geen kookboek geworden, waarin je handige uitgepunte recepten vindt voor een goede pastoraal op school. Wel worden blikopeners aangereikt die aan het denken zetten, tools die aan het werk zetten.

Een aanrader voor wie zich wil bezinnen over pastoraal in de diverse context van een katholieke school vandaag én voor wie concreet aan de slag wil gaan.

